

EGYÜTT

A MAGYAR ÍRÓSZÖVETSÉG
KÁRPÁTALJAI ÍRÓCSOPORTJÁNAK
FOLYÓIRATA

EGYÜTT 2025/2

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, az 1965–1967 között Ungváron megjelent szamizdat jogutódja, újraindult 2002-ben.

Felelős kiadó és lapigazgató: *Dupka György*

Szerkeszti a szerkesztőbizottság:

Elnök: *Vári Fábián László* (szépirodalom)

Szerkesztők:

Marcásák Gergely (olvasószerkesztő)

Csordás László (kritika)

Zubánics László (tanulmány)

Dupka György (kultúra)

Fábián Zoltán (tipográfia)

Védnökök:

S. Benedek András alapító-főszerkesztő (1966–1967),

Nagy Zoltán Mihály alapító-főszerkesztő (2002–2008)

Tanácsadók:

Botlik József, Finta Éva, Füzesi Magda

Nemzeti
Kulturális
Alap

Megjelenik kéthavonta a Bethlen Gábor Alap, a Nemzeti Kulturális Alap, valamint a Magyar Művészeti Akadémia és a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet támogatásával.

A szerkesztőség címe:

Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet, Európa–Magyar Ház
90202 Beregszász, Széchenyi u. 59B. Telefon/fax: +380-3141-42815
e-mail: knmintezet@gmail.com, egyutt.lap@gmail.com

Az Együtt irodalom-művészet-humán tudományok-kultúra számai elektronikus változatban is olvashatóak az OSZK EPA archívumában: <http://epa.oszk.hu/00500/00595> és a KMMI honlapján: kmmi.org.ua

Szerkesztőségi fogadóórák: szerda, 13⁰⁰–16⁰⁰

A kiadó címe: Magyar Értelmisségek Kárpátaljai Közössége
88000 Ungvár, Posztolaki tér 5A. Telefon/fax: +380-312-643737
e-mail: dupkagyorgy@gmail.com

Közreműködők: *Fuchs Andrea, Szemere Judit*

Készült a RIK-U Kft.-ben
Lapengedély száma: 3T №682/274P
A folyóiraton nyereség nem képződik.

TARTALOM

CSUDAY CSABA: Kijívi anzix (vers)	4
MARCSÁK GERGELY: Üres falak; Erdő; Ars poetica (versek).....	5
SZ. KÁRPÁTHY KATA: Röggöny (novella).....	7
LÉPHAFT PÁL: sírnak a kutyák (haikuk).....	19
MIKLÓSSI SZABÓ ISTVÁN: Testfüggőség (novella)	20
ZÁN FÁBIÁN BALÁZS: Hontalanság (vers)	30
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ: Arccal a harangok felé (esszé).....	31
VIOLA SZANDRA: Együtt az éggel (recenzió)	34
SZ. KÁRPÁTHY KATA: Zsongás (tudósítás a RIT tárlatáról)	38
BALÁZS-ARTH VALÉRIA: Alakíthatja-e kedve szerint a bibliográfus a bibliográfiát? (recenzió).....	42
SERES ATTILA: „Szovjet magyarok”. Ötven éve jelent meg Balla László elhíresült cikksorozata (tanulmány)	46
KÉSZ BARNABÁS: A hagyományos ugocsai parasztház (néprajzi tanulmány)	69
KOVÁCS SÁNDOR: Hányatott sorsú magyar emlékek Szolyván (honismereti tanulmány).....	96
DUPKA GYÖRGY: Magyar hadifoglyok a Baltikumban (1944–1953) (történelmi szociográfia).....	123
DUPKA GYÖRGY: Kárpátaljai kultúrkrónika, új könyvek.....	133

CSUDAY CSABA

KIJIVI ANZIX*

*Mire a gesztenyefák gyertyái kigyúlnak,
s a Botanikuskert orgonái illatozva
vetnék magukat a Dnyipro habjaiba,
talán tankok dübörögnek már a Krestyátikon.
Bűzös leheletük, láncfalpaik csörgése
ledönti az Uszpenszkij aranykupoláit,
Bulgakov háza lerogy a Podilban,
a méreg bezúdul a Lavra barlang-labirintusába,
felébreszti a gyermekké zsugorodott
holtakat, s a girbe-gurba folyosókra kitett
csöppnyi koporsókból kikélnek a szerzetesek.
(Idejük elérkezvén, celláikba falazták őket,
csak téglányi rést hagyva éteknek, levegőnek,
s mikor az étel még másnap is ott volt,
tudni lehetett, a sztarec megtért Teremtőjéhez.)
Akkor tehát a törpékké aszott vénnek
hadoszlopa felvonul a harckocsik ellen,
nem fog rajta sem gránát, sem golyó,
és a tankok ágyúcsöve, akárha kohóban,
megolvad, a géppuskák töltényei bennrekednek,
s a romboló ricsaj némaságba dermed.*

Virányos, 2022. március 28.

* A verset az *Élet és Irodalom*ból vettük át

ÜRES FALAK

*Az üres falra árnyvirágot vetít
egy raktárudvaron árválkodó lámpa.
Mint forró vízben a tea ereje,
úgy vegyül fénye éber éjszakánkba.*

*A jövőnkről, mert már nem csak kettőnké,
ideje volna most újra dönteni.
Sóhajod mintha odaátrol szólna.
Tarkóm üllőjét vérnyomás döngeti,*

*és mellemet pánik rohamozza, mint
határátkelőt a duzzadó tömeg.
Az ajtó mellett sorsára vár csöndben
pár kartondoboz, festmény, papírköteg.*

*Menekülésben csak eddig jutottunk,
és az esthomályt pásztázzuk félvakon.
Idővonaladon hírek szaladnak,
ahogy többtucat zsúfolt személyvagon.*

*Várod talán, hogy kimondjam, indulunk,
s alátámasztom használható érvvel,
de a dobozaink színültig vannak,
szívem pedig már egyikben sem fér el.*

ERDŐ

*A patak emléke mederbe gyült avar,
a lombok emléke ágcsonkra hullt árnyék.
Ködtextúrát bontó örvényeket kavar
két nesztelen sikló, sötét tollú szárnyvég.*

*Bükkfa magasodik dacpáncélba zártan,
kérgén dércsipkézte, hegesedett véset.
A kegyetlen évszak csípős fagymarkában
évgyűrűiből is szorongató prés lett.*

*Kanyargó szekérút kerékvágásában
ostromot tervezget suttogó morajjal,
s a szférát átjárva, mint cikázó áram,
felrázza az erdőt a glóriás hajnal.*

ARS POETICA

*Testem pusztuló bordaketrec,
korhadozó együlékes gálya.
Lelkem kimustrált pálínkafozó,
amely a rothadást desztillálja,*

*hogy sóvárgó poharadba töltve
mulattasson éthosz, rim és refrén,
s érezzem, hogy mégsem értelmetlen
lebegni ez óceánnyi cefrén.*

SZ. KÁRPÁTHY KATA

RÖGGÖNY¹

HABDA László: *Szakasz C. FESTMÉNYÉRE*

1.

Kolja holmiját hazaküldték. Koszos, szakadt ruhák, egy doboz cigi, egy elázott gyufásdoboz, megperzselődött paszport², kétezer hrivnya százasokban, ötvenesekben meg húszasokban és a fejről készült felvételek. Két golyó fúródott bele a koponyacsontjába, az egyiket kiszedték, a másik beljebb csúszott. Az orvos azt mondta, lehet, hogy lesznek vele gondok, de még nem biztos.

– Majd meglátjuk, hogy viseli magát, és milyen lesz az elmeállapota – mondja a telefonban.

– A golyók miatt?

– Meg amin keresztülment.

– Mikor küldik haza?

– Jövő héten.

Anyám hazajött a bevásárlásból. Kipakolja a konyhában a dolgokat, bejön, nézi Kolja holmiját. A ruhákat mosásba, a papírokat egy nagy fekete irattartóba pakolom. A cigit majd a konyhaszekrénybe teszem.

– Kolja röggönye is benne van? – kérdi anyám az irattartóra bölkve. Anyámnak amúgy minden röggöny, ami nem vér-, széklet- vagy vizelet-vizsgálat.

Bólintok.

– Az orvos hívott?

– Aha.

– Mit mondott?

– Jövő héten küldik haza.

– És az állapota?

Ki akarom mondani, hogy lehet, hogy megbolondult, de nem megy. A bátyámról van szó, Koljáról, Mikolaj Atreskovics védőről. Aki önként ment és egy évig harcolt. Nem is akart hazajönni. Azt mondta, a gyárban nem

¹ A röntgen tájnyelvi változata

² Személyi igazolvány

keresne ennyit. Szinte minden pénzét hazaküldte, azt mondta, tegyük bankba vagy bánkába,³ neki mindegy, csak legyen meg. Még egy évet szolgál, utána biznisszelni fog itthon. És majd vesz egy nagy házat magának, meg egyet nekem is, anyámnak meg marad a lakás.

Az órára nézek. Sietnem kell. Egy óra múlva konzultációm van az orvosommal. Most derül ki, hogy mennyire súlyos a baj a fejemmel. Tumorom van, egyelőre csak az orvos és én tudunk róla. Anyámnak azt mondtam, randim lesz. Hetek óta tartanak a vizsgálatok, a konzultációk, egyelőre nem túl biztató a helyzet. Anyám annyira el van foglalva azzal, hogy mi van Koljával, hogy észre se veszi, hogy sokszor órákra eltűnők. Talán majd elmondom neki, egy jobb pillanatban. Majd, ha Kolja rendbejön. Egyszerre egy sokk elég neki.

A folyosón a kabátommal bajlódok. A kisebb irattartót viszem magammal, a korábbi vizsgálati eredményeimmel. Anyám kinéz utánam. Nem tetszik a ruhám neki.

– Valami csinosabbat kellett volna randihoz.

– Jó leszek így is.

Szeme megakad a mappán.

– Az mi?

– Munkaügy – hazudom. Ijesztő, hogy szemrebbenés nélkül megy.

– Nem randid lesz?

– De, de előtte megyek a postára.

– Miért?

Na, most mit mondjak? Egy újabb hazugságot. Mert ha megtudná az igazat, összetörne.

– Fel kell adnom az önéletrajzomat meg a dokumentumaim fénymásolatát az új munkához.

Futok a lépcsőn, ki az épületből. Levegőre van szükségem.

2.

A peronon állok, várom a szerelvényt, ami hazahozza a bátyámat. Milyen lesz a találkozás? Azt mondják, nagyon megváltoztatja a front az embereket. Remélem, Kolja nem változott sokat. Bárcsak olyan lenne, mint amikor elment. De már a két golyó miatt sem lesz soha semmi olyan, mint régen. Az orvos a telefonban óvatosan fogalmazott. Túlságosan kerülgette az egyenes válaszadást.

³ Befőttesüveg.

Az én orvosom nem ilyen kegyetlen. Ő megmondta, hogy nem akar hazudni vagy hitegetni, az én esetemben csak a műtét fog segíteni. Ha nem, akkor rendelhetem a koporsót, mert majdhogynem napra pontosan ki lehet számolni a temetésem időpontját. Ha élni akarok, be kell feküdnöm, legalább egy hónapra. Műtét, aztán terápia, és akkor talán egy életre megszabadulok ettől. Erre éppen hogy elég lesz az eddig félretett pénzem.

Sokáig azt hittem, hogy migrénem van. Idővel már dolgozni sem tudtam a fájdalomtól, otthagytam a gyárat. A háziorvosom egyre erősebb gyógyszereket írt fel, de egyre inkább nem használtak. Kolja akkor azt mondta, hogy éljek abból a pénzből, amit küld, majd ha kigyógyulok a migrénből, visszaállok a munkába, és nehogy hozzányúljak a letett pénzemhez, mert tudja, hogy abból kocsit akarok venni.

A gondolataimból az érkező vonat zökkent ki. Bemondóhang, fékezés, az ablaktól nem messze áll a bátyám. Több katona van a vonaton. Azok vígan ugrálnak le és tűnnek el pillanatokon belül az állomáson. A bátyám nem ilyen fürge. Furcsán mosolyog. Egy ápoló kíséri le. Lassan mozog, lassan beszél. Azt mondja az ápoló, hogy a nyugtató hatása.

- Ilyen leszedált lesz a gyógyszerőtől? Akkor jobb lenne nélküle – mondom.
- Ne próbálja meg. Életveszélyes lehet – válaszol az ápoló.
- Ettől rosszabb állapota már nem lehet.
- Maga csak azt hiszi. Veszélyes lehet.
- Ilyen állapotban ugyan kire?
- Magukra.

A szomszéd Ványa bácsi visz minket haza. Bepakolunk, az ápoló mindent elmond, elköszön, indulunk. Hátra ülünk be Koljával, próbálok beszélgetni vele. De mintha nem a testvérem ülne mellettem. A fejét nézem, látszik a golyók bemeneti helye.

– Ki fogják szedni majd a másikat? – kérdem. Másodpercekig csend, majd tagoltan válaszol:

- Nem tudom, lehet, ezzel együtt kell élnem.

Otthon kipakolok, közben anyám és Kolja az orvoshoz mennek. Vacsorára érnek haza. Rég ültünk az asztalnál hárman. Anyám pezsgőt bont, de csak ő iszik. Kolja gyógyszerét szed, én azt mondom, hogy migrénem van. Anyám ettől függetlenül örül, átmegy a szomszédba Ványa bácsiékhoz, ott isszák meg a pezsgőt.

Kolja segít leszedni az asztalt, majd leül a tévé elé. A híreket kapásból átkapcsolja.

– Hazudnak – mondja lassan. – Semmit el ne higgy! Nem így van.
A másik csatornán szintén hírek mennek. Kolja nagyot köp.

– Hazudnak – mondja. – Hidd el, semmi se igaz.

Nem válaszolok, mosogatok tovább. Kolja zenecsatornát keres. Megunja, kikapcsolja a tévét. Feláll, bejön a konyhába

– Ideadod a cigimet? – kérdi.

– Szabad azt neked?

– Megengedte az orvos.

Előszedem, odaadom, kimegy a teraszra. Zenét kapcsol a telefonon. Régi diszkót. Ruki Vverh.

3.

Zajra riadok fel. Ránézek a telefonomra, éjfél múlt. Kolja hangját halom, valami összetört mellette. Kábán indulok el a furcsa hangok irányába. Nincs a szobájában. A kamrából jön a hang. Kolja a stelázi alatt ül. Sír és a bánkákat rugdossa. Azt hajtogatja, hogy szerzsánt⁴ Ludokov szolgálatra jelentkezik, szerzsánt Ludokov indul ölni. Közben ringatja magát. Szólítgatom, semmi válasz. Percek óta csak ezt mormolja, szerzsánt Ludokov szolgálatra jelentkezik, szerzsánt Ludokov indul ölni. Fogalmam sincs, ki az a Ludokov. Mikolaj Atreskovics egy ismeretlen katona nevét mantrázza. Magára húzta a katonaruháját. Megszorítja a kitüntetéseit, vágja az ujját a fém. Szerzsánt Ludokov szolgálatra jelentkezik, szerzsánt Ludokov indul ölni, fűjja. Beletenyerel az összetört üvegbe, nem ordít fel. Véreznek az ujjai. Csak a Ludokovot emlegeti. Anyám is felébred, sápadtan nézi a fiát.

– Csengess már az orvosnak! – kiált rám. Hívom, kicseng, kinyomja. Másodjára felveszi, azt mondja, lejárt a műszakja, hívjam az ügyeletet. Azok átirányítanak a mentőskökhöz. Tovább akarnak passzolni. Eddig bírom, beleordítok a telefonba.

– Piderászok,⁵ a ti zsopátokat⁶ is védte, ti meg ennyire nem vagytok képesek?

Amíg kiérnek, nagy nehezen kiszedjük Kolját a kamrából. Kicsit megnyugszik. Engedi, hogy megfürdessük. A vágásokat fertőtlenítem. Sziszeg.

– Nagyon fáj – nyávogja, mint egy kisgyermek. Mintha a kisöcsém lenne, én pedig a nagy testvére.

⁴ őrmester

⁵ köcsögök

⁶ segg

- Jön értem a milícia,⁷ mert rossz voltam?
- Nem, a mentősök jönnek. Majd viselkedj jól – mondom.
- Lesz injekció?
- Nem tudom.

Nagy nehezen sikerül felöltöztetni. Befut a mentő. Éjjelre beviszik. Benyugtatózzák. Majd reggel hazaküldik, ha nem lesz semmi. Anyám velük megy.

Takarítani kezdek. Próbálom megemésztetni a történeteket. Napközben semmi előjele nem volt ennek. Lassú volt, de teljesen normális. Mintha nem a bátyám lett volna az, aki itt ült a kamrában. Mi történt Koljával?

Felidézem magamban a telefonbeszélgetést az orvossal. Hogy lehet, lesznek vele gondok. Meg az ápoló is azt mondta, hogy veszélyes lehet. Tévedett, önmagára veszélyes, nem ránk.

Nem tudok elaludni. Kitakarítom a házat, leviszem a szemetet, főzök, be- és kipakolom a mosást. Telik az idő. Már reggel van.

Míg a mentősöket várom, a szomszéd Olenával beszélgetek. Hetek óta kínlódik a férjével, Andrijjal. Együtt szolgált Koljával, azt mondja, ugyanazt a narkót⁸ nyomhatták beléjük. Rákérdek, hogy ismer-e valami Ludokovot. Ijedten néz rám.

- Nektek is azt a szerzsántot emlegeti?

Olena annyit tudott meg, hogy ez a Ludokov a cimborájuk volt, felakasztotta magát a kaszárnyában, a harmincötödik születésnapján. Egy fotót mutat a telefonján, középen Kolja, egyik oldalán Andrij, másikon egy idegen.

– Na, ez a Ludokov – mondja. – Felhívta az egyik otthoni szomszédja a születésnapja előtt egy nappal azzal, hogy a felesége csalja. Sokat ivott aznap meg másnap is. A fiúk azt hitték, ennyire ünnepel.

Jön a mentő. Anyám elől ül, alig áll meg az autó, kiugrik.

- Hozz pénzt! – mondja.

Felszaladok a pénztárcámért.

4.

Kolja egy hónapja van itthon. Egybefolynak a napok. Minden nap itthon vagyok vele, csak akkor nem, amikor el kell mennem orvoshoz. Olyankor átviszem Olenáékhoz. Andrij úgyis unatkozik. Sokszor csak úgy átjönnek, hogy ne legyenek egyedül.

- Mintha az anyjuk lennénk – mondom ilyenkor Olenának. Van, hogy

⁷ rendőrség

⁸ kábítószer

csak Andrij jön át, Olena addig nyugodtan tudja végezni az otthoni munkát. Akkor is átjön, amikor Olena dolgozik. Amióta javult Andrij állapota, Olena visszament a munkahelyére. Andrij jól van, látszólag. Igazából Koljáról se mondaná meg egy kívülálló, hogy nem teljesen beszámítható.

Anyám észrevette, hogy fogynak. A stresszre fogom. Ő is megféleződött az utóbbi hetekben. Egyre nagyobb karikák vannak a szeme alatt. Sokszor elbóbiskol kávézás közben. Aztán büntudattal az arcán rohan ki a konyhából megnézni, hogy Kolja mit csinál.

Az orvosom sürget. Azt mondja, nem tolhatom a végtelenségig a műtétet, már ha akarom egyáltalán. Akarom, persze, de most nem jó. Nem hagyhatom magára anyámat.

Valami történni fog. Kolja egész nap nyugós. Nem eszik, mászkál ki-be a balkonon, elszívott már egy doboz cigarettát. Ha kérdem, hogy mi a baj, annyit mond, hogy jól van.

Éjfél után zajra ébredek. A konyha felől jön. Kimegyek, nem tudok bemenni a konyhába. Kolja magára zárta. Hívom a mentőt és a tűzoltóságot. Nem sietnek, majdnem egy óra múlva érnek ki. Addigra furcsa szagok terjengenek. Felfeszítik az ajtót és mind lefagyunk egy pillanatra. Kolja az indukciós főzőlapon ül meztelenül, mindegyik rózsa fel van húzva maxra. Az égett hús- és ürülékszag az egész lakást beteríti.

– Szerzsánt Ludokov szolgálatra jelentkezik, szerzsánt Ludokov indul ölni – mondogatja, kezében a röntgenfelvételeivel. A jobb lábából vajazókés áll ki.

– Vedd már el tőle azt a röggönyt, holnap vinni kell vissza az orvoshoz – mondja anyám.

Nagy nehezen kirángattam Kolja kezéből a papírokat. Az egyiket összevérezte, a másik megégett, a harmadikra ürüléket kent.

– Ennek gatyá – forgatom a papírokat. Most mit fogunk csinálni?

– Csinálnak majd újat, most ne ezzel törődj.

Közben a mentősök és a tűzoltók végzik a dolgukat. A szomszéd ablakok egymás után gyúlnak ki, a lépcsőházba papucsban és köntösben csoszognak ki a mamák és az asszonyok. A mentősök alig tudják kivinni Kolját. A mentőautóban leszíjazzák, egész úton vonít. Vele megyek, ülök mellette, fogom a kezét, nem nyugszik meg.

Éjjel kint ülök a folyosón. Reggel új felvételeket csinálnak a régiék helyett. Azokat majd a sajátjaimhoz teszem. Így biztos nem fogja megtalálni. Az én dolgaimhoz nem mer hozzányúl. Megbeszéltük, hogy nem szabad. Az orvos azt mondja, ha lenyugszik, hazamehetünk.

5.

Hullik a hajam. Anyámnak azt mondogatom, hogy a stressztől meg az időjárás miatt. Ma én kísérem Kolját az orvoshoz. Kora reggel van, busszal megyünk. A sötét marsutka⁹ tömött, mint egy konzervdoboz szardíniával. Beszűrődik a gyenge utcai világítás, egy-egy szürke arcra esik a fény.

Leszállunk a kórház előtti buszmegállóban. Korán értünk ide, egy órát kell várnunk az orvosra. Egy öreg nő virágot árul a sarkon. Kolja odamegy, benyúl a kabátja belső zsebébe, kivesz egy ezrest. Nagy csokor virágot vesz. Odajön hozzám, egyik karjával megölel, a másikkal ügyetlenül nyomja a kezembe a virágot.

– Boldog születésnapot, Vika – és megpuszil. El is felejtettem, hogy ma lettem huszonkét éves. Látja a meglepődésemet. Elfelejtettem, hogy ma van a születésnapod? – kérdi.

– El.

– Az én hibám. Mert bolond vagyok. Nincsen nyugtotok tőlem.

Nem mondok rá semmit. Kolja folytatja.

– Ha megdöglök a lövészárkokban, most jó sok pénzt kapnátok utánam, és nem kéne kínlódnotok velem.

Könnybe lábad a szeme, de visszatartja. Nem folyik le az arcán. Tovább beszél.

– Szégyellem magamat.

Nem tudok mit mondani. Amióta hazajött, nem beszélt még ilyen nyíltan és tisztán. Megölelem. A bátyámat ölelem most, nem a beteg veteránt. Ebben a pillanatban megint én vagyok a kishugi és ő a nagy testvér.

SMS-t kapok, az orvos hamarabb beért, bemegyünk. Odaadom neki a mappát. Furcsán nézi a lapokat. Akkor veszem észre, hogy elfelejtettem kivenni a leleteimet. Azok ott az én CT-im.

– Ez nem a Koljáé – mondja.

– Nem, ezek az enyémeek – nyújtom a kezemet értük.

Egy pár másodpercig nézi, majd annyival nyomja a kezembe, hogy sajnálja.

Kolja csodálkozva néz rám. Az orvos kiküld a váróba. Rossz előérzetem van. Tíz perc telik el, majd újabb tíz perc. Nagy csattanás szűrődik be kintről. Kinézek, Kolja a földön fekszik.

Míg az orvos átment a szoba másik végébe kezét mosni, Kolja kiugrott a nyitva felejtett ablakon. Csodával határos módon csak a bal lábszára repedt meg. Még jó, hogy az első emeleten voltunk.

⁹ iránytaxi

– Lehetett volna rosszabb is – mondja anyám délután.
 – Mondjuk, ha meghal? – magam se tudom, hogy ezt miért kérdeztem meg.
 A történetek után úgy ítélték meg, hogy egy gondozót rendelnek Kolja mellé, majd vele fog hazajönni.

6.

Rövidre vágattam a hajamat. Anyámnak nem tetszik, azt mondja, jobban áll nekem a hosszú. Azt mondja, kicsit olyan vagyok rövid hajjal, mint apám volt.

– Már húsz éve, hogy meghalt – mondja látszólag a semmibe.

Ha belekezd, muszáj végighallgatni. Hogy senki se érti, mi történt, csak ment munkába és hirtelen megállt a szíve. Pedig nem volt vérnyomásos, meg semmi baja se volt sose, leszámítva azt, hogy fiatalon beverte a fejét a betonkerítésbe részegen, de attól fogva soha többé nem ivott.

– Apád jó ember volt – kezdi.

Beszél, nem figyelek rá. Kolja ma nyugodt, értelmesen lehet vele beszélgetni. Mankóval biceg ide-oda. Megszerel a lakásban ezt-azt. Ma ismét a bátyám.

Éjjel nem tudok aludni. Kolja sem. Kibotorkált a konyhába, hallom, hogy próbálja begyűjtani a cigijét. Kimegyek, én is elveszek egy szálát. A kisablakot kinyitom, hogy ne rekedjen bent a füst.

– Miféle leleteid vannak neked abban a mappában? – kérdi.

– Milyen mappa?

– Bolond vagyok, de nem teljesen hülye.

Igaza van. Most megint teljesen tiszta.

– Semmi komoly – válaszolom.

– Az orvos nem úgy nézett rád, mintha nem lenne komoly. Mi a baj?

– Nem kell mindent tudnod.

– De igen, a bátyád vagyok! – csattan fel.

– Halkabban, anyu mindjárt felébred – csitítom. – Neki ne mondj semmit.

– Akkor mondd el, hogy mi a bajod.

Nem bírom tovább.

– Daganat van az agyamban, ki kell műteni, nekem is felnyitják majd a fejemet. Na, boldog vagy? – egy szuszra szaladt ki az egész.

Kolja nyugodtan cigarettázik tovább. Nem sokkolta le a hír.

– Akkor te is meg fogsz bolondulni.

– Lehet.

Szívjuk az olcsó cigit tovább. A szürke füst karikákban száll ki az ablakon.

– Nem akarom a másik műtétet – mondja.
 – Miért?
 – Most valamikor vannak tiszta napjaim. Lehet, hogy ha ezt a másik golyót kiszedik, teljesen megbolondulok. Mi van, ha nagyobb örülségeket fogok csinálni?

Az az igazság, hogy van rá esély, ezt az orvos mondta.

– És ha bajod lesz attól a golyótól?

– Ennél nagyobb már nem lehet.

A saját műtétemre gondolok. Már megvan az időpont. Ki kell addig találnom, hogy mit mondok itthon.

7.

Kiszedték a másik golyót Kolja fejéből. Még lassabb lett a beszéde. Napról-napra fejlődik visszafelé. Már nem zárja magára az ajtót, nem rugdos, Ludokovot sem emlegeti.

Anyámnak beadagoltam, hogy Szlovákiában fogok dolgozni, egy gyárban, közel a határhoz. Végül is, a határ is közel lesz, meg Szlovákia is. De a munkásszálló helyett az onkológián fogok lakni, és gyári munka helyett azon fogok dolgozni, hogy minél tovább éljek. Anyámnak szüksége van rám. Száradnak a régi sporttáskák, a ruháim még halomban állnak. Egyik táskába csak fehéreneműt, törölközőt meg benti papucsot tervezek pakolni, a másikba a nadrágokat és a felsőket. Egy kabátot viszek, ami rajtam lesz. Anyám bejön, nem is vettem észre, kezében a bontatlan fazékkészlettel, amit még ballagásomra kaptam. Vastagon ül rajta a por.

– Mikor fogsz kezdeni? – kérdi.

– Holnapután – mondom, de rá se nézek. Nem merek.

– És muszáj hajnalban indulnod?

– Aha, tudod, kipakolni meg ilyenek.

– Csanakot¹⁰ miért nem pakolsz?

Nagyot nyelek. Ha nem megy ki pár percen belül, mindent bevallok.

– Van a munkásszállón – mondom.

Eddig bírtam. Kirohanok a wc-re. Hányynom kell. Anyám kimegy a konyhába, én vissza a holmimhoz. Mértani pontossággal hajtogatom a felsőket és a nadrágokat, mintha a boltok polcaira készülnek feltenni.

Nem sokra rá bejön Kolja, leül az ágyamra.

– Sokáig leszel oda? – kérdi.

¹⁰ edény

Hátranézek. Kék szemében gyermeki kíváncsiság. Ott ül az ágyamon Kolja, a testvérem, a bátyám, aki a kisöcsémé vált. Ott ül az ágyamon Kolja, a testvérem, a bátyám, aki a kisöcsémé vált.

- Sokáig.
- Segítsek pakolni?

Leül, a zoknikat és a bugyikat kezdi hajtogatni. Akkurátusan pakolja egymás mellé. Leveszi az egyik táskát, már csak a teteje nyirkos, a belseje kiszáradt.

- Ebbe teszem, így jó? – mutatja.
- Igen. Kösz a segítséget.

Büszkén mosolyog. Jólesik neki, hogy most ő is hasznos dolgot csinálhat.

Hamar elkészül a pakolással, leül mellém. Félelem fog el, mi van, ha most jön egy roham és hívni kell a mentőt. Lassan indulnak el a karjai felém. Megölel. Nem fullasztóan, de szorosan.

- Hiányozni fogsz, Vika.

Félreteszem a ruhákat, belecsimpaszkodok a nyakába. Most a bátyámat ölelem. Az én erős kezű Koljámat.

8.

Hajnalban indulok. Alig bírom megemelni a táskákat. Anyám egy megpakolt csíkos táskával jön ki a konyhából.

- Legyen mit enned egy darabig – teszi le mellém.
- Ennyit nem engednek át a határon.
- Osszátok el a többiekkel.
- Nem fogom bírni kivinni a vogzára¹¹.
- Hívj taxit.

Anyám kint vár velem a ház előtt. Kolja még alszik. Húsz percig állunk szótlanul. Csak meg ne szólaljak, mert akkor mindent elmondok. Nem, nem tudhatja meg. Még nem.

Sietősen szálllok be.

- Hová megyünk? – kérdi a taxis.

Megvárom, míg anyám felmegy.

- Először az ingyekonyhára, utána majd mondom tovább.

Bólint és már indulunk. Nincs nagy forgalom. A járdán igyekvő emberek fejét nézem, ahogy elsuhanak mellettünk. Sötét van, gyenge az utcai világítás. Fejeket és lábakat látok, menetelnek előre. Mint a megelevenedett CT-felvételek.

¹¹ vonatállomás

Az ingyerkonyha nincs nyitva. Az ajtóban leteszem anyám főztjét. Más jobban örül majd neki. Én nem tudok már ilyeneket enni.

– És most? – kérdi a taxis.

– Az onkológiára.

– Látogatóba?

– Nem. Beköltözők.

Bólint. Némán tesszük meg az utat. Amikor kiszállok, nem enged fizetni. Azt mondja, kelleni fog ez a pénz idebent. Köszön, elhajt. Az onkológia bejárata előtt állok, táskákkal, félelemmel.

9.

Egy hete vagyok itt. Anyám felhívott. Azt mondja, Kolja nyugodt, ül a tévé előtt és elmélyülten nézi a Nu págágyit. Valamelyik csatornán rátalált, azóta csak azt nézi. Amikor a farkas pórul jár, ő is kiáltja, hogy *Nu, zájecz, nu págágyi!*¹²

– És hogy vagy? – kérdezem.

– Eh, mint máskor. Hallod, Olenáéknál baj van.

– Mi történt?

– Andrijt bevitték. Azt mondják, nem is fogják kiengedni. Meg van teljesen bolondulva.

Anyám tovább beszél arról, hogy Kolja mit csinált, amióta nem voltam otthon. A gondozó rendes, Koljával egyidős nő, nagyon csinos, kedves, sokat segít.

– Hallod, ha belegondolok, hogy Kolja sose fog megnősülni – elhallgat. Magam előtt látom, ahogy sír. – Na, de te majd fogj valakit kint. Legalább neked legyen valakid.

Nagyot nyelek. Anyám témát vált.

– Te, a röggönyöket nem vitted el magaddal véletlenül? Ma a gondozó valamit meg akart nézni, sehol se találtuk.

Fenébe. Kolja papírjait véletlenül elhoztam a sajátjaimmal.

– Hétvégén majd hazaküldtem valakivel – mondom.

– Mikor jössz?

– Talán egy hónap múlva. Meglátom. Még csak pár napja álltam be.

– Milyen a munka?

Körülnézek a kórteremben. Két fiatal lány fekszik velem szemben. Éjjel az egyik kis híján megfulladt.

¹² Na nyúl, na várjál csak!

– Tűrhető, nem hajtanak.

Nem sokáig beszélünk. Az ablak előtt ülök, nézem az udvart, a fákat, a csillagokat. Pár nap és felnyitják a koponyámat. Rossz érzés fog el. Attól félek, hogy nem sikerül a műtét. Nem akarok olyan lenni, mint Kolja. Ha viszont meg se próbálom, akkor néhány hónap és nem leszek. Kolja röntgenfelvételeit rendezem. Holnap beleteszem egy borítékba és feladom postán. Vagy hazaviszem és elmondok anyámnak mindent. Majd reggel meglátom.

SÍRNAK A KUTYÁK

HÉT UNGVÁRI HAIKU

1.

*a meddőhányó
fölött hideg fényben ég
ezüst gomb a hold*

2.

*ólomkék eső
szítál kinn az erkélyen
fázik a halál*

3.

*fekete-fehér
árnyak játéka a lét
a többi emlék*

4.

*jácint kék az ég
a katonák szemében
megalvad a fény*

5.

*mint mandulafák
fehér gyászban katonák
talpig halálban*

6.

*két sortűz között
virágba borul a kert
vérnász koszorú*

7.

*hajnalban csendben
roppan az égi palást
sírnak a kutyák*

MIKLÓSSI SZABÓ ISTVÁN

TESTFÜGGŐSÉG

Amikor Antal Hajnal a műtőasztalra feküdt, hogy nőiessége utolsó kínjától is megfosszák, eszébe jutott apja, akit köldöktől ágyévig felvágtak, hogy beleiből rákos daganatot távolítsanak el. Vágását élete végéig gondosan titkolta, a beavatkozásról, az azt követő kemoterápiáról, fájdalmairól soha nem beszélt. Mikor évekre rá, halála után megmosták és ráadták ünneplő ruháját, Antal Hajnal szemérmesen másfelé tekintett, hadd maradjon az öröklétben is apja titka a hosszú forradás.

Vérségi köteléknél több is kötötte őket össze: lánya hasán szintén volt vágás, egy perforált vakbélgyulladás örök emléke, tizenöt éves korából. Apja az életét mentette meg, amikor jajgatásával mit sem törődve kirángatta a kisváros nyomorúságos kórházából, tette fel a lassan döcögő vonatra, és vitte a fővárosi katonakórházba, ahol egykori ezredének főorvosa azonnal megműtötte. A rutinnak számító beavatkozás Antal Hajnalnál órákig tartott, olyannyira beszennyezte gyomorüregét az átllyukadt vakbél. „Így is kérdéses, egyáltalán életben marad-e”, gyújtott cigarettára a karakán főorvos a műtét után a hideg irodában, és töltött az apa poharába erős szilvapálinkát, amit az egyetlen húzással eltüntetett, pedig soha nem élt az alkohol élvezetével. Míg leánya a kórházban eszméletlenül feküdt, addig a főorvossal a fővárosi bordélyházakat járta, tetemes összegeket költött örömlányokra, dohányra, pálinkára.

Amikor Antal Hajnal magához tért, első szavaival apját kérte magához, aki magatehetetlen részegen feküdt a főorvos irodájában. Két ápoló B-vitamin injekcióval állította talpra, majd hóna alá nyúltak, így sikerült elvergődnie lánya ágyához, ahol szólni sem bírt, csak a könnyei folytak szakadatlanul. Antal Hajnal úgy megrémült sírni sohasem látott apjától, hogy erős nyugtató kellett idegei egyensúlyának helyreállításához. Miután mindkettőjük kábasága feloszlott a kórház steril, fehérén foszforeszkáló fényében, felfogták, mi is történt az elmúlt napokban: apja a lányát kapta vissza, de örökre elvesztette erkölcsi ártatlanságát, lánya az életét kapta vissza, de láthatta apja gyengeségét, ami egy életre különös, megmagyarázhatatlan rettegéssel töltötte el, ráadásul ezt a rettegést ki sem mutathatta.

Karácsonykor, néhány héttel a műtét után már apja szülőfalujában, a templom fő oltára előtt szavalta a szent verseket, csengő, bársonyos hangját megkönnyezte a gyülekezet, és Antal Hajnal érezte, miközben a szavak elhagyják a száját, az addig érzett rettegés mellé gyűlölet is társul, amiért fájdalmai ellenére az oltár elé kényszerítette, mintegy prédául dobta a tömegnek, hogy katarzist, kizökkenést biztosítson számukra, alig néhány percre. Akkor még nem tudta, amit később olyan jól megértett, hogy az a kevés idő olykor egy egész életre erőt, megkönnyebbülést nyújthat, akkor is, ha úgy hat a testre és lélekre egyaránt, mint egy erős függőséggel megátkozott kábítószeresre a sokáig várt heroinos tudóffés.

Amikor elmúlt a karácsony, és az újév készült bekopogni az öreg szülői házba, melynek belső szobájában apja értelmetlennek látott tüzet rakni, ezért lányát arra kényszerítette, hogy vele aludjon a forró konyhában vetett szűk ágyban, Antal Hajnal olyat tett, amit még soha. Bibliáját a kezében tartva mondta, hiányzik az anyja és a nővére, ezért visszamenne a kisvárosba, egyébként is úgy illene, hogy a két ünnep közül az egyiket velük töltsse. Apja megtántorodott, leült az asztal mellé, savanyú káposztát, kenyeret és túrót húzott maga elé, bicskát vett elő, komótosan felszeletelte, a szájához vitte a falatokat, úgy válaszolt lányának: „menj, ha így látod jónak”. Antal Hajnal bőröndbe pakolta kevés ruháját, néhány könyvét, búcsút vett az apjától, aki pénzt nyomott a kezébe, hogy vonatjegyet tudjon vásárolni, majd elfordult tőle. Így indult a vasúti megálló felé (a falunak nem volt állomása, de még peronja sem), felszállt a személyvonatra, megkezdte vonaton sokáig tartó utazását annyira mégsem távoli másik családjához.

A hideg szerelvényen egy öregasszonnyal szemben kapott helyet, aki krémessel kínálta, majd elmondta, a lányához utazik, sikerült pénzzé tennie minden ingóságát, hátralévő napjait az unokája nevelésének szenteli. „Egyedül van”, ingatta a fejét, és Antal Hajnal nem értette, unokája vagy a lánya van egyedül, de krémessel teli szájjal szégyellt kérdéseket feltenni. Később az öregasszony elmesélte, veje fura balesetben lelte halálát, autóját összetörve találták az úttesten, de mintha láthatatlan falba ütközött volna, más autónak nyoma sem volt, sem törmelék, sem festéknyom nem maradt a roncsra, csak ő repült ki a szélvédőn, zúzta szét testét az úttesten. „Legalább nem szenvedett”, törölgette könnyeit az öregasszony, mire Antal Hajnal elővette Bibliáját, s ajánlotta, imádkozzanak. Az öregasszony lehunyta szemét, összekulcsolta a kezét, úgy hallgatta, ahogy a lány passzusokat olvas föl a szentírásból. A hosszú ideig tartó, már-már szertartásnak minősülő felolva-

sás alatt több utas mozgolódni kezdett, végül az egyikük ingerülten szólt, karácsony már elmúlt, hagyja abba az igehirdetést. Antal Hajnal ijedten tette el a Bibliát, ekkor látta, hogy az öregasszony elbóbiskolt.

Amikor leszállt a szerelvényről a hidegtől valósággal recsegő városban, kétségek rohanták meg. Anyja új házasságában a két nővér nem találta meg a helyét, annak ellenére, hogy a frigy már több mint tíz éve megkötetett, és a hivatalos okmányon kívül egy közös fiúgyermek is bizonyította létét, akit Antal Hajnal rajongásig szeretett. A helytalálás hiányának több oka is volt. Elsősorban nevelő-, mostohaapja súlyos alkoholizmusa, és az ebből fakadó kiszámíthatatlansága. Nem ritkán emelte öklét a két lányra, verte őket véresre, akkor is, ha anyjuk otthon tartózkodott; ha védeni próbálta gyermekeit, őt sem kímélte. Másodsorban a családi székely-szálak nagy fokú összekuszálódása volt az ok; ember legyen a talpán, aki megfelelően elemzi, kibontja, rendbe rakja. A régen történt válás után előfordult, hogy hol az apa, hol az anya küldte el, illetve lopta vissza a gyerekeket. Antal Hajnal élénken emlékezett, amikor alig ötéves korában egy idegen ragadta meg a kezét, vitte apja szülőfalujába, ahol apja kifizette a gyerekrablót, mit sem törődve a traumával, amit a lányának okozott. Valahányszor anyját kérdezte a válás okairól, az látszólag közönyösen rántotta meg a vállát, s mondta, apja túlságosan féltékeny volt, az is előfordult, hogy néhány napos szolgálati útra ment, de valójában a szomszédos házból leste, mit tesz a felesége. Válásukat követően az anya kénytelen volt elköltözni, a maradi faluban nem tűrték a házasságtörőket (sajátos nyelvhasználatával így nevezték az elváltakat, mert *„amit tehát az Isten egybekötött, ember azt el ne válassza”*), ezért az asszonyt gyakran megfenyegették. Vette a két gyermeket, a válásból megmaradt kevéske pénzéből lakást bérelt a városban, majd szövönőnek állt. A gyárban ismerkedett meg második, autószerelő férjével. Hamar terhes maradt tőle, ami akkoriban ugyancsak nagy székelynek számított, amit csupán egy frigy keretei között lehetett úgy-ahogy feloldozni. Világos bírósági határozat hiánya miatt ekkor kezdődött meg a gyerekek ide-oda lopása; apjuk kitűnően értett a végleges határozat létrehozásának megakadályozásához. Mivel erdészmérnök volt, néhány jól irányzott rakomány fa mindig felmentést hozott számára a rendőrségen, bíróságon.

„Szólhattál volna, hogy sikerült a műtét”, ölelte meg az anyja, amikor kékre fagyott kezével idegesen bekopogott a ház utcára nyíló ajtaján. „Apa nem engedett telefonhoz”, tette le bőröndjét a kis előszobában, húzta le bakancsát, kuporodott a tűzhely mellé. Anyja meleg húslevessel kínálta.

„A többiek a dombon szánkóznak”, mondta közben. „Ha kedved van, menj utánuk”. „Inkább lefeküdnék, hogy átmelegedjek”, mosolygott Antal Hajnal. Evés után kicsomagolta bőröndjét, pizsamát öltött, Bibliájával az ágyba bújt. Néhány perc olvasás után hullámokban tört rá a zokogás.

*

Amikor érettségi előtt néhány héttel nevelőapja úgy elverte, hogy a mentők mellé a rendőrséget is ki kellett hívni, nem emelt vádat, a néhány napos kórházi kezelés után inkább iskolája bentlakásába költözött, hogy tanulhasson és vizsgáit letehesse. Orráról a kötést az első szóbeli vizsga előtti napon vették le, arccsontjai még sajogtak, fájdalomcsillapítóval vészelte át a beszéd nehézségeit. A kollégiumból apjához költözött, aki megígérte, hogy egyetemi tanulmányai alatt végig támogatja, feltéve ha mindenben engedelmeskedik neki. Csak a sikeres egyetemi felvételi után tudta meg, apja néhány éve megvédte erdészeti doktorátusát, azt meg soha, hogy néhány barátjával a városba utazott, ahol kilesték a hazatérő nevelőapját, autóbá tuskolták, egy elhagyott épületben úgy megverték, hogy majdnem belehalt a sérüléseibe. „Doktorból erdőpásztor”, kacagott Antal Hajnal, mire apja mosolygott, hogy ez fordítva is igaz, de hadd lássuk, árvából lehet-e közgazdász. Lánya sírva szaladt be a házba. „Ezt juttatta nekünk a sors”, ment utána az apja, „töröld le a könnyeidet, készíts vacsorát”.

Egyetemi évei alatt Antal Hajnal hármas életet élt: egyet az egyetemnek, egyet az egyháznak, egyet az apjának. Tilos volt férfiakkal ismerkednie, bisztókba, bulikba mennie, de még színházba is, a szünidőt apja házában töltötte, ahol tanult, a ház körül segédkezett, a mezőn dolgozott, vagy az egyház rendezvényein vett részt. Anyjával csak az évente megszervezésre kerülő zárandokút alatt találkozott; megölelték egymást, anyja pénzt dugott a zsebébe, amit Antal Hajnal riadtan adott vissza, hogy „költse inkább anyuka Lacikára, csak apuka meg ne tudja”. Nővérét gyakrabban látta, ő orvosi egyetemet végezett, szintén az apa támogatásával, féltestvérével nem tarthatta a kapcsolatot, nővére látta el hírekkel, csempészett fényképeket, hogy lássa, miként növekedik.

Amikor megszerezte közgazdász oklevelét, néhány hónapot apja házában töltött, hogy eldöntse, világi életet folytasson, vagy egyházi útra lépve apáca legyen. „Unokát akarok”, könyörgött az apja, „nővérednek aligha születik gyereke az orvosi miatt, mire befejezi, jócskán benne lesz a korban, talán férjet sem talál magának”. Antal Hajnal félelemmel vegyes iszonyattal nézte az apját. Végül ismerősök révén sikerült könyvelői állást találnia egy bankban, és visszaköltözött a városba. Alighanem életének legboldogabb időszaka

következett, féltestvére minden reggel meglátogatta, együtt kávéztak, beszélgettek, olykor sírva vagy nevetve emlegették gyerekkoruk emlékeit, azt azonban egyikük sem ismerte be, hogy túlzott közelségüknek nem a szeretet, hanem a fájdalom az igazi alapja. Gyakran mentek a városhoz közel lévő templomba, mely arról volt híres, hogy nagy veszedelem esetén a Szűzanya szobra könnyezik; legutóbb az első világháború alatt dokumentálták az egyik esetet. Antal Hajnalnak úgy tűnt, hogy a kovácsoltvas kerítés védelmébe helyezett szobor ragyogó fényben fürdik. Mikor ezt Lacinak is elmondta, az kinevette. „Fadarab a vasak mögött”, vonta meg a vállát.

Néhány hónappal a letelepedése után korához képest fiatalos kinézetű férfi udvarlását fogadta el, az sem zavarta különösebben, hogy felesége és három gyermeke volt; az sem tűnt föl neki, hogy naponta többször legmósta nemi szervét egy fertőtlenítő folyadékkal, melyet kizárólag orvosi tanácsra szabadott volna használnia. Az évekig tartó kapcsolat alatt a férfi belső ügyeibe is beavatta: építkezési céget vezetett, amely a helyi korrupciós politikusok miatt folyamatosan a csőd szélén volt, ennek könyvelését vette át Antal Hajnal, minden ellenszolgáltatás nélkül. Szeretője azzal fejezte ki háláját, hogy jutányos áron szerzett neki lakást, melyet Antal Hajnal banki állása miatt kedvezményes kölcsönrel vásárolt meg. A lakásavatón nevelőapja mindenki előtt ünnepélyesen bocsánatot kért tőle, majd poharát a jövőre emelte. „Nincs sok hátra neki, súlyos májcirrózis van, nem is tud róla”, súgta lánya fülébe az anyja mosogatás közben. Azonban az alkoholtól teljesen elbutult férfi több mint tíz évig húzta, mely idő alatt Antal Hajnal anyjának két agyvérzése is volt. Egyik éppen akkor érte utol, amikor férje ütlegetni kezdte, mert elkészett a vacsorával, a másik néhány órára rá, hogy kitudódott, lánya családós férfival kavar évek óta. Mindkettőből szerencsésen felgyógyult. Lányát módszeres alaposággal verte el, és megígértette vele, hogy abbahagyja a kapcsolatot. Jókor: néhány hónapra szakításuk után a férfi holttestét a közeli erdő egyik fáján lógva találták meg. Öngyilkosság, írta a helyi sajtó, holott az egész város tudta, egy helyi kiskirály végzett vele.

Amikor Antal Hajnal féltestvére csalódott egy kapcsolatában, elkezdett sportot űzni abból, hogy hány nőt tud megfektetni. Antal Hajnal kezdetben aggódva nézte a fiú hódításait, később irigykedve, végül döbbenten vette észre magán a féltékenység jeleit, melyek csak erősödtek, amikor Lacinak egy idősebb nővel komoly kapcsolata lett. Lakást akartak vásárolni, Antal Hajnalhoz fordultak segítségért, aki szigorúan mutatott rá, hogy jövedelmük nem fedezi a kölcsön költségeit. Laci olyannyira megharagudott a

nyilvánvaló rosszindulatért, hogy soha többé nem kereste Antal Hajnal társaságát, telefonhívásaira, üzeneteire sem válaszolt. A pár végül elfogadta a nő szüleinek meghívását, elköltöztek egy távoli városba, ahonnan évente látogattak haza. Antal Hajnal ekkorra sikeresen elhallgattatta magában a féltékenységet, igaz, feloldani soha nem tudta, gyakran előfordult, hogy álmaiban szeretkezett a féltestvérével; ilyenkor verejtékben úszva, összevissza verő szívvel ébredt, és nem mert visszaaludni. Testvére hiánya elől a hitbe menekült, ekkoriban érte az első elragadtatás, a Szűzanya temploma előtti parkban, ahol vasárnaponként ült fehér ruhában, Bibliájával a kezében. A magához térés utáni pillanatban már tudta, annak idején rossz utat választott. Tülvilági mosollyal háritotta el a segítséget ajánló embereket, feltápászkodott, leporolta magát, hazafelé indult. Útközben meghatározhatatlan zsongás járta át testét, lelkét, mintha valami vagy valaki párbeszédet folytatott volna létének minden egyes molekulájával, melynek nem értelme, hanem érzése volt, ráadásul igen hasonlatos az orgazmushoz, amit eddig még nem élt meg.

Egyre több elragadtatásban volt része. Olykor úgy érezte, a felindultságtól, fájdalomtól szétrobban a feje. Ágya előtt feküdt, vizes lepedőt húzott magára, hogy lehűtse parázsló testét, később ijedten fedezte fel, állapotára a maszturbálás a legjobb gyógyír. Hármias büntudata volt, egyrészt szégyellte a féltestvére iránt érzett, magának soha be nem vallott szerelmet, másrészt szégyellte, hogy csak önkielégítéssel, a végre megtapasztalt orgazmussal tud véget vetni az elragadtatás állapotának, legfőképpen pedig az gyötörte, hogy annak idején nem Isten útját választotta. A hónapokig tartó megpróbáltatások alatt lesoványodott, neurotikussá vált, az sem volt rá jó hatással, hogy nővére, immár rezidens orvosként, hozzá költözött. Antal Hajnalnak alig sikerült elrejtienie előle ezeket az állapotokat, nővére óvatos, tétova kérdéseire azt válaszolta, megviseli munkája a bankban, féltestvérének elköltözése, a családi élet rendezetlensége. „Legfőképpen egy gyerek hiányzik az életemből”, tette hozzá mosolyogva. Nővére hallgatott. Képtelen volt elmondani húgának, hogy az egyetemi támogatásért cserébe az apjuk azt kérte tőle, menjen hozzá egy falubeli férfihez, szüljön mihamarabb gyermeket.

Amikor Antal Hajnal egy céges rendezvényen, az új év előtt alig néhány nappal megtudta, hogy leépítések miatt rövidesen megszüntetik a munkaviszonyát, színlelt jókedvvel táncolta át az éjszakát, flörtölt egyik-másik munkatársával. Banki állásának elvesztése arra kényszerítette, hogy külföldön keressen munkát.

Valójában nővére bízta a lakását és elmenekült.

*

Az első hetekben London zsongása, sokszínűsége mérhetetlen szorongással töltötte el. A nagyobb tereket, parkokat, ahol sok ember fordult meg, elkerülte. Szorongását fokozta, amikor szexuális másságukat nyíltan felvállaló személyekkel, keletiekkel, feketékkel stb. találkozott. Már azon gondolkodott, hazaköltözik, amikor idősebb, keresztény házaspárral ismerkedett meg. Meglehetősen hamar szoros kapcsolatba kerültek, rendszeresen együtt vacsoráztak, utána tanulmányozták a Bibliát; Antal Hajnal olyan melegséget érzett, amit még soha, ami sok ember számára teljesen természetes volt. Néhány hónap elteltével beszámolt a házaspárnak elragadtatásairól, azok sokatmondó pillantást vetettek egymásra, s mielőtt Antal Hajnal észbe kapott volna, már tuszkolták is be egy klinikán komputertomográfias vizsgálatra. Az eredmény negatív lett.

Amikor pszichiáteri kivizsgálást javasoltak, Antal Hajnal gymra görcsbe rándult és megszakította kapcsolatát a házaspárral. Meg Londonnal is, sikerült egy jóval kisebb városban munkahelyet találnia egy táplálékkiegészítőket forgalmazó üzletben. Jótékony rutin alakult ki az életében, anyagi problémái is megoldódni látszottak. Évek teltek el. Kevés emberrel tartott kapcsolatot, főként miután egy alkoholista barátnője majdnem mindkettőjüket megölte egy autóbaleset során, haza soha nem látogatott, telefonon tartotta a kapcsolatot családjával. Táplálékkiegészítőkkal tölte magát, olvasott, templomba, munkába járt, esténként kissé félve húzta meg magát bérelt szobájában, hogy indiai szomszédjait még véletlenül se zavarja.

Aztán jött a hír, hogy nővére férjhez ment az apja által választott férfihez, rövidesen teherbe is esett. Antal Hajnalt olyan izgalom lepte meg, mint még soha. Hamarosan megszületett a gyerek. Antal Hajnal tüstént hazautazott, a szülészeti koraszülötti osztályára orvosi köpenyben surrant be, hogy pillantást vethessen unokaöccsére. Mikor visszautazott Angliába, elképesztő magány taglózta le. Mielőtt észbe kapott volna, társkereső oldalakra iratkozott. Hamar rájött, az ott található férfiak többsége csupán kalandot szeretne, amire ő, elsősorban vallásos okokból, másodsorban a nemi betegségektől való irtózása miatt, képtelen volt. Ekkoriban hozta meg a döntést, hogy rövidesen hazaköltözik, hiszen a lakáskölcsön nagyobb részét sikeresen törlesztette, orvos nővérének szüksége volt valakire a gyerek mellé, mert férje, akit Antal Hajnal alig bírt elviselni, szintén külföldön dolgozott, ők is lakásra gyűjtöttek. Mikor aztán egy társkereső oldalon egy szülővárosához közel lakó férfival kezdett beszélni, akivel úgy tűnt, nagyon talált a szó, és

ez is a hazajövetelre biztatta, sokat nem tétovázott, becsomagolta holmiját, hazaköltözött. A férfi a repülőtéren várta.

Amikor az első találkozás megtörtént, Antal Hajnal úgy érezte, az izgalomtól szétreped a szíve. A férfi nem sokat teketóriázott, megölelte a lányt, elvette hatalmas bőrröndjét, megfogta a kezét, úgy mentek autójához. Végigbeszélték a hazafelé vezető utat, mely alatt Antal Hajnal titkon elhatározta, mindent megtesz, hogy nőies oldalát kidomborítsa. Bár a férfi egyáltalán nem volt vallásos, ez nem zavarta, annál jobban lenyűgözte érzékenysége a különféle művészetek iránt, határozottsága és szarkasztikus humora.

Ösztrogén tartalmú kenőcsöket kezdett használni, sok szóját evett, hogy kis melleit nagyobbá varázsolja; a férfi szavaiból úgy vette ki, az a dús kebleket kedveli. Visszatért az a régi szokása, hogy hüvelyét fertőtlenítő folyadékkal mossa, tette ezt naponta, vagy minden nemi aktus után. Az ösztrogén lassan megváltoztatta viselkedését, hangulata csapongóvá vált, néha depresszió gyötörte, máskor úgy érezte, képtelen betelni a világ szépségével, a férfi gitározásával, Istennel, a Bibliával, legfőképpen az étkezési zavarokkal küszködő unokaöccsével. Kiszámíthatatlansága lassan szétbontotta a kapcsolatukat, ehhez a családja is hozzájárult; a férfi már az első napokban észrevette, hogy a tekintélyelvűség és neurózis jellemző minden egyes családtagra, ezért elhatározta, fokozatosan kivonja Antal Hajnalt ebből a környezetből, melyre leginkább a Stockholm-szindróma megnevezés talált. Döbbenet látta, amint a negyvenhez közeli Antal Hajnalt édesapja este kilenckor telefonon hívja, és ráparancsol, tüstént menjen haza, mert ilyenkor a tisztességes nők otthon tartózkodnak; amikor Antal Hajnal nővére leveséből mért neki egy tányérral, amit jóízűen el is fogyasztott, és utána mentek vásárolni, mire leértek a lépcsőkhöz, a nővér az anyjával beszélt telefonon, olyan hangosan sírva-jajgatva, hogy visszhangzott a tömbházak között, panaszkolta, nem bírja tovább az áldatlan helyzetet, most is megesi a levesét, pedig nincs ideje főzni. A férfi elképedve és szégyenkezve fordult Antal Hajnalhoz, aki megrántotta vállát, és a legnagyobb természetességgel ennyit mondott: „ő ilyen”. Majd hozzátette: „nehéz gyerekkora volt”. „És ez mit jelent?”, kérdezte a férfi, mert sejteni kezdte, hogy az Antal családban a nehézségek teljesen mást jelentenek. „Kár erre vesztegetni a szót, ami volt, az volt, édes”, válaszolta a lány, és egy kék dobozos tejet tett a kosárba, mert unokaöccse kizárólag azt fogyasztotta.

Amikor a férfi arra is rájött, hogy Antal Hajnal valójában szerelmet érzett féltestvére iránt, mi több, ez az érzés megoldatlan maradt, hogy mellei azért érzékenyek, mert csak úgy dönti magába az ösztrogént, és ezért száraz a hüvely is,

melyet ráadásul erős fertőtlenítő folyadékkal mos, hogy a lány elvárja, számolja föl a közeli városban lévő üzletét és költözzön hozzá, miután nővére és annak férje végre-alahára elköltöznek a lakásából, melynek fenntartásához semmivel sem járultak hozzá, mikor megismerte az alkoholtól megrokkant mostohaapát, majd a magánytól megkerült édesapát is, hideg számítással megszakitotta Antal Hajnallal a kapcsolatot. Addigra már amúgy is túl sokat veszekedtek, túl sokszor látta abban az ijesztő, elragadtatott állapotban, melynek a vége általában heves szeretkezés lett, túl sokszor találta a templom melletti parkban fehér ruhájában, Bibliájával a kezében, ahogy a fűvön térdelt. „Pszichológushoz kellene menned”, mondta a férfi, mire Antal Hajnal arcul ütötte. A kormánynál ülő férfit akkora meglepetésként érte a pofon, hogy az autó leszaladt az útestről. Szerencsére éppen egy mezőt szelt át az út, így bajuk nem esett. „Te megütöttél”, nézett a férfi Antal Hajnalra. Percekig csak ezt tudta ismételni: „te megütöttél”. „Nagy vagy, kibírod”, vetette oda nyersen Antal Hajnal. A férfi visszatolatott az útestre, szótlanul a lány otthona felé vette az irányt. „Hová mégy?”, kérdezte Antal Hajnal. „Hazaviszlek”, válaszolta a férfi. „Megígérted, hogy elviszel az apámhoz”, hökkent meg a lány. Éppen karácsonykor történt, a csomagtartó tele volt a családnak szánt ajándékokkal. „Az otthonod közelebb van”, mondta a férfi. Látta, hogy Antal Hajnal újabb pofonra emeli a kezét. Megállította az autót. „Ha megütsz, eltöröm a karod”, mondta. Alighogy kimondta a szavakat, mély szégyénérzet töltötte el, melyet képtelen volt kimutatni. A mintegy negyven perces út alatt egy szó sem hangzott el.

„Legalább édesanyámékhoz vigyél”, mondta Antal Hajnal, amikor a városba értek, de a férfi hajthatatlan volt, erre ismét arcul ütötte. Az félrehúzott, megállította az autót, kiszállt, az ajándékokat a járdára tette, majd kérte a lányt, hogy szálljon ki. Antal Hajnal az autó oldalához kuporodott, és olyan jajveszékelésben tört ki, ami méginkább megijesztette a férfit. Visszaült az autóba, és Antal Hajnal soha többé nem látta.

*

Amikor Antal Hajnal a műtőasztalra feküdt, hogy nőiessége utolsó kinyújtásból is megfosszák, eszébe jutott apja vágása, amelyről az soha nem beszélt. „Talán kellett volna”, szaladt át nyugtatókkal tömött elméjén, miközben az altatóorvos különféle folyadékokat fecskendezett az ereibe, „akkor nem akasztja fel magát”. Még eszébe jutott féltestvére, akit soha többé nem látott, és egyetlen üzenetére sem válaszolt; utolsó gondolata a nővére volt, aki esztétikát veszítette, amikor kisfia alig hat évesen az alutápláltság miatt meghalt, és ekkor Antal Hajnal örökre elveszítette a hitét.

Az első daganat a mellében keletkezett, eltávolításuk után kemoterápia következett. Hatalmas fájdalmai csillapítására morfiumot szedett. Hónapok múlva újabb vizsgálatok következtek, fény derült cisztákkal és daganatokkal teli méhére. Antal Hajnal megkönnyebbült sóhajjal feküdt be ismét a kórház onkológia osztályára, ahol vizsgálatok sokaságán esett át.

Amikor ereiben szétáradtak az altatáshoz használt szerek, csendes örömmel adta át magát a kezdeti kábulatnak, majd úgy hagyta el a világot, mintha nem is élt volna.

ZÁN FÁBIÁN BALÁZS

HONTALANSÁG

*Lábam alatt a föld
csak gyötrődik,
akár az átok,
megtartani képtelen,
ám emlékeztetni serény:
azt morzsolgatja,
nem ide tartozom.*

*Hallgatom a hobók
harákolását –
talán egykor én is
így fogok szólni,
s talán, ha így fogok,
akkor majd értenek.*

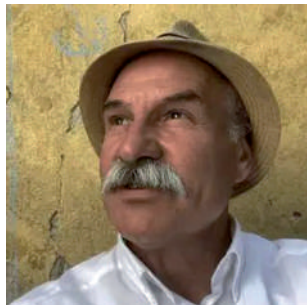
*Érteni fogják, hogy fáj.
Nemhiába üvöltök,
futok végig a fák hegyén,
az Istentől hiába rettegek,
az ég ismer csak rám egyedül,
ahogy meggörnyedve
vonulok az est alatt.*

*A csillagok helyéről
hidegfényű lámpák
bámulnak rám,
s amit látnak, számukra
csupa meleg fényű illúzió.*

VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ

ARCCAL A HARANGOK FELÉ

Ha csak annyit mondanék, hogy Berecz András tökéletesen bírja a magyar zenei anyanyelvet, alig mondtam valamit. Birták és bírják rajta kívül sokan, de ahogyan ő kelti életre a magyar népdalt, arra Bartók és Kodály sem voltak képesek. Ehhez az ő eredeti énekstílusa, hangja, a dalszövegeket újraértelmező egyénisége kell. Kárpát-medence-szerte kedvelt és népszerű előadó, aki sokat jár-kei a nyelv hazájában, s ha unna olykor az éneklést, mesélni kezd, esetleg keres és talál magának más elfoglaltságot. Most éppen – ilyen kedve adódván – illő tisztelettel a harangok felé fordult, azok állapotát dokumentálja és nyelvét tanulja. Szándéknak szép, sőt – gyönyörű, de fotográfiáit látva azt kell mondanunk, hogy ennél komolyabb elhatározás hajtja: bizonyára a haranglét szakrális értelmének feltárására készül.

Sok mindent tud már Andris az ember-teremtette harangról, de lennie kell még valaminek, amit ez idáig képtelen volt megfejteni. Alájuk búvik ezért, s így szól: *A harang titkát keresem, a harang életjelét – halkuló ünnepeinkét, a fogyatkozó időét. Tehát a harangok évgyűrűit – ajkukon a fényt.*

Magasztos és megalapozott vállalkozás, már-már kutatómunka, mert a harangozási szokások és a harangszó üzeneteinek értelmezése helyett a harangtest belső felszínének változásairól készít fotografált látleleteket, a súlyos vasnyelv ütései alatt felfakadó fény okát keresi. Kissé prózáiban jelezve – bárki láthatja – a gyakori ütések kopásnyomokat hagynak a paláston. Ennek következtében a bronz melegszik, tágul, s idővel – ha nem forgatják a nyelvet – ezeken a helyeken szokott megindulni a repedés. Nem kétséges tehát, hogy az ütések a holt anyagnak is fájnak. Fájának az emberi testnek is, bizonyára megkékülne, majd feldagadna a helye, de másként nem megy. Nincs harangszó, s nincs művészet sem. Ezt tudomásul kell vennünk, mert ahogyan Istentől áldott fájdalommal jár a szülés, ily módon lehet áldott az ütéshang is, amelyre a harangtest válaszol, majd a kezdeti hangzás a köpeny öblében zúgássá erősödik és szerte árad, akár a pünkösdi lélek.

Járjon hát a harangnyelv és fényesedjék az ajak, szálljon a szó a halló fülekbe, hogy ünnepeink ne halkuljanak, hogy közösségünk ideje ne fogyatkozzék! S ha elvégezte dolgát, pihenjen, András pedig kagylóvá formált bal tenyerét borítsa bal fülére, ahogyan csak ő tudja, s énekeljen.

Vagy meséljen. Ez alkalommal a harangöntő mesterekről, a harangok lakóhelyéül szolgáló sok százados tornyokról, a harang beköltöztetésének szertartásáról. De milyen meggondolatlan is olykor az ember! Először jármot készít a harangnak, hogy fel lehessen függeszteni, s a biztonság végett abba vasalja be a harangkoronát. Viszolygok a járom szó használatától, mert a harang nem barom. Bezzeg Ugocsában és Beregben bölcsőként ismerik ezt a felfüggesztő-ringató alkalmasságot. Ha kicsi vagy nagyobb a harang, a bölcső biztonságában tanulja az életet, innen küldi szét első szavait.

Az emberek pedig figyelnek. Elsősorban a harangszó elsődleges, szakrális üzenetére, de miután megszokták s elfogadták a hangot, játékosabb kedvükben a harangszó állandó taktusainak is hajlamosak szóbeli értelmezést adni. Az így kialakult értelmezés megfogalmazásában sohasem bonyolult. Általában nevelni akar, vagy a faluközösség életfelfogását, esetleg gondjait magyarázza.

Lejegyezték valahol, hogy az öregharang így szólongatja az embereket: „*Jöjj be, jöjj be!*” A kisebb vékonyabb hangján ekképp tódítja: „*Imádkozzál, imádkozzál! Anyád mondta, imádkozzál!*” Hermann Ottó szerint Tiszavárkonyban a jómódú, hivalkodó külsejű hívek láttán az öregharang így méltatlankodik: „*Úri bunda, úri bunda!*” A középső – hangját meg-megszakítva – így egészíti ki: „*E-züs-tös gom-bok-kal, e-züs-tös gombokkal!*” A pergő nyelvű kis harang ekként folytatja: „*Amilyen csak vóna, amilyen csak vóna!*” A legkisebb aztán röviden zárja le a párbeszédet: „*Ringy-rongy, ringy-rongy!*” De a közösségnek az öltözködésnél nagyobb gondjai is lehetnek. Mezőváriban – inséges időkben – ezt hallották ki az egyetlen harang szavából: „*Búzakenyér, szalonna! Búzakenyér, szalonna!*” „*De jó is lenne! De jó is lenne!*” – mondhatta volna a kisebb, de azt az öreg bátyatornyot ma is csak egyetlen harang lakja. Ugyanekkor hasonló gondokkal terheltén, Beregszászban a katolikusok harangja ekképp méltatlankodott: „*Nincs kenyér, nincs kenyér!*” A református, mintha zavarta volna az állandó panasz, rámondult: „*Ád az Úr, ád az Úr!*” S hogy a görögkatolikus se maradjon szótlán, emígyen szólt bele: „*Nem tom bíz én, ád-e vagy se!*” Hát így...

E rövid kis előszóban nem férhet el a harangok életével kapcsolatos minden tudnivaló, van azonban még egy-két mozzanat, amelyek kihagyhatatlanok.

nok. Ugye, emlékszünk még Petőfire, akit egy tiszai árvízveszedelem idején „félrevert harang zúgása vert föl”? Hát hogyné emlékeznénk! 1998-ban a folyó Kárpátalján is megmutatta erejét. Egy ottani írástudó a tiszai árvízről ezt jegyezte fel: „*Mohog a Tisza, hallgat a harang. Miért is beszélne félre? Csak a megkötött, magára hagyott barom bődül az égre.*” Ebből a részletből is kiolvasható, hogy elemi csapások idején már nem szokás harangozni. Ott vannak helyette a messze hordó légvédelmi szirénák, azok üvöltik világga az éppen időszerű veszedelmeket.

Aztán hallhattunk eleget a régi háborúba besorozott harangok szomorú metamorfózisáról, amikor a lélek hírnökeit új életükben ölésre kényszerítették. Furcsa, hogy esetleges visszaváltozásukról soha egyetlen szó sem érkezett. Ma már nem soroznak harangokat, mert a bronz nem alkalmas sem lövegek, sem rakétavető-csövek készítésére. Ellenben harangozók, netalán harangöntők, gyülekezeti tagok annál gyakrabban kapnak behívókat, hogy az otthoni harangok se váljanak munkanélkülivé.

Szóljanak hát értük és minden elpazarolt lélekért, mert harangszó nélkül hiányos maradna a végtisztesség.

VIOLA SZANDRA

EGYÜTT AZ ÉGGEL

KOPRIVA NIKOLETT *KÖVÉ ZSUGORODOTT ORSZÁG*
ÉS *TALÁN VAGYTOK* CÍMŰ KÖTETÉRŐL

Kopriva Nikolett első kötetében (*Amire csak a fák emlékeznek*, Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 2020) az emberi és isteni lét határát, álom és ébrenlét, természet és ember határát, s egyúttal saját magánmitológiájának alakjait próbálta kitapintani. Mégis szó sötétben való tapogatózásról, nagyon világosak voltak ennek az induló lírának a célkitűzései: az értékek felkutatása, az önazonosság feltárása és megmutatása. Ez a szándék tetten érhető a költő második és harmadik verseskötetében is; a *Kövés z sugarodott ország*, valamint a *Talán vagytok* egy letűnt nemzedék megidézése és egy emlékekből épített, benső haza poétika általi megalkotásával kezdi saját identitásának felmutatását.

Ez az emlékekből, áthallásokból megalkotott haza azonban korántsem ideális, s nem csupán a múlt idő terhe miatt; ugyanis egyre többször beszüremkedik a sorokba a jelenleg dúló háborúk zaja. „Mire hazaérek, sebek, horzsolások / térképe bőrömn” – játszik egybe föld, térkép és bőr *Térkép a határon* című versében. A *Nagyapám* című költemény talán még erőteljesebben ábrázolja környezet és ember összefonódását: „Nagyapám kézfejen térképpé rajzolódtak / a ráncok, most azon magyarázza / a régi utcaneveket, / hogy hányban hol és mi történt.” A személyesség az, amely elsőként megérinti az olvasót, Kopriva Nikolettnek elhiszük, hogy valóban saját nagyapjáról mesél. A verseket végigolvasva mégis saját, kollektív tudattalanunkban találjuk magunkat, ahol időtlen idők óta veszélyeztetni háború az emberi élet szentségét. Épp ez a veszélyeztetettség segít azonban abban, hogy megértsük, ez a szentség miből épül fel: egységből, összetartozásból, a gyermekkor felejthetetlen emlékeiből. A szerző persze nem az idillt festi meg, sokkal inkább a hiány képei által ébreszti fel olvasójában az egység vágyát.

„Kopriva Nikolett legújabb kötete mellőzi a ciklusokat, egészsként próbál tekinteni a töredezett létre. Így alkot egységet ott, ahol háború szaggat.” – írja a *Kövés z sugarodott ország* című kötet hátlapján Miklóssi Szabó István. Az elmúlás, a romlás plasztikus képei azonban végigkísérik a kötet egészét.

A változás kétirányú és nem csupán a pusztulásba tart; ami megváltozott, ahelyett új világ születik, s bár a címben szereplő kő motívum statikusságot sugall, a sorok bővelkednek dinamikus képekben, s talán épp a múlt és a jelen, a növekedés és a rombolás kettőssége teremti meg a folytonos vibrálást.

A pillanatnyi egységek is felbomlani látszanak, az *Együtt az éggel* című versben hol a képek mozdulnak meg a falon, hol a vakolat repedezik, hol pedig az arra járók zavarják meg a versbéli én pillanatnyi csendjét. „Előbb az udvarszomszédok kérték / kölcsön tárgyait, aztán itt tolongott / az egész utca, tudtam, semmit sem hoznak vissza.” A nyugalom is az „egész” egyik lehetséges alakváltozata, az épület is, persze mind egy nagyobb egész helyett állnak, a béke, az összetartozás, a család egysége helyett.

A *Mese a szélnek* című versben a „romlás” a történetmesélésre is kiterjed: „Anyád egy korhadozó fűzfátönkön / zavartan mesél, magyaráz a szélnek”. Mindezt az örület képeiként is dekódolhatnánk egy pillanatra, ha nem ismernénk Nikolett verseinek sajátos transzendenciáját, ami ugyanis a megszokott mérték szerint örület, az egy másik világ igazságai szerint misztikum. A felbomló rend sajátos szabályok szerint épül újjá, s ha már a valóság olyan fenyegető, a szerző a mesék világát hívja segítségül. Mesei motívumot elevenít meg *Az égisz erő paszuly* című költemény is, azonban hamar bebizonyítja, hogy egy olyan világban, amely kifordult önmagából, a mesék birodalmában sem remélhetünk megnyugvást.

A természet képei néhol fenyegető metaforákban, mind gyakrabban azonban mindentudó vagy épp sztoikus szemlélőkként jelennek meg, nem véletlen, hogy a versbéli elbeszélő épp az útszéli fáknek gyónja meg titkait: „Időnként hallod, hogy megszólalnak / az útszéli fák /, nézed nagy, mohos arcukat. / Hosszan meséled nekik titkaid, beszélsz az égisz erő paszulyról, / hogy addig másztál, / amíg minden ellened fordult.” Ahogy az anyatermészet, úgy idővel a gyermekkorból ismerős mesei motívumok is rendre az önmegegyezőítő költemény alanyának ellenségeivé válnak. Milyen világ az, ahol az angyalok dadognak, az égisz erő paszuly fojtogat, ahol a galambok az ember mellkasába fészkelnek? Olyan, amelyben a megszokott összefüggések, jelképek idővel behelyettesíthetetlené válnak. Először csak fenyegetővé változnak a konvencionálisan pozitív üzenetet hordozó jelek, majd kiüresednek. Mindez azonban nem a nyelv posztmodernből ismert elhasználódása, nem a szétírás vagy épp az intertextualitással való terhelődés folyamatának eredménye, sokkal inkább a költőt körbevevő környezet, a világban jelenlévő válsághelyzetek lecsapódása.

Az első kötet meditatív, olykor esszéyszerű nyelvezete Kopriva Nikolett második és harmadik verseskötetében az álomnapló vonásait idéző, emb-lematikus szimbólumokban gazdag szöveggé válik. Végigvonul például a *Kővé zsugorodott ország* című kötet egészen a madarak jelenléte, majd a madár-motívum a *Talán vagytok* néhány alkotásában is visszatér. A *Talán az ördög* című versben a „Madarak a tetőn károgtak, ostromolták a jelent”. A *Mese a szélnek* című költeményben pedig „Sodródó sirály tűnt fel a káprázó vízen. / Talán isten volt, bár azt mondják, ő ott ragadt az előző században”. Ezúttal maga a tél is madáralakban jelenik meg. Tehát a madár mint metafora is a néhány sorral fentebb felvázolt folyamatnak esik áldozatául. A valaha a szerelmet, szabadságot jelképező állat ezúttal a vészjósló hangulat, a lecsapni készülő halál borzongató hírnökévé válik. A *Végül csak a madárraj* című versben, amelyben „Egyre több madár röpköd a kertek fölött / megeszik az eget” magát a reményt, a fensőbb világokkal való összeköttetést pusztítja el ez az állat. Ezután a költő légitámadás elől pincébe menekült emberek képét idézi: „Az öregek pincében ülve / várják a feltámadást.” Végül a kötet záró sorai is erre az élethelyzetre utalnak: „... a vihar elől pincébe zárkozunk / kísérteteink közé, magzatpóznban / várjuk a hajnalt.” Világossá válik tehát a tágabb kontextus is, hiszen a záró sorok mind a vers, mind az egész kötet – utolsó versről lévén szó – kulcssorainak tekinthetőek. Mint mesterkulcs nyitják Kopriva Nikolett költői univerzumát, amelyben a sorok a vágyott harmóniától a lírai ént végleg elválasztó távolság ajtajai.

A *Talán vagytok* című kötetben a sötétség archetipikus toposza avatódik újjá. Metafizikus áthangzássá a fény és árnyék „vitája” aktivizálódik, a sötétség szektorianak megmutatkozása ontológiai távlatokat ígér, amint a borítón szereplő titokzatos árnyalak is. A versbeszédben valaminek a létezése is gyakran aktusként van jelen, a látszólag jelképekké merevedett archetipusok háttérsugárzása mozgatja, aktivizálja a történesek korántsem öntörvényű jelenvalóságát. A *takarja az eget* az előző kötetben szereplő, *Együtt az éggel* című írás testvéverse is lehetne. Filmszerű szcenikát, gyermekkort idéző ember-, tárgy- és növényportréi fölé ugyanaz a gondterhelt, sötét ég vetül. A *világtűz* és az *éj* című versekben pedig személylé avagy állattá lépnek elő a sötétség addig artikulálatlan erői. Az éjszaka „sziszeg”, az éj pedig elindul „fölszállni az utakat, kerteket, udvarokat”. Az előbbi versben az első kötetben bölcsnek és nyugalmat sugárzónak megismert természet ezúttal saját gyermekeit sem kíméli: „szúrós karjaikkal a fenyők / megfojtják az / énekesmadarakat”. Mintha Kopriva Nikolett költészetében saját, korábbi

poétikájának önfelülírása történne, ami nem csupán a világ kiüresedésének, a szimbólumok elhasználódásának tükre, hanem annak a gesztusnak is tünete, amely a szerző megújulásra való folytonos nyitottságát jellemzi.

E megújulás bizonyítékeként olvashatjuk a következő két verset is: *Jégkorszak után, Jegyzetek egy épületről*. Bár az ismerős motívumok, pl.: nagymama, madarak, bútorok, otthonok, árvák ezúttal is feldolgozásra kerülnek, friss tartalommal is telítődnek. A madarak magukkal viszik a titkokat, de a tenger visszadorja őket: „ha egy kagylóra tapasztom a fülem / hallhatom, ahogy sziszeg a víz / visszamondja a madarak szavait.” A korábban a szakralitással megszakadt összeköttetés újra létrejön: „égből kinövő, foszló függöny / levegőben csüngő létra”. Mik ezek, ha nem a bizakodás metaforái? A borzongást, a nosztalgiát és a félelmet felváltja a remény. Hogy miért? Mi oka van erre a szerzőnek akkor, amikor a kinti világban jóformán semmi sem változott? Mi más magyarázatot adhatnánk erre, mint azt, hogy a költészet maga a remény, s hogy természetéhez szubsztanciálisan hozzátartozik ez a bizakodó jelleg. A poézis maga a teremtés, nyelve ideális az elmúlás méltó kifejezésére, ugyanakkor az újjászületés misztikus parancsának is engedelmeskedik.

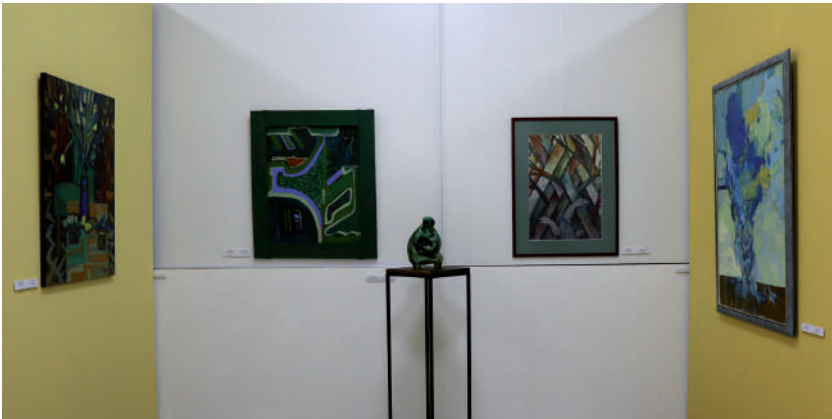
SZ. KÁRPÁTHY KATA

ZSONGÁS

SZUBJEKTÍV BESZÁMOLÓ A RIT 2025-ÖS TAVASZI TÁRLATÁRÓL*

Március utolsó hetében megérkezett a virágos tavasz. Az udvarok jácintoktól illatoznak, a kiskertek a nárciszoktól. Nemsokára a tulipánok is megérkeznek. Munkába álltak a méhek, egyik virágzó fáról a másikra szállnak. Ők döngicsélnek, vagy a táj vette át a nyelvüket? A vízparton megszólal a békakórus. Felébredt a természet, kétségtelen.

Kutyasétáltatás közben csodálkoztam rá minderre. Igazából csak ilyenkor érzékelem, hogy a természetnek is van arca. Kiskutyámmal a mezőre kiengedett juhnyáját lestük. Bégetésük elnyomta a brekegést és a méhek zsongását. Néhány nap alatt a szemem előtt pattantak ki a rügyek, bontottak szirmot a virágok. Egy héttel ezelőtt barnás tájon ügettünk, aztán szinte észre sem vettem, miként és mikor küszött a tájba ez a sok szín. Talán a méhek voltak az ébresztőim. Ők vezettek rá, hogy ne legyek vak a tájra. S mindeközben az járt a fejemben, milyen lesz vajon a délutáni kiállítás, lesznek-e ott ilyen élénk színek, mint idekint.

* 2025. március 26-án nyílt meg a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társaságának (RIT) tavaszi tárlata Beregszászban, a Na'Conxypan Galériában. Az időszakos kiállításon a RIT 22 művészeinek munkáit tekinthették meg.

Korán érkeztem meg a Na'Conxypan Galériába. Szeretek a megnyitó előtt legalább negyed órával érkezni, hogy minden alkotást szemügyre vegyek és kiválasszam a kedvencemet. Erre nem is kellett sokat várnom. Több művel is azonosulni tudtam.

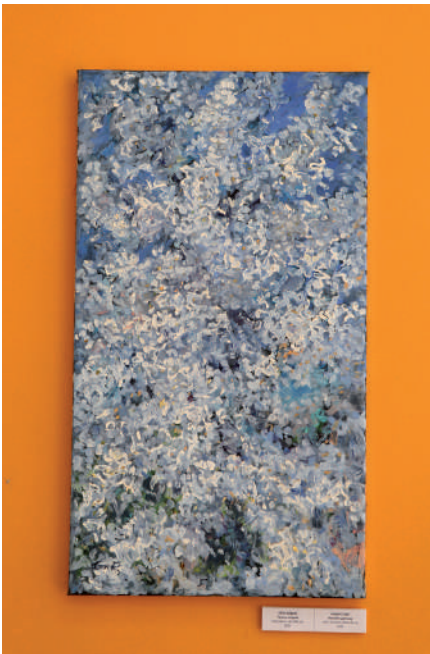
A RIT 2025-ös tavaszi tárlatán huszonnégy művész állított ki: Berecz Margit, Baráté Ágnes, Dikun György, Erfán Ferenc, Gogola Zoltán, ifj. Habda László, id. Hidi Endre, Hrabár Natália, Homoki Gábor, Matl Péter, Kalitics Erika, Klisza János, Kopriva Attila, Kulin Ágnes, Kutasi Csaba, Réti János, Román János Pál, Soltész István, Szocska László, Tóth Róbert, Veres Ágota és Villásek Tibor.

A kiállított festmények, szobrok, vázák, kispasztikák, applikációk közül néhányat részletesebben ismertetek.

A galéria első szekciójában az éledező természetet és az ébredő falut és várost örökítették meg élénk színekkel. Több festmény

tematizálta a virágzást. Az előtérben rögtön Tóth Róbert *Tavaszi virágzása* tűnt fel. Hirtelen ismét a természetben éreztem magamat, a virágzó fák és a kék ég alatt. Eszembe jutottak a hortenziák, amelyekkel édesanyámat leptem meg tavaly anyák napján, felidéződött bennem az arcára kiült öröm. Lám, mennyi érzelmet tud kiváltani az emberből egyetlen festmény!

A paraván mögötti második szekcióban a virágok mellett a városképek kaptak helyet. Gogola Zoltán *Korzó 2*-je azonnal megragadja az ember tekintetét. Egy esős napot örökít meg, amint az emberek színes-színstelen esőkabátjaikban igyekeznek. A főiskola hallgatói önkormányzatának tagjaival azon tanakodtunk, hogy talán ez a kép Beregszász két külön részletét mossa egybe.

Szemközt a *Korzó I*-en biciklistákat látunk, akik talán a piacra siettek, de előtte megálltak kicsit megbeszélni az élet nagy kérdéseit, ahogyan azt Beregszászban minden nap láthatjuk, ha figyelmesen sétálunk a korzón. Klisza János *Tavaszi séta* c. pasztelljére ránézve az ember kedvet kap ahhoz, hogy hazaugorjon a négylábújáért, és egy nagyot sétáljon a vízparton.

A kiállítás második szekciójában, befelé haladva plen air alkotások, tájképek, zsánerjelenetek, absztraktabb művek, még beljebb pedig lírai, bensőséges csendéletek és vallási tematikájú alkotások kaptak helyet.

A „zöld sarokban” id. Hidi Endre ölelkező édesanyját ábrázoló kerámiájáról Kulin Ágnes elmondta, hogy egy elrontott vázából készült. Vele szemben kapott helyet Kulin Ágnes *Víztükör* című alkotása, egy gravírozott tükör, amely kimondottan jól mutat a bensőséges virágcsendéletek és ikonok között. Izgalmasnak találom, hogy egy kiállításon a látogató hogyan szembesülhet saját magával egy művészeti alkotás által. Kulin Ágnes különben nem először alkalmazza a tükröt, korábban a *Sebek* című alkotásánál használta ezt a megoldást.

A tükör mellett Dikun György *Kárpáti Madonnája* és *Szent György-ikonjai* kaptak helyet, valamint Hrabár Natália falivázája. A vázába helyezett barka és az ikonok látványa egyértelműen a közeledő húsvét hangulatát kelti.

A harmadik térben egy erős kontraszttal találtam szembe magamat: egyik oldalon színes, vidám alkotások, velük szemben komor, sötét kompozíciók kaptak helyet. A „sötét oldalról” Habda László *Fekete február* c. képe volt számomra a legszembetűnőbb és a legfelkavaróbb is. A feketeségből kisejlő vörös foltok mintha kiserkenő vért szimbolizálnának, egy élet végét, valamint a 2022 februárjában elindult háborút.

A szemközti paravánon Veres Ágota színes, kevert technikájú alkotása játszani hívott. A pici darabokból összerakott mozaik az élénk színű gyerekkort idézte fel bennem.

Nemcsak önmagukban a műtárgyak voltak csodálatra méltóak, hanem az a harmónia is, amivel egy tárlattá szervezték őket. Huszonkét alkotói világot nem egyszerű feladat összehangolni, ám a Na'Conxypan Galériában ez sikerült. Így született meg egy élő, zsongó tárlat. Szinte valamennyi alkotásban találtam valamit, amit elvihettem magammal a tavasz kapcsán: átértékelés, virágok, színek, fájdalom, mozgás, változottság, szembesülés. A kiállításon teljes egészében reprezentálódott a tavasz. Bemutatta a természet

megújulását, a virágokat, falusi és városi pillanatokat, a tájban lévő embert, a fáradtságot is, intimitást, hitet, ünnepet, de a fájdalmat és a gyászt is. Tavasz kint és bent, testileg, lelkileg. Ahogyan a művészek látják Kárpátalján. Emiatt volt az egész kiállítás összességében felemelő, művészileg magas színvonalú és kifejező, egyben emberközeli, mély és sok üzenetet hordozó.

Élményekkel telve sétáltam vissza a bejárat felé, de még nem léptem ki.

A nyitott ajtón egy méhecske repült be, és csapott néhány kört a teremben. Majd az ablakpárkányon kiállított tárgyakhoz repült, a vázába frissen vágott, virágzó szilvafaágakhoz és Erfán Ferenc csendéletéhez. Izgatottan figyeltük az útját, és találgattuk, hol fog leszállni. A festmény virágát választotta az élő helyett. A művészet győzött.

BALÁZS-ARTH VALÉRIA

ALAKÍTHATJA-E KEDVE SZERINT A BIBLIOGRÁFUS A BIBLIOGRÁFIÁT?

MÁK FERENC: *A mártírok EMLÉKE – Az 1944–1945-ös
DÉLVIDÉKI PARTIZÁNVÉRENGBÉSEK IRODALMÁNAK BIBLIOGRÁFIÁJA*

2024 novemberében mutatta be Mák Ferenc *A mártírok emléke – Az 1944–1945-ös délvidéki partizánvérengzés irodalmának bibliográfiáját a Nyolcvan éve történtek a magyar ellenes (sic!) atrocitások. A történelmi megbékélés egy évtizede* címmel a Vajdasági Magyar Helytörténeti Társaság szervezésében Szabadkán megtartott konferencián.

A Vajdasági Magyar Művelődési Intézet kiadásában megjelent 158 oldalas bibliográfia hiánypótló, fontos könyv. A 2188 bibliográfiai tételt tartalmazó könyv a Szerbiában, Magyarországon, Horvátországban megjelent, az 1944–1945-ös délvidéki partizánvérengzéssel kapcsolatos könyveket, lapok (napi- és heti, helyi, vallási lapok, néhány esetben szerb, illetve horvát nyelvű lapok) a témával kapcsolatos cikkeit veszi számba, valamint az internetes hírportálok közül elsősorban a *Vajdaság MA*-t, de egy-egy bibliográfiai tételnél előfordul lap vagy könyv az Amerikai Egyesült Államokból, Ausztráliából, Münchenből vagy Cetinjéből (Montenegró), és természetesen néhány már megszűnt lappal is találkozhatunk.

Amikor még Szabadkán éltem, a családommal együtt én is olvastam Matuska Márton *Negyvenöt nap negyvennégyben* címmel a *Magyar Szó* napilapban folytatásokban közölt tárcáját, majd az ennek alapján készült könyvet, *A megtorlás napjait* (Újvidék, 1991). A Délvidéken történt, elsősorban magyarok (de kisebb mértékben más nemzetiségűek) ellen irányuló véres események – népiirtás – akkor még nem kerültek be a köztudatba, csak az érintettek, a túlélő szemtanúk tudtak róla, akik hallgattak. Cseres Tibor könyve, a *Vérbozzú Bácskában* is ugyanabban az évben jelent meg.

1996-tól a *Révai Új Lexikona* szócikkírójaként, majd a következő kötetnél már délvidéki szakszerkesztőként dolgoztam. A 2000-ben megjelent 5.

(Cza–D) kötetnél javasoltam a főszerkesztőnek, Kollega Tarsoly Istvánnak (aki akkor azon kevesek közé tartozott, akik tudtak erről), hogy kellene erről egy szócikk. Rám bízta, én felkerestem Matuska Mártont, megbeszéltük, és ő kb. három és fél hasábon kiválóan megírta a délvidéki atrocitások szócikkét. Azóta egyre többet foglalkoztam ezzel, nemcsak lexikonszerkesztőként, hanem időközben a Cseresnyésné Kiss Magdolna által megalapított Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány szakértői testületének tagjaként is.

Mák Ferenczel egyetemista korunk óta ismerjük egymást és egymás pályáját, munkáit. Ezért döbbsentem meg, hogy a most megjelent bibliográfiájában Botlik József: *Eltitkolt népiártás a Délvidéken* című, 513 oldalas összefoglaló könyve mindössze négy fél sort érdemelt ki! Ugyanannyit, mint egy a témával kapcsolatos újsághír (pl. *Ismeretlen: Sírszentelést és koszorúzást tartottak vasárnap a temerini Nyugati temető tömegsírjánál* [fénykép] = Magyar Szó, 1991. október 31. 7. p.).

A szerző, Botlik József dr. történész (ny. egyetemi docens, PPKE) részletesen, ebben a könyvben újabb dokumentumokat felhasználva ír a valamikori Jugoszlávia minden magyarlakta (a Vajdaságon kívül a most horvátországi és szlovéniai) területén elkövetett népiártásról, majd a kronológiai történeti rész után az ezt követő, ehhez kapcsolódó aktuális eseményekről is (pl. *Az újvidéki Ankébizottság és a Magyar–Szerb Akadémiai Vegyes Bizottság tevékenysége* 283–318. o., *A kollektív bűnösség, a restitúciós törvény, rehabilitáció és kárpótlás* 319–330. o., *A megemlékezések története* 331–344. o., *Vértanúság és történetírás* (345–361. o.)).

Ezek csak kiragadott címek, de igazán meglepő, hogy miért épp a legtöbb megjelent összefoglaló munka nem került be, sem a tartalom, sem a szerkesztők neve (Dr. Balázs-Arth Valéria, Cseresnyésné Kiss Magdolna), pedig nem kevés szerkesztői munkát igényelt a 959 lábjegyzetet, terjedelmes bibliográfiát, továbbá az eddigi kiadványok egyikében sem található, mintegy száz oldalas név- és helymutatót, *A magyarok elleni erőszak, a „likvidálások” ismert helyszínei*-t és a még napjainkban is ismert magyar tömegsírokat is tartalmazó összefoglaló kiadvány.

Sajnos ugyanez elmondható Botlik József másik, 810 oldalas, hiánypótló munkájáról, a *Nemzetünket szolgálták. A visszacsatolt területek felsőházi és képviselőházi tagjai a Magyar Országgyűlésben, (1938–1944)* című könyvéről is, amelyet szintén a budapesti Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány adott ki. A kötet összesen 226 életrajzot tartalmaz. Két évtizedig tartó idegen uralom után, 1938 és 1941 között a Felvidék,

Kárpátalja, Észak-Erdély és a Székelyföld, továbbá a Délvidék újra egyesült a megcsonkított Magyar Királysággal. A hazatért területek képviselőit az államfő, Horthy Miklós kormányzó 1943-ig összesen 101 tagot nevezett ki az országgyűlés Felsőházába. Eközben a mindenkori miniszterelnökök a fenti négy országrészről összesen 125 személyiséget hívtak be a Képviselőházba.

A monográfia bevezető fejezetei: *Hatszor tört szét a trianoni bilincs* (1921–1941). Elsőként: a *soproni népszavazás* (1921. december 14–16.); másodsor: *hazatértek a Pinka-völgyi falvak* (1922. július–1923. január); harmadsor: *Felvidék. Az első bécsi döntés*: 1938. november 2.; negyedsor: *Kárpátalja. Visszavétele*: 1939. március 14–17.; ötödször: *Észak-Erdély és a Székelyföld. A második bécsi döntés*: 1940. augusztus 30.; hatodszor: *Délvidék. Birtokbavétele*: 1941. április 11–13.; *Országgyűlési és kormányzati változások* (1942–1945); *A Magyar Országgyűlés és a kormány Sopronban* 1944. december 7.–1945. március 28.; *A debreceni Ideiglenes Nemzetgyűlés* 1944. december 21.; *Az altöttingi [magyar emigráns képviselők] országgyűlés* 1947. augusztus 20. [Bajorország].

A felsőházi tagok és a képviselők életrajzát *Tudástár* zárja, a további fejezetekkel. *Felvidék*: Magyarok az önálló Szlovák Államban 1939–1944., A kassai kormányprogram: 1945. április 5. – A Beneš-dekrétumok; *Kárpátalja*: Kárpátalja szovjet megszállása és a magyarság deportálása 1944. október–november, Törekvések szovjet „Nagy-Kárpátalja” létrehozására 1944–1945-ben; *Észak-Erdély*: A magyarság pokoljárása 1944 őszén., Az erdélyi magyarság üldözése, vagyonfosztása – népbírói perek Kolozsváron 1945–1949; *Felvidéki és erdélyi képviselők zsidómentései* 1944 nyarán; *Délvidék*: Tito marsall partizánosztágainak magyar népiirtása 1944. október – 1945. október, A megtorlás 45 napja 1944-ben: október második fele – november, Délvidéken 220 koncentrációs-, halál- és kényszermunkatábor működött 1944. október – 1948. március, Bácska, Nyugat-Bánság (Bánát), Drávaszög, Szlavónia, Muraköz, Muravidék / Szlovénia.; *Forrástár* (Levéltári források és bibliográfia). Rengeteg munka van egy ilyen könyv megírásában és kiadásában; a kötet szerkesztői (Cseresnyésné Kiss Magdolna és Kollega Tarsoly István) szintén mostoha sorsra jutottak: ők is kimaradtak a bibliográfiai tételből. Miként az előszó írója, Szakály Sándor is.

Ez azért is elgondolkodtató, mert ugyan Mák Ferenc mindkét említett könyvet a *Monografikus kiadványok* közé sorolta – jogosan –, ehhez képest viszont a szerzőn és címen kívül semmit sem tud meg róluk az olvasó. A bibliográfiában szerepel egy harmadik könyv is 2017-ből, amelynek szerkesztői Botlik József

és Cseresnyésné Kiss Magdolna: *A Kárpát-medence elveszített területeiről (Kárpátalja, Erdély, Felvidék és Délvidék) szovjet típusú táborokba hurcoltak kálváriája*. Konferenciakötet. Budapest: Keskenyúton Délvidéki Tragédiánk 1944–45 Alapítvány, 120 o., amelynél minden adat ott van, és még a tartalom is. Ez így jó is, de akkor a másik kettőnél miért nincs?

Minden könyv fontos, de a *Nemzetüket szolgálták* valóban nagy munka, az *Eltitkolt népiertás a Délvidéken* pedig az eddigi legteljesebb összefoglalása az 1944–45-ös délvidéki magyarirtásnak, és aki kézbe veszi, rákereshet településekre, személyekre, ilyen könyv ezen a területen még nem jelent meg. Miért kapott éppen ez a két könyv mindössze négy fél sort? Aki csak ezt a bibliográfiát látja, biztosan nem keresi ezeket a könyveket, hiszen az előzőekben leírtakat nem tudhatja.

„Ha írásait veszem számba, akkor az átgondoltság, a rendszerben gondolkodás, a különös pontosság, a gondosság jut eszembe” – írta Mák Ferencről Mihályi Katalin (Mihályi Katalin: *Közérdeklődésre számot tartó kutatások, értékeremtés. Gyönyörű, hagyományokban, szellemi értékeiben felettébb gazdag a mi szülőföldünk – vallja a Magyar Életfa díjjal kitüntetett dr. Mák Ferenc*. Magyar Szó, 2025. február 1.).

Eddig én is ezt gondoltam Mák Ferencről, de most már azt is szeretném tudni, mi alapján dönt a szerző – a bibliográfus –, mikor írja be a szerkesztőt vagy szerkesztőket, vagy mikor írja be a könyv tartalmát és mikor nem. Az egyik könyvnek beírjuk a szerkesztőjét, a másik könyvnek is van, de nem írjuk be, miért? Az egyiknél kell a tartalom is, a másik nagyon fontos könyvnél miért nem kell? Ha pedig valamiben nem biztos, vagy kérdése van, akkor felhívja a szerzőt és a szerkesztőket, akiket évtizedek óta ismer, állandó kapcsolatban van velük, ott volt az *Eltitkolt népiertás a Délvidéken* első könyvbemutatóján, kapott is könyvet a kiadótól.

Mindezek ellenére úgy tűnik, a szerző is inkább követi azt a sajátos, már lassan meghonosodni látszó délvidéki gyakorlatot, hogy ha valami kifogása van a szerző, szerkesztő ellen, akkor teljesen mindegy, hogy milyen könyvet írt vagy szerkesztett, a nevét kihagyják, mintha nem is létezne. A bibliográfia – tudtommal – nagyon kötött műfaj: tartalmaznia kell a könyv szerzőjét, a címét, ha van szerkesztője, akkor a szerkesztő vagy szerkesztők nevét, a kiadót, a kiadás helyét és idejét. Mindezeknek a könyvben szereplő adatoknak a bibliográfiában is ott a helye, és a könyv bármilyen említésekor is oda kell írni. Ezt, azt hiszem, az Újvidéki Egyetem Magyar Tanszékén kiváló tanárokkal működő könyvtárszakon (is) végzett Mák Ferencnek is tudnia kell.

SERES ATTILA

„SZOVJET MAGYAROK”

ÖTVEN ÉVE JELENT MEG BALLA LÁSZLÓ ELHÍRESÜLT CIKKSOROZATA

BEVEZETŐ

Balla László, a brezsnyevi korszakban a kádári magyar kormányzat által „a kárpátaljai magyarság félhivatalos vezetőjének” tekintett író, lapszerkesztő,¹ 1975–1976 fordulóján négy részből álló esszéjét tett közzé a *Kárpáti Igaz Szó* hasábjain. Ebben igazolni kívánta az úgynevezett „szovjet magyarok”, a kárpátaljai magyarság önálló politikai és társadalmi tudattal rendelkező, saját szellemi hagyományokkal bíró közösségének létjogosultságát, kialakulását és sajátos szociológiai és mentalitásbeli jellemzőinek meglétét az 1970-es évek derekára.²

Balla László gondolatmenetének lényege abban állt, hogy noha a kárpátaljai magyarság nyelvi és etnikai szempontból az egyetemes magyarság része, a második világháborút követő három évtizedben a Szovjetunió politikai, gazdasági, társadalmi és szellemi feltételrendszerében formálódott közösséggé. Emiatt a közösségi identitásának a szovjet politikai és állampolgári öntudat, vagyis a szovjet állami, politikai berendezkedés által meghatározott társadalmi, kulturális és mentális mintakövetés is a szerves részévé vált. Ezzel összhangban úgy vélte, hogy az Ukrán Szovjet Szocialista Köztársaság (USZSZK) Kárpátontúli területének magyar nyelvű irodalma a magyar emigráns kommunista irodalom által megteremtett hagyomány vonulatába illeszkedik.

¹ Lévay Csaba kijevi konzul titulálta ekként Balla Lászlót. Lásd: Lévay Csaba jelentése Puja Frigyes külügyminiszternek a kárpátaljai magyarság helyzetéről. Kijev, 1978. július 11. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), XIX-J-1-j (Külügyminisztérium TÜK-iratok), 1978/131. doboz, 004619/1978. szám (sz.).

² A cikksorozat pontos bibliográfiája: 1.) BALLA László: Szovjet magyarok. 1. Új fogalom. /A publicista jegyzetei/. *Kárpáti Igaz Szó*, 1975. november 23. 3. (Neon, VIII. évf. 37. sz.); 2.) BALLA László: Szovjet magyarok. 2. Hagyományok. /A publicista jegyzetei/. *Kárpáti Igaz Szó*, 1975. december 7. 3. (Neon, VIII. évf. 38. sz.); 3.) BALLA László: Szovjet magyarok. 3. Kötődések. /A publicista jegyzetei/. *Kárpáti Igaz Szó*, 1975. december 21. 3. (Neon, VIII. évf. 39. sz.); 4.) BALLA László: Szovjet magyarok. 4. Nem koegzisztencia! /A publicista jegyzetei/. *Kárpáti Igaz Szó*, 1976. január 4. 3. (Neon, IX. évf. 1. sz.)

Balla László cikksorozatának előzményeit, azaz a kárpátaljai magyar nemzeti kisebbségen belüli szellemi mozgásokat, vagyis a „másodgenerációs” magyar alkotó értelmiség irodalmi aktivizálódását és polgárjogi mozgalmát az 1960-as és 1970-es évek fordulóján már feldolgozták a Kárpátalja második világháború utáni magyar irodalmának genezisére és fejlődésére fókuszáló irodalom- és művelődéstörténeti szakmunkák.³ A forrásközléssel a cikksorozat utótörténetének rekonstruálásához és elemzéséhez egy szempontot kívánok tisztázni, mégpedig a magyar külügyi apparátusnak a Balla László esszéjére vonatkozó, jelenlegi tudásunk szerint leginkább ezekből a diplomáciai iratokból tükröződő megítélését.

A CIKKSOROZAT SZELLEMI ÉS IDEOLÓGIAI ELŐZMÉNYEI

Amennyiben arra a kérdésre kívánunk válaszolni, hogy milyen szellemi mozgások övezték és milyen ideológiai premisszák határozták meg Balla László esszéjének megírását, két tényezőt érdemes kiemelni.

Az első a „másodgenerációs” fiatal kárpátaljai magyar alkotók aktivizálódása az 1960-as évek második felében, majd a – már fent is említett – polgárjogi mozgalmának megindulása az 1970-es évek elején. Ez elsősorban arra vezethető vissza, hogy noha a brezsnyevi korszakban a kárpátaljai magyarság az akkori bipoláris világrend egyik szuperhatalmának politikai-állami keretei közé volt szorítva, összességében véve a centrumtól oly távol helyezkedett el, hogy szinte láthatatlan volt a moszkvai központi vezetés számára. Ez a periféria-helyzet bizonyos értelemben előnyt jelentett számára, hiszen ezáltal valamelyest kapcsolódni tudott – hacsak egyoldalúan is – a határ túloldalán

³ A teljesség igénye nélkül lásd például az alábbi szakmunkákat: EPERJESI PENCKÓFER János: *Tettben a jellem. A magyar irodalom sajátos kezdeményei Kárpátalján a XX. század második felében*. Budapest, 2003. 38–59. – BOTLIK József: *A hűség csapdájában. Kovács Vilmos (1927–1977). Pályakép és korrajz*. Budapest–Ungvár, 2003. 121–152. – A „72-es beadvány”. *Nemzetiségi és oktatáspolitikai a '60-as és '70-es években a Szovjetunióban. A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Lehoczky Tivadar Intézetének konferenciakötete*. Szerkesztette: DARCSI Karolina – DOBOS Sándor. Ungvár, 2013. – DUPKA György: *Magyar irodalmi élet Kárpátalján. Kultúrtörténeti vázlat, az írástudókat adó táj kulturális jellegzetességei, kortárs írók, irodalmi életet generáló intézmények adattára*. Ungvár–Budapest, 2017. (DUPKA, 2017.) 148–164. – CSÁSZÁR István: A helyi magyar szellemi mozgáster újraértelmezése és annak következményei. In: *Kárpátalja története. Örökség és kihívások*. Főszerkesztő: CSATÁRY György. Beregszász–Ungvár, 2021. (CSÁSZÁR, 2021.) 600–612. – VÁRADI Natália: Ötvenéves az 1972-es beadvány. A kárpátaljai magyarság 1944 utáni újrászerveződése. In: *Történelmi Szemle*, 2022/4. sz. 787–802.

zajló anyaországi kulturális folyamatokhoz. Kárpátalja magyar lakossága a magyar állami televízió és rádió adásaiból tájékozódott, közép-európai időzóna szerint élt, s nem utolsósorban nyomon követhette a szovjetnél jóval nyitottabb magyarországi kulturális élet alakulását.⁴

Balla László forrásértékű memoárja érzékletes képet fest elénk arról, hogy a „káros” és „fellazító” magyarországi társadalmi és kulturális hatásoktól a kárpátaljai helyi pártvezetés mennyire tartott, s milyen elszánt küzdelmet folytatott azokkal szemben. A „káros magyarországi jelenségek” közé sorolták például a vallási élettel szembeni bizonyos fokú toleranciát vagy a fogyasztói szemlélet egyes elemeinek, az érdekeltségnek, a jövedelemorientáltságnak a meglétét. A helyi pártvezetők számára azonban a legnagyobb fejfájást a magyarországi irodalom-, s általában véve művelődéspolitikája okozta, amely bizonyos fokú türelmet tanúsított az „idegen” ideológiai törekvésekkel és megnyilvánulásokkal szemben. Rendkívül aggasztotta őket a „három T” elve.⁵ Leginkább a „tűr” kategóriával volt problémájuk, mert attól tartottak, hogy a Magyarországon megjelenő apolitikus, pesszimista vagy az élesebb szociológiai kritikát megfogalmazó írások majd a kárpátaljai tollforgatókat is befolyásolni fogják. Nem véletlen tehát, hogy a *Kárpáti Igaz Szó*, a legolvasottabb magyar nyelvű területi sajtóorgánium szerkesztőségét is szüntelenül ezek ellensúlyozására buzdították, sőt a „káros magyarországi hatás” kivédését a lap egyik legfontosabb feladatául szabták. Az újság felületén kiemelten kellett kezelni az internacionalista nevelés és a szovjet hazafiság fontosságát és propagandáját.⁶

A „káros magyarországi tendenciák” hatásai és az azokkal szembeni hivatalos ideológiai és tevőleges küzdelem története egy közismert és mára rendkívül alaposan feldolgozott téma a magyar történeti és művelődéstörténeti irodalomban, ezért csak a legfontosabb mérföldköveinek a felsorolására szorítkoznék. Ezek az alábbiak: 1.) A Forrás Ifjúsági Stúdió

⁴ CSÁSZÁR, 2021. 606–607.

⁵ A „három T” elve a Kádár-korszak kultúrpolitikai doktrínájának legfontosabb jellemzője volt, s az alkotók három kategóriába („tiltott”, „tűrt” és „támogatott”) sorolását jelentette. „Támogatott” alkotásnak a pártos és szocialista realista, „tűrtnek” a nem marxista ideológiai alapokon nyugvó, de a fennálló rendszerkeretet elfogadó, „tiltottnak” az antimarxista és rendszerellenes alkotások számítottak. A „tiltott” és „támogatott” kategóriák a gyakorlatban már a Rákosi-érában is léteztek, a „három T” elve ennek változataként jelent meg a Kádár-éra szabadabb légkörében. Ez a kifinomultabb változat a köztudatban Aczél György nevéhez kapcsolódik, noha már az ő kulturális-politikai szerepvállalása előtt is a kultúrpolitikai gyakorlat szerves részét képezte.

⁶ BALLA László: *Szegény ember vízzel főz. Életem: a Kárpáti Igaz Szó. Visszaemlékezések 1947–1987*. Ungvár, 2002. (BALLA, 2002.) 212–213.

megalakulása 1967-ben. 2.) Kovács Vilmosnak és Stumpf Benedek Andrásnak a *Tiszatáj* című folyóirat 1970. októberi és novemberi számában a kárpátaljai magyar irodalomról megjelent tabudöntő tanulmánya, amelyben követendőnek tartották a két világháború közötti nemzetközpontú magyar irodalom hagyományát. 3.) A József Attila Irodalmi Stúdió 1971. május 22-i megalakulása a *Kárpáti Igaz Szó* keretében a megszüntetett Forrás Stúdió helyett, a hivatalos politika által nyújtott „elégítétként”. 4.) A *Kárpáti Igaz Szó Elidegenedés* című szerkesztőségi – ténylegesen Balla László által megfogalmazott – cikke a lap 1971. augusztus 20-i számában. 5.) A fiatal kárpátaljai alkotók 1971. őszi úgynevezett „első beadványa”, amelyben tételesen válaszoltak az *Elidegenedés* vádjaira. 6.) A magyar értelmiségiek 1972. tavaszi úgynevezett „második beadványa”, amelyet követően véglegesen kizárták a kulturális közéletből és az oktatásból a magyar polgárjogi mozgalom vezéralakjait, Kovács Vilmost, Fodó Sándort és Stumpf Benedek Andrást, követőiket pedig háttérbe szorították.⁷

Balla László a memoárjában részletesen kitér a cikksorozat megszületésének a körülményeire. Ezek közül is az egyik legfontosabb volt a helyi, területi pártapparátus küzdelme a Magyar Népköztársaságból az USZSZK Kárpátontúli területére beszivárgó „negatív (társadalmi és szellemi) jelenségekkel” szemben. 1975. szeptember 20-án leváltották Georgij Smanyakót, a területi pártbizottság ideológiai titkárát, alighanem azért, mert még mindig kevesellték a „negatív jelenségekkel” szemben tanúsított erélyességét, s minden bizonnyal a számlájára írták a Forrás Stúdió és a *Tiszatáj* ügyét is. Legalábbis erre vallott, hogy az utóda, Nyikolaj Szemenyjuk,⁸ nagy gondal foglalkozott ezzel, s az ideológiai titkár és a főszerkesztő közti kötelező eszmecserék során gyakran szóba hozta a „káros magyarországi hatást” és az ellene való védekezés kérdését. Ilyenkor Ballának tájékoztatnia kellett őt arról, hogy mit tesznek e hatás kivédése érdekében. Szemenyjuk átnézte a magyarországi lapokat, követte a magyarországi tévéadásokat, hallgatta a magyar rádiót, ezért felettebb tájékozott volt a kádár-aczéli politika minden vonatkozása felől, amit a kárpátaljai magyarok „politikai nevelése” szempontjából egyre veszélyesebbnek ítélt meg. Az ő ötlete volt, hogy ezzel szemben konkrétan is állást kellene foglalni, s az ő biztatására született

⁷ Lásd a 3. sz. lábjegyzet bibliográfiai tételeit, illetve azok vonatkozó fejezeteit.

⁸ Szemenyjuk, Nyikolaj (1928–1986) ruszin származású közgazdász, politikus, az Ukrajnai Kommunista Párt (UKP) funkcionáriusa. A kárpátaljai Nagybecskön született. 1961–1973-ban az UKP Beregszászi Járási Bizottságának első titkára, majd 1975–1986-ban az UKP Kárpátontúli Területi Bizottságának ideológiai munkáért felelős titkára.

meg a *Szovjet magyarok* című publicisztika. Balla vele együtt dolgozta ki annak szinopszist is. Eszerint Ballának nem kellett nyíltan kárhoztatni a magyarországi vonalvezetést, de rá kellett mutatnia arra, hogy Kárpátalja viszonylatában az nem érvényes, az ott élő magyaroknak ugyanis a szovjet viszonyokhoz idomult a mentalitása, s mások az ideológiai nézeteik és igényeik. Balla bevallotta még, hogy Szemenyuk nem gyakorolt rá nyomást, ez csak egy baráti kérés volt a részéről, aminek teljesülése esetén kedvezményeket ígért neki, legfőképpen azt, hogy a *Kárpáti Igaz Szó* szerkesztőségét a magyar nemzetiségi kultúra fejlesztésének intézményi szolgálatába állíthatja. Miután a magyarországi és a kárpátaljai helyzet összehasonlítása okán kirobbant a botrány, Szemenyuk a karrierjét féltve azt a szívességet kérte Ballától, hogy teljes egészében vállalja a felelősséget a sorozat megírásáért, s állítsa azt, hogy arról a pártbizottságon előzőleg semmit nem tudtak. Cserébe felajánlotta, hogy a későbbiekben még inkább számíthat a magyar kisebbségi igények támogatására a maga részéről. Balla ebbe beleegyezett.⁹

A másik tényező az általános, az egész Szovjetunióra érvényes ideológiai kurzus és keretrendszer volt. Balla László cikksorozata – ideológiai értelemben – nem egy talajvesztett ember szélmalomharcának a lenyomata, hanem éppen ellenkezőleg, az esszé megírásának háttérében álló szándék, illetve maga az esszé, tökéletesen beágyazódott a korabeli szovjet társadalompolitikai kurzusba, a „szovjet nép” megteremtésének doktrínájába.

A „szovjet nép” fogalmát már a két világháború között is használták, elsősorban a Szovjetunió lakosságának megjelölésére, de ideológiai bebetonozására és tudatos társadalompolitikai célzatú alkalmazására a brezsnyevi korszakban került sor, ekkoriban kezdett széles körben elterjedni. A „szovjet nép” terminológiájának ideológiai meggyökereztetése elsősorban a politikai és társadalmi kohézió erősítését, a partikuláris „burzsoá nacionalizmus” megnyilvánulási formáival szembeni küzdelmet szolgálta. Ezt a küzdelmet ugyanis azzal is meg lehetett indokolni, hogy a Szovjetunió állami, gazdasági és szociális fejlődésében a legmagasabb lépcsőfokot jelenti a „szovjet nép” kialakulása. Az 1960-as évek politikai, társadalmi és – a politikai dogmák alátámasztására hivatott – tudományos diskurzusában a „szovjet nép” mint kohéziós erő és identitásképző formula tényleges megteremtésének lehetőségét illetően két megközelítés volt jelen. Az egyik az „összeolvasztás” (*szlijanyie*), a másik a „közelítés” (*szblizsenyie*) volt.

Az előbbi szerint az összes nemzetet a Szovjetunióban az egységes, s az eredeti nemzeti entitásoktól elütő „szovjet nemzetben” kell egyesíteni. A

⁹ BALLA, 2002. 220–224.

szovjet pártállam egyes korifeusai szerint a „szovjet nemzet” egyáltalán nem tekinthető a hagyományos értelemben vett nemzetnek, hanem az a polgári nemzetet és a nemzeti identitást meghaladó, annál jóval magasabb rendű és átfogóbb történelmi (sors)közösség.

Ezzel szemben az utóbbi elismerte a nemzeti identitások időtállóságát.¹⁰ A Magyarországon és Kárpátalján ezzel kapcsolatban meggyökeresedő téves nézetek miatt le kell szögezni, hogy a „szovjet nép” ebben az értelemben nem egy etnikai alapokon nyugvó új nációt takart, hanem egy új, politikai és szociális elvek, illetve az azokhoz kötődő kulturális mintázatok alapján szerveződő és működő történelmi közösséget.¹¹ A dogma lényege tehát nem az volt, hogy a klasszikus, XIX. századi európai nacionalizmusok mintájára etnikai értelemben is egybegyúrja az ország lakosságát, hanem az, hogy az egyes nemzeti és nemzetiségi entitásai közötti kohéziót az internacionalista politikai és társadalmi együttműködés propagálásával erősítse, a kohézió érdekében nemzetek feletti igazodási pontot kijelölve, mindezzel megteremtve az azonos állampolgári identitást vallók politikai közösségét. Ha nagyon hasonlítani akarnánk ezt valamelyik XIX. századi identitásmintához, akkor leginkább az Osztrák–Magyar Monarchia birodalmi szupranacionális tudatához lehetne.

Az 1960-as és 1970-es évek fordulójára az erről folytatott háttérviták lezárultak, s kikristályosodott, hogy a politikai gyakorlatban inkább a „közelítés” dogmája nyer teret. Minden kétséget kizáróan már ezt demonstrálta az a tény, hogy a Szovjetunió Kommunista Pártja (SZKP) 1971. március 30–április 9. között üléselő XXIV. kongresszusán a Központi Bizottság beszámolójában elhangzott az ezt konkretizáló tézis: „A szocializmus építése során kialakult egy új történelmi közösség – a szovjet nép.” Az 1976. február 24–március 5. közötti XXV. kongresszuson pedig ismét megerősítették azt: „Abból indulunk és indulunk ki, hogy egy új történelmi közösség alakult ki nálunk – a szovjet nép, melynek alapját a munkásosztály vezetése alatt a munkásosztály, a parasztság és az értelmiség megbonthatatlan szövetsége, valamint az ország összes nemzetének és nemzetiségének barátsága képezi.”¹²

¹⁰ SCSEBBAK, Andrej – BOLJACSEVEC, Lilija – PLATONOVA, Jevgenyija: Isztorija szovjetszkoj nacionalnoj polityiki. Koblebanijija majatnyika? *Polityicseszkaia nauka*, 2016/1. sz. (SCSEBBAK–BOLJACSEVEC–PLATONOVA, 2016.) 110.

¹¹ BULIGINA, Tamara – AMBARCUMJAN, Karine: K voproszu ob isztorii formirovanyija koncepcii „novaja isztorieseszkaia obszcsnoszty – szovjetszkij narod” i jevo realizacija v 1970–1980-e godi. *Isztorija: fakti i szimvoli*, 2022/3. sz. 55–56.

¹² Uo. 54.

Egyrészt fontos tehát leszögezni, hogy Balla László cikksorozata abban a kontextusban is értelmezhető, hogy éppen a „szovjet nép” dogmáját „kodifikáló” két SZKP-kongresszus közötti időszakban, de nem sokkal a XXV. kongresszus előtt született. Balla úgy vélte, hogy a Szovjetunióban élő magyar népcsoport létét és előrejutását az biztosíthatja, ha sikeresen integrálódik a globális erőterben is sziklaszilárd Szovjetunió politikai, társadalmi keretei közé. A létperspektívák felől nézve akkoriban a Szovjetunió még realitásnak tűnt.¹³ A cikksorozat tehát a magyar nemzetiségű lakosság integráció iránti készségének a deklarálását és demonstrálását is szolgálta a XXV. kongresszusra készülő szovjet vezetés felé. Erre Váczi László kijevei főkonzul is rámutatott az 1976. február 12-i jelentésében.¹⁴

Másrészt azt is hangsúlyozni kell, hogy a „szovjet nép” képzetének sulykolása és társadalmi meggyökereztetésének erőltetett szándéka – még így, ebben a lebutított formájában is („közelítés”) – érezhető ellenszenvet váltott ki az egyes tagköztársaságok és közigazgatási szubjektumok anyanyelvi kultúrához kötődő fiatal nemzeti-nemzetiségi értelmisége körében.¹⁵ Erre vonatkozó adekvát források híján nem lehet pontosan megállapítani, hogy a lapot előfizető kárpátaljai magyar olvasóközönség hogyan fogadta a cikksorozatot közvetlenül a megjelenése után, s mit gondolt az abban kijelölt identitáspolitikai kurzusról. Mint az általam közölt dokumentumok erről tanúskodnak, Balla László szerint az „helyeslésre és egyetértésre talált az újság olvasóinak körében”. Nem tudni, hogy ez mennyire tükrözte a valós tapasztalatát, vagy ez már az utólagos apologetikájának volt taktikai eleme, az bizonyos, hogy – már a botrány lecsengése időszakában – ezt állította Váczi László kijevei konzulnak.¹⁶ Nyilvánvaló, hogy a hivatalos ideológiai kurzussal szöges ellentétben lévő nézetek nem jelenhettek meg a *Kárpáti Igaz Szó* hasábjain, az esetlegesen a valóságot jobban tükröző ellenvélemények özönét olvasói levelek formájában nem tehette közzé a lap.

Sokkal valószínűbb, hogy a lapot olvasó, társadalmi értelemben tudatosabb közönség reakciói inkább abba az általános mintázatba illettek, amelyről az egyes tagköztársaságok fiatal értelmiségi rétegének recepciója kapcsán írtam. Erre a kortárs alkotók évtizedekkel későbbi, nyilván személyes emlékekanyagból és érzelmekből is táplálkozó véleménye alapján is következtetni

¹³ BALLA, 2002. 222.

¹⁴ Lásd az 1. sz. dokumentumot.

¹⁵ SCSEBBAK– BOLJACSEVEC–PLATONOVA, 2016. 110.

¹⁶ Lásd a 4. sz. dokumentumot.

lehet. Ebből elég finoman kitapinthatóak a képzett, s valamelyest autonóm módon gondolkodó csoportok ellenérzései. Vári Fábián László, aki egyenesen „megideologizált örültségnek” titulálja a cikk mondanivalóját, azt állítja, hogy a szerzőn kívül senki nem vette komolyan annak tartalmát.¹⁷ A szemtanúi hitelességgel véleményt formáló Stumpf Benedek András a sorozatot ehhez hasonlóan „szervilis hittételnek” minősíti,¹⁸ szerinte ugyanis nem lett volna szükség arra, hogy a helyi magyar íróársadalom csatlakozzon a politikai-ideológiai kampányokhoz. Úgy véli, hogy alapvetően téves volt az, hogy Balla az 1960-as évek második felétől kibontakozó irodalmi életet erőltetetten a magyar emigráns kommunista irodalmi tradícióba akarta illeszteni.¹⁹

Évtizedekkel később már Balla László is kritikusan viszonyult a saját irományához. Utólag úgy érezte, hogy a *Szovjet magyarok*ért nagyobb felelősség terheli, mint az *Elidegenedés*ért, amit kifejezetten hatalmi nyomásra kellett megírnia, míg előbbi részben kérésre, részben meggyőződésből vetette papírra. Mindemellett bevallotta azt is, hogy évtizedek távlatából visszatekintve ezt a cikksorozatot is hibásnak tartja.²⁰

A MAGYAR DIPLOMÁCIAI IRATOK TANÚSÁGA

Balla a memoárjában kész tényként említi, hogy Budapest rosszallása magyar kormányzati körökből szivárgott ki, és a szovjet központi pártvezetés magyar diplomáciai csatornán keresztül értesült erről.²¹ A mellékletben publikált forrásaink ugyanakkor ezt nem erősítik meg. A cikksorozatra vonatkozóan jelenleg nem áll rendelkezésünkre más, a kormányzat vagy a pártvezetés berkeiben született dokumentum, csak az itt közölt értékelő feljegyzések. Ezek alapján arra a következtetésre juthatunk, hogy a magyar

¹⁷ VÁRI FÁBIÁN László: „Mint egy Russzó Ermenovillében”. Gondolatok az állampolgárság körül. *Hitel*, 2013/2. sz. 45.

¹⁸ S. BENEDEK András: *Készülődés. A kárpátaljai magyar írás. /Kárpátaljai Magyar Könyvek. 158./* Ungvár, 2007. 16.

¹⁹ Uo. 44. Görömbei András azért ítéli alapjában tévesnek Balla tradíciókijelölését, mert úgy gondolja, hogy a kisebbségi irodalmaknak az irodalmi életben belüli egyenlő esélyét éppen az biztosítja, hogy a múltat és a jelent illetően egyaránt a teljes nemzeti irodalomból vehetnek ösztönzéseket. Szerinte a „szovjet magyarok” fogalma – illetve az azt meghonosítani igyekvő „szolgalelkűség” – a szovjet viszonyok között amúgy is korlátok közé szorított kárpátaljai magyar irodalom hagyományát csak még jobban („ijesztően”) le akarta szűkíteni. GÖRÖMBEI András: A kárpátaljai magyar irodalom sajátosságai. *Acta Hungarica* (Ungvár), VI. évf. (1995) 154–155.

²⁰ BALLA, 2002. 221–224.

²¹ Uo. 222.

diplomácia álláspontja az volt, hogy a Külügyminisztérium a cikksorozattal kapcsolatos kifogásait hivatalos formában ne vesse fel, sem a kormányzaton belül, sem a Szovjetunióban. Sőt, az e tekintetben született belső feljegyzések kifejezetten azt ajánlották a külügyi vezetésnek, hogy arra utasítsa Váczi László kijevi konzult, hogy semmilyen lépést ne tegyen ebben az ügyben. Ebben a Külügyminisztérium két főosztályvezetője, Sebestyén Jenő és Bobvos György is egyetértett, sőt abban is konszenzus volt kettejük között, hogy az esszére vonatkozó információs anyagot a felső vezetésen kívül szélesebb körben ne terjesszék.²²

Váczi László 1976. október 14-i jelentéséből az derül ki, hogy akkor még a vele négyszemközt beszélgető Balla László is csak annyit állított, miszerint elképzelhető, hogy Konsztantyin Katusev, az SZKP KB titkára magyar forrásból szerzett tudomást a cikksorozat hírérl. Beszédes, hogy Balla Lászlónak ezt a feltételezését a magyar diplomata semmilyen formában nem erősítette meg. Szükséges felhívni a figyelmet még arra az apró mozzanatra, hogy Balla a Váczival folytatott beszélgetése során betartotta a diszkrécióra vonatkozó ígértét, amit Szemenyjuknak tett, és az őt a cikksorozat megírására buzdító szovjet-ukrán apparatszik nevét nem említette meg a magyar diplomata előtt sem.²³

Az bizonyos, hogy a cikksorozat a magyar–szovjet kapcsolatokban is teherként jelentett. Ennek rossz emlékét még majdnem két évvel később, 1978-ban is felidézte Kótai Géza, az MSZMP KB Külügyi Osztályának referense egy szolgálati használatra szánt feljegyzésében: „Problémákat okozott a Kárpáti Igaz Szó főszerkesztőjének, a területi PB²⁴ tagjának, Balla Lászlónak az SZKP XXV. kongresszusát megelőző cikksorozata. A XXIV. kongresszus azon megállapítása alapján, hogy a több évtizedes közös harcban és munkában kialakult a szovjet emberek új, történelmi közössége: a szovjet nép, azt bizonygatja, hogy »a kárpátontúli magyarok többsége az új történelmi közösségnek méltó tagjává, testestül-lelkestül szovjet emberré vált«. Balla László alapjában helyes következtetéseket vont le, érvelése ugyanakkor sok helyen hibás, pontatlan, primitívizált. A magyar nemzetiségük helyzetét több kérdésben (például vallásgyakorlás, a mezőgazdasági dolgozók szocialista öntudatának kérdése stb.) leegyszerűsítve, egysíkúan hasonlítja össze hazánk gyakorlatával. Nem el-

²² Igaz, a későbbi magatartás tekintetében Sebestyén Jenő szinte szó szerint átvette Bobvos György javaslatait. Lásd a 2. és 3. sz. dokumentumot.

²³ Lásd a 4. sz. dokumentumot.

²⁴ Vagyis: pártbizottság.

lenőrizhető, de mindezidáig megbízhatónak bizonyult személyek információja alapján tudjuk, hogy K. P. Katusev elvtárs a cikksorozat kérdésében telefonon tárgyalt V. V. Scserbickij elvtárssal, olyan értelemben, hogy »ne rontsátok a magyar–szovjet viszonyt«. A kérdéssel az Ukrán KB Politikai Bizottsága is foglalkozni kívánt, Balla László ellen a területi pártszervek pártfegyelmi eljárást indítottak. J. V. Ilnyickij elvtárs, a területi PB első titkára a felelősséget a cikksorozatért magára vállalta, végül az ügy lekerült a napirendről. Balla László azóta mérsékeltebb magatartást tanúsít.”²⁵

Kótai a budapesti pártközpontba érkező információk alapján jól érzékelte azt, hogy Balla hozzáállása azóta megváltozott, bár a valós ideológiai kötöttségeket figyelembe véve egy főszerkesztői pozícióban Balla habitusát tekintve nyilván nem a „mérsékelt magatartás” volt a helyes kifejezés, hanem az a megállapítás, hogy az eset után jóval óvatosabbá vált. Ezt plasztikusan szemlélteti egy még későbbi diplomáciai irat, Maklári György kijevi főkonzul Tóth Józsefnek, a Külügyminisztérium I. Területi Főosztálya vezetőjének címzett 1982. február 5-i (főnöki) levele. Ebben a bizalmas jelentésben Maklári a két nappal korábban a főkonzulátuson Ballával folytatott beszélgetéséről tájékoztatta a felettesét. A főszerkesztő elmondta neki, hogy 1981 októberében az UKP Kárpátontúli Pártbizottsága előtt kellett beszámolnia az SZKP XXVI. kongresszusa határozatainak végrehajtása érdekében kifejtett tevékenységéről, vagyis az egész lap politikai nevelő munkájáról. A beszámoltatás során elmarasztalták Ballát. A pártbizottság ugyanis rámutatott, hogy a lap több területen nem mutat kellő aktivitást. Balla ezt nem is tagadta, ugyanakkor azzal indokolta, hogy ha minden felvetett igénynek eleget kívánnának tenni, egyidejűleg több szaklap szerepét kellene betölteniük. Felvetették azt is, hogy a lap nem lép fel kellő mértékben az emigrációval szemben. Elmondta Maklárinak, hogy ezt a kifogást is jogosnak tartotta, ám kinyilvánította, hogy „ő maga sem kíván erről a témáról írni, emlékezve arra, hogy 4-5 évvel ezelőtt felső sugallatra írt egy cikksorozatot, amely mikor rosszul ütött ki, mindenki elállt mellőle.”²⁶ Ezen a ponton mutatkozik meg igazán, hogy Balla, miután egyszer már – köznyelvi, de találó kifejezéssel élve – „megégette magát”, sokkal elővigyázatosabbá és körültekintőbbé vált: nem kívánt „baráti kérdésnek eleget téve”, s végképpen nem felsőbb megrendelésre bármit lehozni a lapban.

²⁵ Kótai Géza tájékoztató feljegyzése az MSZMP KB Külügyi Osztálya számára a kárpátaljai magyarság helyzetéről. Budapest, 1978. január 23. MNL OL, M-KS (MDP-MSZMP iratai), 288. fond, 32/b. csoport, 149. doboz, 90/1978. őrzési egység.

²⁶ Maklári György főnöki levele Tóth Józsefnek. Kijev, 1982. február 5. MNL OL, XIX-J-1-j, 1982/129. doboz, 001407/1982. sz.

DOKUMENTUMOK²⁷

1.

Váczi László kijevi főkonzul jelentése a Külügyminisztériumnak Balla Lászlónak a *Kárpáti Igaz Szó*ban megjelent cikksorozatáról
Kijev, 1976. február 12.

Géptelt eredeti. MNL OL, XIX-J-1-j, 1976/127. doboz, 001387/1976. sz.

A Magyar Népköztársaság Főkonzulátusa
Генеральное Консульство
Венгерской Народной Республики

Szigorúan titkos!
Kijev, 1976. február 12.
Tárgy: Észrevételek a
Kárpáti Igaz Szó
cikksorozatával kapcsolatban

13/szt/1976.

Készült: 4 példányban

Központ: 2 példány

Moszkva: 1 példány

Saját: 1 példány

Készítette: Almási Sándor

Gépelte: Szabó Zosia

Melléklet: A Kárpáti Igaz Szó 1975/274[-es], 285[-ös], 297[-es] és 1976/2-es számai

Külügyminisztérium

Budapest²⁸

Az Ukrán KP Kárpátontúli Területi Bizottságának és a területi tanácsnak a magyar nyelvű napilapja érdekes cikksorozatot közölt „Szovjet magyarok”

²⁷ A dokumentumok „látképén”, tehát azok eredeti tagolásán és szövegelrendezésén nem változtattam. A kézírások aláírásokat mindenhol kurziváltam. Az értelemzavaró központosítást megváltoztattam vagy kiegészítettem, az ugyancsak értelemzavaró módon hiányzó szavakat, toldalékokat vagy névelőket szögletes zárójelbe téve toldottam a szövegbe. Az 1. és 3. sz. dokumentumban szereplő írók és alkotók nevéhez nem írtam életrajzi lábjegyzetet. A szovjet pártállamot kiszolgáló ukrán vagy ruszin származású apparatcsikok nevei az eredeti dokumentumokban oroszos alakban szerepelnek, ezért a lábjegyzetben is ebben a formában adtam meg őket.

²⁸ A jelentést 1976. február 17-én érkezették a Külügyminisztériumban. Az akta fedőlapján olvasható ügyviteli utasítások: „Intézkedésre: Sebestyén elvtárs – Intézkedés: Szilánk elvtárs (lásd bent!) 3/17. Sebestyén – SZB 3/19. (átvétel) – Véleményezésre: Sebestyén elvtárs SZB 4/6. – Tájékoztatásra: Marjai elvtárs (kérte) Marjai II/17. – Bobvos elvtárs (látta) – Irattárba: 1977. II. 28. Sebestyén.”

címmel Balla László²⁹ főszerkesztő tollából, aki a terület magyar anyanyelvű értelmiségének egyik legtekintélyesebb személyisége, a megyei Pártbizottságnak is tagja.

Figyelemre méltó a cikksorozat megjelenésének időpontja. Az ugyanis megelőzte, illetve egybeesett az SZKP és az Ukrán KP kongresszusaira való felkészülés időszakával,³⁰ így a cikksorozat lényegében a Kárpátontúli területen élő magyar anyanyelvű lakosságnak az ország és a párt életének legfontosabb eseményéhez való viszonyulását, igazodását elemzi.

A sorozat a dolgok kulturális, tradicionális oldalaira helyezi a hangsúlyt, s az elmúlt harminc év történelmi változásainak számvetését próbálja adni.

A cikk lényegében akörül a gondolat körül forog, amelyet az SZKP KB-nak a párt XXIV. kongresszusára készült beszámolója így fogalmazott meg: „A szocializmus építésének éveiben országunkban kialakult az emberek új, történelmi közössége, a szovjet nép.”³¹

A szerzőnek kimondatlanul is az a végső konklúziója, hogy az idézetben megfogalmazott tény a terület magyar nemzetiségű lakossága esetében tulajdonképpen most van a befejezés, a végső megvalósulás stádiumában. Természetes azonban, hogy ez a társadalmi-gazdasági mozgás nem abszolút értelmű, és nem ellentmondás nélküli. Előfordulnak még a „nemzeti elzárkózásnak, múltba kapaszkodásnak” az esetei is. Vannak, akik „más úton indulnak el”, nem akarják hazájukként vállalni a Szovjetuniót, vagy nem tudnak beilleszkedni a szovjet nép közösségébe.

Tapasztalataink és értékelésünk szerint ezen kategória egy részét éppen azok alkotják, akik elsősorban Magyarországra és Izraelbe kívándorolnak,³² illetve ezzel a gondolattal foglalkoznak.

²⁹ Balla László (1927–2010) kárpátaljai magyar költő, író, műfordító, lapszerkesztő. A felvidéki Pálocon született. 1947-től a *Kárpáti Igaz Szó* olvasószerkesztője, az 1965. június 1-jén első ízben a *Zakarpaszka Pravda*tól részben eltérő tartalommal, majd 1967. március 8-tól önálló magyar kiadású napilapként megjelenő *Kárpáti Igaz Szó* főszerkesztője 1987. augusztus 13-ig. 1971. május 22-én a Forrás Stúdióval szemben létrehozott József Attila Irodalmi Stúdió megalapítója, 1981. decemberig elnöke. 1988-ban a József Attila Alkotóközösségnek egyik alapító tagja. 1989-ben a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetséget (KMKSZ) létrehozó tíztagú szervezőbizottság tagja, 1989–1992 között a KMKSZ választmányának tagja.

³⁰ Az SZKP XXV. kongresszusát 1976. február 24–március 5. között tartották Moszkvában. Az UKP XXV. kongresszusát 1976. február 10–13. között tartották Kijevben.

³¹ Erre lásd a bevezető tanulmányt.

³² A Kijevi Főkonzulátus konzuli körzetéből a Magyar Népköztársaság területére áttelepülőkről az első önálló jelentést 1975-ben készítette el a főkonzulátus. Eszerint 1974-ben a ténylegesen áttelepültek létszáma 343 fő volt. Lásd: Váczi László jelentése a Külügyminisztériumnak a főkonzulátus konzuli kerületéből Magyarországra áttelepülőkről az 1974. évben. Kijev, 1975. február 24. MNL OL,

A cikksorozat fő mondanivalójával és konklúziójával egyet lehet érteni. Ugyanakkor vitathatóak, leegyszerűsítettek a szerző egyes kulturális vonatkozású megállapításai és a magyarországi társadalmi, ideológiai, kulturális helyzettel történő összehasonlításai, szembeállításai.

A Kárpátontúlon és a Magyarországon élő magyarok társadalmi-gazdasági viszonyaiban lévő különbségeket nagyobbaknak érzékelteti, mint ahogy az a valóságban van. A vallással kapcsolatban a kérdést mechanikusan leszűkíti az egyházak közéleti-oktatási szerepére és a vallásgyakorlásra.

A sorozat leginkább vitatható megállapításai a területen élő mai szovjet magyarok kulturális hagyományaihoz, kulturális kötődéséhez kapcsolódnak. Helyes választ ad, amikor a hagyományok, kötődések köréből kirekeszti a két világháború közötti és alatti reakciós, esetleg fasisztoid magyar írók, művészek munkásságát. Balla László ugyanakkor a hagyományt és kötődést leszűkíti a Tanácsköztársaság bukása után a Szovjetunióban menedéket talált magyar írókra, művészekre, 1945 után pedig a Szovjetunió népeinek irodalmára, művészetére, s a területen akkor élt kisszámú magyar nyelvű írókra. Zalka Mátét, Hidas Antalt, Lányi Saroltát, Madarász Emilt, Karikás Frigyeszt, Illés Bélát, Balázs Bélát stb. az első szovjet magyaroknak nevezi. Ezzel lényegében teljesen figyelmen kívül hagyja, mint hagyományt és kötődést a felszabadulás előtti magyarországi haladó, forradalmi irodalmat, művészetet és a felszabadulás után születő és egyre erősödő szocialista irodalmat és művészetet.

A probléma itt véleményünk szerint abban van, hogy 1945 után Kárpát-alján, az akkori sajátos körülmények között, objektív és szubjektív tényezők alapján egyaránt, nem alakult ki egy sajátos, az akkori társadalmi-gazdasági viszonyoknak megfelelő nemzeti jellegű magyar nyelvű irodalom, művészet. Ez az ellentmondás, viszonylag jelentős elmaradás végigkíséri a Kárpátontúli terület fejlődésének harminc évét. (Ezt a tényt – igaz, hogy csak zárójelben – a szerző is elismeri.) Ebben – véleményünk szerint – szerepet játszott az is, hogy azoknak az íróknak, művészeknek jelentős része, akik akkoriban a Kárpátalján éltek, a hazai három „T” kultúrpolitikai elv esetében csak a túrt és tilt kategóriába fértek volna bele. A megjelentetésre alkalmasak többsége pedig nem képviselt megfelelő irodalmi színvonalat.

XIX-J-1-j, 1975/131. doboz, 001781/1975. sz. 1975-ben a ténylegesen áttelepedett személyek száma már 408 fő volt. Lásd: Váci László jelentése Puja Frigyesnek a főkonzulátus konzuli kerületéből Magyarországra áttelepülőkről az 1975. évben. Kijev, 1976. június 4. MNL OL, XIX-J-1-j, 1976/128. doboz, 003751/1976. sz. Erre részletesen: SERES Attila: A kárpátaljai magyarok tömeges áttelepődése Magyarországra 1979 és 1990 között. *Kárpát-haza Szemle*, 2024/1. sz. 6–42.

Ezen a területen bizonyos jövőbeni eredményekkel kecsegtető vállalkozásnak számít a Kárpáti Igaz Szó szerkesztősége mellett működő József Attila irodalmi klub tevékenysége. Fórumot biztosít a kezdő fiatal íróknak.³³ Ezen kísérlet sikeres kibontakozása eredményeként közelebb kerülhet annak az ellentmondásnak a megszüntetése, amely a fejlett társadalmi-gazdasági viszonyok, és az annak színvonalas tükrözésében elmaradt irodalmi, művészeti szféra között húzódik.

A jelentés megírásával az volt a célunk, hogy felhívjuk illetékes politikai és kulturális vezetőink figyelmét a Kárpátalján élő magyar nemzetiségű lakosság életét, helyzetét elemző, értékelő és ugyanakkor a magyarországi viszonyokat is érintő cikksorozatra. Szükségesnek ítéljük, hogy az illetékesek megismerjék a cikksorozatot, amely más forrásból nem valószínű, hogy ismertté vált. Javasoljuk, hogy a Külügyminisztérium Tájékoztatási Osztálya gondoskodjon a cikksorozat lesokszorosításáról (esetleg az MTI³⁴ útján) és az illetékes vezetőkhez való eljuttatásáról.

Váczai László
(Váczai László)³⁵
főkonzul

2.

Bobvos György értékelő feljegyzése Sebestyén Jenő számára a Kijevi Magyar Főkonzulátus Balla László cikksorozatáról szóló jelentéséhez
Budapest, 1976. április 13.

Kézírásos eredeti. MNL OL, XIX-J-1-j, 1976/127. doboz,
001387/1976. sz.

³³ A József Attila Irodalmi Stúdió 1971. május 22-én alakult meg Ungváron, a *Kárpáti Igaz Szó* keretében a megszüntetett Forrás Stúdió helyett, a hivatalos politika által nyújtott „elégtelként”. Alapítója Balla László, a lap főszerkesztője, elnöke Márkus Csaba, a lap helyettes főszerkesztője, titkára pedig Erdélyi Gábor, a kulturális rovatának vezetője volt. Az alkotóműhely az 1970-es években a brezsnyevi-szuszlovi irodalompolitika jegyében fejtette ki működését. 1981-ben háromtagú elnökség – Balla D. Károly, Dupka György, Horváth Sándor – vette át az irányítását. A műhely tagjainak száma 1987-re közel ötven főre gyarapodott, akik közül körülbelül harmincan publikáltak rendszeresen. A *Kárpáti Igaz Szó* hasábjain havonta megjelenő, kivágható formátumú irodalmi mellékletükben, a *Lendületben* a szépirodalmi írásokon kívül irodalomtörténeti, szociológiai, nyelvészeti és néprajzi dolgozatokat jelentettek meg. A stúdió keletkezéstörténetéről és tevékenységéről részletesen: DUPKA, 2017. 160–167.

³⁴ Vagyis: a Magyar Távirati Iroda.

³⁵ Váczai László (1928–2007) diplomata, főkonzul. 1973. március 27-től 1978. június 23-ig a Kijevi Magyar Főkonzulátus vezetője. Részletes életrajza: *Főkonzulok, követek, nagykövetek 1945–1990*. Szerkesztette: BARÁTH Magdolna – GECSÉNYI Lajos. /Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak/ Budapest, 2015. (BARÁTH-GECSÉNYI, 2015.) 285.

Sebestyén elvtársnak:³⁶

1.) A cikksorozat értékelésével, elemzésével egyetértek.

2.) Az elemzés végén viszont mutassunk rá a cikksorozat egyik legproblematisabb elemére: arra, hogy Balla a Szovjetunióban élő magyar nemzetiség helyzetét, a helyzetet befolyásoló, meghatározó körülményeket, viszonyokat úgy mutatja be, hogy azt szembeállítja azokkal a társadalmi-politikai körülményekkel, viszonyokkal, amelyek között a magyarországi magyarság él. Ez nem feltétlenül a szerző szándékából következik, hanem inkább hibás alapállás következménye. Objektíve határvonalat³⁷ húz a magyarországi és a SZU-beli magyarok életét, helyzetét meghatározó társadalmi viszonyok közé, tehát a különbségeket, és nem az azonos társadalmi rendszer felé haladást hangsúlyozza. [Ezt a gondolatot kellene egy kicsit részletesebben még kifejteni.]³⁸

3.) A cikksorozatban van egy-két tárgyi tévedés, pontatlanság is (például a TSZ-mozgalom befejezésének időpontja stb.),³⁹ ami ugyancsak a magyarországi helyzet rovására módosítja az összképet. Ezeket is ki kellene gyűjteni.

4.) Az elemzés nem tartalmaz javaslatot, nem vonja le a következtetést, mit tegyünk. Szerintem a következőket kellene megfogalmazni:

- A főkonzuli jelentést a felső vezetés megkapta, ennél szélesebb körben nem kell terjeszteni, ismertetni.

- Hivatalos formában a cikksorozattal kapcsolatos kifogásainkat ne vessük fel, sem itt, sem a SZU-ban (legalább is külügyi vonalon ne).

- Vácsi elvtársat tájékoztassuk arról, hogy ebben az ügyben mit tettünk, és utasítsuk, hogy az ottani magyar nemzetiség helyzetének alakulását – a szükséges óvatossággal – továbbra is kísérje figyelemmel, jelentsen erről, de konkrét lépéseket ne tegyen.

³⁶ Sebestyén Jenő (1923–2004) műszerész, közgazdász, diplomata. 1973–1979-ben a Külügyminisztérium I. Területi (Szovjet) Főosztályának helyettes vezetője, majd vezetője. Részletes életrajza: BARÁTH–GECSENYI, 2015. 253.

³⁷ Itt és a továbbiakban is aláhúzások a szöveg szerzőjétől kék színű tollal.

³⁸ Ez a mondat áthúzva az eredetiben.

³⁹ A második világháború után a kollektivizálás („tétesítés”) – szovjet mintára – a nagybirtokrendszer felszámolását és a mezőgazdasági termelésnek termelőszövetkezetek, termelőszövetkezeti csoportok és állami tulajdonú gazdálkodó szervezetek (állami gazdaságok) keretében történő újjászervezését célozta. Az állami irányítású szövetkezetesítés három hullámban zajlott: 1949–1953-ban, 1955–1956-ban és 1958–1961-ben. Az egyéni gazdálkodók jelentős részét egy 1958 decemberétől 1959 márciusáig tartó, 4 hónapos intenzív kampány keretében léptették be a termelőszövetkezetekbe. A folyamat 1961–1962-re befejeződött. Ennek eredményeként az 1957-ben nyilvántartott 1,6 millió egyéni gazdálkodóból 1961 tavaszára már csak 150 ezer maradt. Az egyéni gazdák aránya 1962-ben már csak 6,5%-ot tett ki a teljes, agráriumból élő népességen belül.

A fenti gondolat beépítése után az átdolgozott feljegyzést meg lehet küldeni Marjai elvtársnak is.⁴⁰

Bobvos⁴¹ IV. 13.

3.

Sebestyén Jenőnek, a Külügyminisztérium I. Területi Főosztálya vezetőjének tájékoztató feljegyzése Balla Lászlónak a *Kárpáti Igaz Szó*-ban megjelent cikksorozatáról
Budapest, 1976. augusztus 17.

Gépelt eredeti. MNL OL, XIX-J-1-j, 1976/127. doboz, 001387/1/1976. sz.

Külügyminisztérium
I. Területi Főosztály⁴²
Szilánk Bertalan
225/I/1976.

Szigorúan titkos!
Készült 2 példányban
1–2.) aktapéldány

Feljegyzés⁴³

Tárgy: Észrevételek Balla László „Szovjet magyarok” című cikksorozatához

Balla László a cikksorozatban a Szovjetunióban, konkrétan a kárpát-ontúli területen élő magyar anyanyelvű lakosságnak a szovjet népen belüli helyével foglalkozik.

A négy részből álló sorozat első részében Balla László elméleti oldalról közelítve igyekszik körülhatárolni a „szovjet magyarok” fogalmát. Megállapítja, hogy a szovjet magyarok „természetesen tagjai annak az összességnek,

⁴⁰ Marjai József (1923–2014) politikus, diplomata. 1970. augusztus 20-tól 1973. december 14-ig külügyminiszter-helyettes, majd 1976. augusztus 14-ig első miniszterhelyettes, államtitkár. 1976. augusztus 14-től 1978. április 22-ig moszkvai nagykövet, egyúttal 1976. július 21-től 1989. október 7-ig az MSZMP KB tagja. 1978. április 23-tól 1988. október 5-ig a Minisztertanács elnökhelyettese, egyúttal 1987. december 16-tól 1988. október 5-ig kereskedelmi miniszter.

⁴¹ Bobvos György (1930–2008) tanár, diplomata. 1972–1974-ben a Külügyminisztérium II. Területi Főosztályának, 1974–1976-ban Nemzetközi Politikai Kapcsolatok Főosztályának, 1976–1978-ban a Külpolitikai Tervező és Elemző Főosztályának, majd 1978–1983-ban ismét a II. Területi Főosztályának a vezetője. Részletes életrajza: BARÁTH–GECSENYI, 2015. 146–147.

⁴² A feljegyzést 1976. augusztus 23-án iktatták a Külügyminisztériumban. Az akta fedőlapján olvasható ügyviteli utasítások: „Intézkedésre: Szilánk elvtárs 4/26. Sebestyén – Tájékoztatásra: Politikai kapcsolatok Főosztálya – Bobvos IX. 1. – 8. 22. Sebestyén – Láska: Marjai elvtárs – Érkezett: IX. 22. Roska elvtárs – Irattárba: 1977. VIII. 3.”

⁴³ Az előzményekhez ld. a 2. sz. dokumentumot.

amelynek magyar nemzet a neve... bennünket, szovjetunióbeli magyarokat szervesen kapcsol a más országban élőkhez a közös nyelv, a közös történelmi múlt... magunkénak tekintjük a közös művelődési örökséget...”

Rámutatva, hogy a szovjet magyarok kilétének meghatározásában „nem csupán ezek a döntő tényezők”, Balla elméleti igénnyel kísérli bemutatni azokat az objektív tényezőket, amelyek meghatározzák a szovjet magyarok és a más országokban élő magyarok közötti különbségeket. Az alábbi ellentétpárokat hozza fel a gazdasági-társadalmi alap terén: „Nálunk a mezőgazdaság kollektivizálása, a kisipar szövetkezetesítése, majd államosítása már az első szovjet években parancsoló szükségességgént jelentkezett... Nyilvánvaló, hogy a termelés közösségi átszervezésének hatására már akkor teljes mértékben megindult lakosságunk tudatában is egy fejlődési folyamat... s a közösségi ember néhány év alatt a többi szovjet dolgozóval azonos tudati vonásokra, erkölcsi tulajdonságokra tett szert. Ha Magyarországot vesszük összehasonlításként: a mezőgazdaság kollektivizálása – az 56-os eseményeket követő részleges visszakozz után – csak az utóbbi évtizedben fejeződött be. A kisipar teljes szövetkezetesítésének vagy államosításának feladata még ma sincs napirenden. Most persze mindezt nem azért írjuk, mintha szomszédainkat sürgetni akarnánk, vagy a szocializmus útján való előrehaladásuk ütemét nem tartanánk kielégítőnek... az összehasonlítással csak azt akarjuk szemléltetni, hogy az anyagi élet szférájában jelentkező bizonyos különbségek óhatatlanul hasonló eltérések kialakulásához vezettek a más országokbeli és szovjetuniói magyarok tudatának formálódásában”.

Balla ezután a felépítmény terén meglévő különbségekkel foglalkozik: „A Kárpátontúlon a szovjet hatalom kezdeti szakaszától eredményes világnézet-formáló munka indult, dolgozóink óriási többségét sikerült megnyerni a materializmus eszméinek, s a vallást mindenképpen magánügygá tettük, a közélettől gondosan elválasztottuk. Ha ismét déli szomszédainkat vesszük: ott ez a folyamat nem volt sem ilyen gyors, se ilyen eredményes, se ennyire átfogó; az egyházak ma még el nem hanyagolható szerepet játszanak a közéletben, sőt az oktatásban is. A szovjet magyarok tudati életét megkülönbözteti tehát a magyarországi magyarokétól – többek közt – az is, hogy általában más a valláshoz való viszonyuk.”⁴⁴

Balla László kísérlete a különbségeket meghatározó objektív tényezők felsorolására elméletileg helyes módszer, önmagában helyénvaló, [de] nem meggyőző, nem kellően megalapozott. Az általa felhozott konkrét

⁴⁴ Az idézetből kimaradt egy tagmondatnyi rész.

példák alapján azonban a gondolat kifejtése az, hogy Magyarországon a mezőgazdaság kollektivizálása mintegy másfél évtizede, a kárpátontúli területen pedig három évtizede fejeződött be, nem vezet törvényszerűen a parasztság tudati színvonalában is hasonló eltéréshez.⁴⁵ A magyarországi szövetkezetesítés időpontjának megjelölésekor Balla ráadásul tárgyi tévedést követ el, vagy legalábbis pontatlan szóhasználatl él („az utóbbi évtized”). Anélkül, hogy akár szándékosságot, akár tájékoztatlanságot tételeznénk fel, meg kell állapítanunk, hogy ez a pontatlanság-tévedés Balla állításának alátámasztását szolgálja.

Balla túlhangsúlyozza a kisipar szerepét a tudat meghatározásában. A vallásról mondottakban az a „megállapítása”, miszerint a szovjet magyarok és a magyarországi magyarok viszonya a valláshoz általában más, pedig egyszerűen igaztalan képet kelt a tájékozatlan olvasóban.

A különbözőségek mértékének megítélésénél Balla nem következetes. Míg cikksorozata első részében arról ír, hogy „1945 októberének végén megnyílt előttünk egy új út... nem volt ez merőben más jellegű út, mint amelyen a más országbeli magyarok valahol a század felezővonala felé elindultak: Marx, Engels, Lenin eszméi alapján a szocialista országok baráti közösségének táborában kezdték meg valamennyien új életük építését, az előharcos szerepét vállalt szovjet nép tapasztalatait tekintették követendő példaképnek. A sok közös vonás mellett azonban már kezdettől jelen voltak bizonyos nem ennyire lényeges, mégsem elhanyagolható különbözőségek is”. Cikksorozatának második részében már arról is, hogy „fellelhetők eléggé lényeges (előzőleg részletesen vázolt) különbözőségek is, így a felépítmény alakulását döntően befolyásoló gazdasági-termelési tevékenységben, ezek – a két társadalom különböző fejlettségi fokából eredő – eltérései, mint láttuk, olykor eléggé jelentősek”,⁴⁶ s az alap szférájában tapasztalható különbözőségek ilyenformán nem teszik lehetővé, hogy egyszerűen kitegyük az egyenlőségelet, ha a két ország viszonylatában a felépítményt (így az irodalmat) vizsgáljuk”.

Sorozatának második részében Balla azt fejtegeti, hogy „bár a szovjet magyarok kategóriája véglegesen és tömegesen területünkön alakult ki a

⁴⁵ Sic! Vagyis Balla állítása hibás konklúziót tartalmazott. A szöveg szerzője, Szilánk Bertalan nyilván azt akarta itt kifejezni, hogy az, hogy Magyarországon a mezőgazdaság kollektivizálása „csak” mintegy másfél évtizede, a Kárpátontúli területen pedig jóval korábban, három évtizede befejeződött, nem vezetett törvényszerűen a magyarországi parasztság tudati színvonalában másfél évtizedes lemaradáshoz.

⁴⁶ Aláhúzások írógéppel.

felszabadulás óta eltelt évek alatt, de csírái még régen, az Októberi Forradalom kezdete óta megvoltak”. Hivatkozik Hidas Antalra, Zalka Mátéra, Révai Józsefre, Gábor Andorra, Illés Bélára, Lányi Saroltára, Madarász Emilre, Varga Jenőre, Uitz Bélára, s megállapítja, hogy „valamennyien minden kétséget kizáróan szovjet magyarok”.

Cikksorozatának ezt követő részében a kárpátontúli szovjet magyar írók munkásságával, annak hagyományaival foglalkozik. Gondolatmenetének lényege az, hogy ha tartalmilag vizsgáljuk a hagyományokat, akkor a kárpátontúli szovjet magyar írók elődei a már fentebb említett szovjet magyar írók, ha pedig földrajzi szempontokat tartanánk szem előtt, „ha már vizsgálódásainkat mindenáron a mai Kárpátontúl területére akarjuk szűkíteni, ebben az esetben Vakarov és Sáfáry, Ilku Pál és Hojda együtt kell, hogy beletartozzék irodalmi múltunkba. Rácz Pálék legfeljebb egy halvány utalás erejéig érdekelhetnek minket.”

Véleményünk szerint Balla László helyesen jár el akkor, amikor a kárpátontúli magyar irodalmi élet hagyományai köréből kirekeszti az 1945 előtt Kárpátontúlon tevékenykedő reakciós, szélsőjobboldali magyar írók munkásságát.

A kárpátontúli magyar irodalom kötődéseinek vizsgálatánál Balla ezt követően leszögezi, hogy „a logikusan gondolkodó ember számára nyilvánvaló pedig: a területünkön kibontakozó magyar művelődési élet a szovjet kultúra része, szovjet előadók, alkotók, szervezők valósítják meg szovjet közönség számára, szovjet földön, szovjet esztétikai elvek alapján. Mivel azonban a cikkünkhöz hasonló okfejtések éppen azért íródnak, mert rendszerint a legtisztázottabb esetekben is számot kell vetni ellenkező véleményekkel, aggályokkal, tévhitekkel – nézzük ezt a dolgot is közelebbről.”

Balla az alábbi „aggályoskodó” kérdésekre kísérel választ adni. „Vajon vitathatatlanul a szovjet irodalom része-e a Kárpátontúlon tevékenykedő magyar írók munkássága, hiszen nyelve ugyanaz, mint a magyar irodalomé? Ha egyszer kimutathatók rokon vonások (és kimutathatók) a magyarországi (és más országokbeli) magyar irodalommal (irodalmakkal), ha egyszer kötődik (és kötődik) a kárpátontúli magyar írók munkássága a magyar irodalmi múlt-hoz, nem jelenti ez azt, hogy elsősorban vagy csupán a magyar irodalomhoz tartoznak?” Tagadó válaszában Balla rámutat: „a szovjet magyar írók – ha nem minden vonatkozásban is – de más társadalmi-gazdasági közegben dolgoznak... Magyarországon még érvényesülnek – szintén a társadalom fejlettségi fokából kifolyólag – bizonyos engedmények a marxi-lenini esz-

tétikából... a három T... a [harmadik T (tűri)]⁴⁷ mi nem ismerjük el, fejlett szocialista társadalmunk körülményei között semmiképp nem fogadhatjuk el, hiszen a marxizmus-leninizmus klasszikusainak mély értelmű megállapításai szerint az apolitizmus tulajdonképpen az elveinkkel való szembenállás burkolt kifejezése.” Balla megemlíti még, hogy a kárpátontúli magyar írók munkái „több vonatkozásban más mentalitású olvasóhoz szólnak”.

Balla a tényleges helyzetet ismerteti, amikor rámutat a kultúrpolitika terén meglévő eltérésekre, azonban mechanikusan jár el, amikor kizárólag a társadalmi fejlettségi fokok eltérésére vezeti vissza, sőt a fejlettségi fokok eltérését – közvetve – a kultúrpolitika különbözőségeitől vezeti le.

Az irodalomról áttérve a művészeti élet egészére Balla – jogosan – rámutat arra, hogy „ha beszélhetünk kárpátontúli magyar írókról – itt megvan konkrét kritériumunk: az alkotás nyelve – szinte lehetetlen külön választani például azokat a magyarokat, akik képzőművészeink országosan elismert egységes iskolát alkotó gárdájának tagjai”. A zeneművészet terén Márton István művészre utal, aki alkotásait a magyar és ukrán népzene egyaránt építi.

A sorozat utolsó részében, mintegy végkövetkeztetésként, az SZKP KB XXIV. kongresszuson előterjesztett beszámolójából idézi azt a részt, miszerint: „A szocializmus építésének éveiben országunkban kialakult az emberek új történelmi közössége, a szovjet nép”, és megállapítja, hogy „Nem vitás, hogy a kárpátontúli magyarok óriási többsége ennek az új történelmi közösségnek méltó tagjává, testestül lelkestül szovjet emberré vált”.

Rámutat: „Azt sem akarjuk azonban tagadni, hogy még előfordulnak a nemzeti felzárkózásnak, múltba kapaszkodásnak az esetei is...” Végkövetkeztetésnek szinte leglényegesebb mondanivalója az, miszerint „elengedhetetlenül szükséges ennek az életnek az egyetlen lehetséges életformakénti elfogadása,” s úgy tűnik, hogy a cikksorozat egész gondolatmenete mintegy e következtetés levonására irányul, azt igyekszik alátámasztani. Balla ezen szándéka érthető, helyeselhető, azonban [a] cél érdekében Balla kifogásolható módszerhez folyamodik.

A cikksorozat mondanivalója akkor lehetett volna kifogástalan, ha Balla azt a cikksorozat első részében tett nagyon helyes megállapítást fejti ki, viszi tovább vezérfonalként, s ebbe ágyazza mondanivalóját, mely szerint a kárpátontúli magyar lakosság előtt 1945 októberében megnyílt út jellegetben⁴⁸

⁴⁷ Sic! Így szerepel a cikk eredeti szövegében és a dokumentumban is. A szót kék színű tollal aláhúzták és a lap bal szélére kérdőjelet tettek.

⁴⁸ Írógéppel aláhúzva.

hasznos volt ahhoz, amin „a más országokbeli magyarok valahol a század felezővonalára felé elindultak” (csak megjegyezzük, hogy az időpontok körül Balla ismét pontatlan: akarva-akaratlanul, mondanivalóját alátámasztandó, az indulási fáziskülönbséget 5 év „körül” állapítja meg).

Ehelyett Balla a különbségekre koncentrált, felnagyítja azokat, objektíve határvonalat húz a magyarországi és a Szovjetunióban élő magyarok életét, helyzetét meghatározó társadalmi viszonyok közé, tulajdonképpen szembeállítja azokat. Érzésünk szerint ez nem Balla szándékából következik, hanem inkább a hibás alapállás logikus következménye. Főleg az azt kutatnunk, hogy ez az alapállás csak Balla személyéhez, ha pedig nem, akkor kikhez kötődik, tarthatatlansága bizonyításához elegendő Brezsnyev elvtársnak az SZKP XXV. kongresszusán elmondott előadói beszédéből idézni azt a részt, miszerint „Minden egyes szocialista nemzet virágzásával, a szocialista államok szuverenitásának erősödésével együtt mind szorosabbá válnak kapcsolataik. Mind több a közös elem politikájukban, társadalmi életükben, fokozatosan kiegyenlítődnek a fejlettségi szintek. A szocialista országok egymáshoz való fokozatos közeledésének ez a folyamata ma egész határozottan, törvényszerűségeként nyilvánul meg.”

Javaslat:

1.) A főkonzulátus jelentését az illetékes vezetők megkapták, ennél szélesebb körben ne terjesszük.

2.) A cikksorozatot – a főkonzulátus javaslatától eltérően – ne sokszorozósuk.

3.) A cikksorozattal kapcsolatos kifogásainkat hivatalos formában ne vessük fel a szovjet elvtársak felé.

4.) Kijevi főkonzulátusunk vezetőjét tájékoztassuk a jelentéssel kapcsolatos intézkedésekről, s utasítsuk, hogy a kárpátontúli területen élő magyar nemzetiség helyzetének alakulását – a szükséges óvatossággal és körültekintéssel – továbbra is kísérje figyelemmel, erről jelentsen, de konkrét lépéseket ne tegyen.

Budapest, 1976. augusztus 17.

Sebestyén

4.

Váczai László kijevi főkonzul jelentése Puja Frigyes külügyminiszternek
Balla László cikksorozatáról a *Kárpáti Igaz Szóban*

Kijev, 1976. október 14.

Géptelt eredeti. MNL OL, XIX-J-1-j, 1976/127. doboz, 001387/2/1976. sz.

A Magyar Népköztársaság Főkonzulátusa
Генеральное Консульство
Венгерской Народной Республики

13/1/szt/1976.
Készült: 4 példányban

Központ: 2 példány
Moszkva: 1 példány
Saját: 1 példány
Készítette: Almási S[ándor]
Hajdu I[mre]

Külügyminisztérium
Puja Frigyes⁵⁰
külügyminiszter elvtársnak
Budapest⁵¹

Szigorúan titkos!
Kijev, 1976. október 14.
Tárgy: Észrevételek a
Kárpáti Igaz Szó
cikksorozatával kapcsolatban
Hivatkozási szám: 13/szt/1976.
saját⁴⁹

Balla László elvtárs, a Kárpáti Igaz Szó főszerkesztője – az említett cikksorozat szerzője –, az Ukrán Békebizottság éves közgyűlése kapcsán Kijevben tartózkodott. Találkozott Hajdu elvtárral,⁵² s felkereste a főkonzulátust is. Az említett cikksorozat szovjet fogadtatásáról az alábbiakat mondta el.

A cikksorozat híre eljutott Katusev elvtárshoz,⁵³ az SZKP KB illetékes titkárához. (A szerző szerint elképzelhető, hogy magyar forrásból.)

⁴⁹ Lásd az 1. sz. dokumentumot.

⁵⁰ Puja Frigyes (1921–2008) kommunista politikus, diplomata. 1968. június 26-tól 1973. december 14-ig a külügyminiszter első helyettese, majd 1973. december 14-től 1983. július 8-ig külügyminiszter.

⁵¹ A jelentést 1976. október 18-án érkezették a Külügyminisztériumban. Az akta fedőlapján olvasható ügyviteli utasítások: „Intézkedésre: Mészáros elvtárs – Tájékoztatásra: Roska elvtárs – L[áttam]: Roska – X. 19. Sebestyén – Őszi elvtárs Őszi – Irattárba: 1977. VIII. 3. Sebestyén.” Az akta belívén az alábbi pro domo bejegyzések olvashatók: 1.) „Tájékoztatási Osztály megküldte: Aczél, Óvári, Gyenes, Pozsgai, Berecz és Kornidesz elvtársaknak. Őszi X. 25.” 2.) „Sebestyén elvtárs! Van-e ennek előzménye? Megvan-e a cikksorozat? Ami van, azt kérem. X/19. Roska”.

⁵² Vagyis Hajdu Imre kijevi konzullal.

⁵³ Katusev, Konsztantyin Fjodorovics (1927–2010) szovjet pártfunkcionárius. 1968. április 10-től 1977. május 24-ig az SZKP KB szocialista országokért, a KGST tagállamaiért és a Varsói Szerződés tagállamaiért felelős titkára. 1977. március 16-tól 1982. július 29-ig a Minisztertanács elnökének helyettese.

Ezután Katusev elvtárs felhívta S[cs]erbickij [V. V.]⁵⁴ elvtársnak,⁵⁵ az Ukrán KP KB első titkárának figyelmét a cikksorozatra, állítólag olyan megjegyzéssel, hogy el akarjátok rontani a szovjet–magyar viszonyt?!⁵⁶ Ezt követően az ügy átkerült Kijevbe, politikai bizottsági szintű kivizsgálásra, komoly felelősségre vonás céljából.

Az ügynek ebben a fázisában a cikksorozat megírására megbízást adó, meg nem nevezett megyei vezető áthárította magáról a felelősséget.

Ugyanakkor Ilnickij elvtárs,⁵⁷ a Kárpátontúli Területi Pártbizottság I. titkára az ügyben magára vállalta a személyes felelősséget, és feltételezhetőleg tájékoztatta Brezsnyev elvtársat,⁵⁸ s előtte tisztázta az ügyet. Ezután az ügy az Ukrán KP Politikai Bizottságában lekerült a napirendről.

Balla elvtárs megemlítette, hogy a cikksorozat helyeslésre és egyetértésre talált az újság olvasóinak körében. Szóba került az UKP XXV. kongresszusát megelőző megyei pártkonferencián, ahol pozitív értékelést kapott. Ugyancsak megemlítette, hogy Malancsuk elvtársnak,⁵⁹ az UKP KB PB póttagjának, a KB illetékes titkárának magán véleménye az, hogy ezt a témát egyetlen élő ukrán író sem tudta volna ilyen jól feldolgozni.

Váczi László
Váczi László
főkonzul

⁵⁴ A szögletes zárójelbe tett betűk ceruzával a szövegbe toldva.

⁵⁵ Scserbickij, Vlagyimir Vasziljevics (1918–1990) ukrán pártfunkcionárius. 1972. május 25-től 1989. szeptember 28-ig az UKP KB első titkára, egyúttal 1971. április 9-től 1989. szeptember 20-ig az SZKP KB PB tagja.

⁵⁶ Sic!

⁵⁷ Ilnyickij, Jurij Vasziljevics (1924–2016) ruszin származású szovjet pártfunkcionárius. A Huszti járásbeli Rosztokán született. 1962. február 5-től 1980. december 2-ig az UKP Kárpátontúli Területi Bizottságának első titkára.

⁵⁸ Vagyis Leonyid Iljics Brezsnyevet (1907–1982), az SZKP KB főtitkárát (1964. október 14-től 1982. november 10-ig).

⁵⁹ Malancsuk, Valentyin Juhimovics (1928–1984) ukrán pártfunkcionárius. 1972. október 10-től 1979. április 26-ig az UKP KB ideológiai munkáért felelős titkára.

KÉSZ BARNABÁS¹

A HAGYOMÁNYOS UGOCSAI PARASZTHÁZ²

A hagyományos építkezés a magyarság tárgyi kultúrájának leginkább feltárt, bár vitás kérdésekkel terhelt területe. Az ugocsai népi építészet bemutatását elsősorban a tárgyalta témakörben tipikusnak mondható Salánk példáján kívánom reprezentálni, ugyanakkor megpróbálom felhívni a figyelmet az egykori Ugocsa vármegye (a későbbi Nagyszőlősi járás, mely 2020-tól a Beregszászi járás része lett) más településeinek építészeti sajátosságaira is.³

Az Északkeleti-Kárpátok térségének népi építészeténél figyelembe kell venni a társadalmi tényezőket, így például az itt élő nemzetiségek etnikai kölcsönhatását. A hagyományos építkezésre azonban leginkább a természeti adottságok hatottak. A Felső-Tisza-vidékét összefüggő tölgyerdők borították, melyeket a folyók rendszeresen elárasztottak. A 19–20. századi lecsapolásokat megelőzően az erdőséggel körülvett Salánk is mocsaras, az év nagy részében vízzel borított terület volt, s ez befolyásolta a helyi építkezési módot.⁴

A rendelkezésre álló építőanyagokat figyelembe véve vidékünk hagyományos építkezését két irányzat kölcsönhatása alakította ki. A magyar falvak faépületei szláv és erdélyi hatást mutatnak.⁵ A viski házak magas, meredek zsindeletetőformáját a kutatók az esős, széles időjárással kapcsolták össze. A rönkfából ácsolt *boronaházak* tölgyfagerenda falait gyakran kívülről-belülről betapasztották és kimeszelték. Ilyen házakat lehetett találni Dercen és Rákos falvakban (Munkácsi járás), az ugocsai Tekeházán, valamint Viskén.⁶

¹ dr. Kész Barnabás PhD, főiskolai docens, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Történelem és Társadalomtudományi Tanszéke, Ukrajna; email: kesz.barnabas@kmf.org.ua

² A doktori értekezés rövidített fejezete (Kész 2018, 2018a). Lásd még: Kész 2016.

³ A források alapján elsősorban az etnográfiaiban megszokott időszakra – a 19. század végétől a 20. század derekáig terjedő intervallumra – tekintettem vissza, de röviden vázoltam a 20. század második felében végbement változásokat is.

⁴ Barabás – Gilyén 2004: 14.

⁵ Az ungvári skanzen 1879-ből származó viski parasztháza magas kőalapra épült, falait bárdolt tölgyfából ácsolták, betapasztották és kimeszelték.

⁶ Гроздова 1972: 102; Гроздова – Ковальская 1979: 154, 173.

A fa mint építőanyag fontos szerepet játszott Ugocsában, ezt Katona Ferenc 1944. évi tiszaszászfalui kutatásai is alátámasztják.⁷ A kutató szerint még az 1880-as évek után is építettek faházakat. Ilyeneket én is találtam Tiszaújlakon. Az 1943–44-es ugocsa falukutató tábor idején Csepében gyűjtő Rhédey Piroska adatközlője még emlékeztek a *berenás* házakra, amelyeknek nem volt *tornácuk*, a konyhában kemence állt, a tetőt pedig rozsszalmából készített *zsúppal* fedték. Ezek még *eresztett* tetővel rendelkeztek, csak később kezdtek *svápos* tetőket építeni a Szatmárból jött német ácsok, hogy világosabb legyen a *pad*.⁸

A fában szegény Alföld felől ugyanakkor a földépítkezés honosodott meg. Ennek köszönhetően vidékünk alföldi részén leginkább az alföldi és a szamosi háztípus terjedt el.⁹ Bár az ugocsa erdőségek kiváló épületfát szolgáltathattak volna, a hatóságok Mária Terézia korától kezdve rendeletileg korlátozták az e célra történő fakitermelést, és inkább a földépítkezést írták elő.¹⁰ Így a környékbeli magyar lakóházak többsége vert agyagból, *paticsból* (sárral betapasztott fonott vesszőfal, vidékünkön *pacsitnak* is mondják), a 19. századtól pedig vályogból (sárból és törekből gyúrt szárított téglából) épült.¹¹ A Szernye-mocsár környéki falvakban (pl. Beregújfalu, Dercen, Fornos) vastag gerendákra, talpakra építkeztek, ezekhez erősítették a ház gerendázatát, melynek közeit földdel, vályoggal töltötték ki. A 60-as évek végén Grozdovának sikerült Salánkon is olyan régi házakat találnia, ahol a fal gerendaszerkezetének közeit vályoggal töltötték ki.¹²

Katona Ferenc szerint Tiszaszászfaluban a 19. században a faházak mellett már vályogból is építkeztek. A kutató adatközlőjének, Suba bácsi családjának például eredetileg faháza volt, melyet 1840-ben lebontottak, s helyére vályogházat építettek. Azt 1903-ban bontották le, és építették fel a gyűjtés idején (1944) álló vályogházat.¹³

Bocskor Áron a dél-ugocsa paticsos ház készítését írja le.¹⁴ Ezt főleg társadalmi munkában, kalákában végezték. Ugyanakkor megjegyzi, hogy Akliban sokszor más faluból hívtak mestert, mert mindenki a gádzálkodással volt elfoglalva.

⁷ Katona F. 1943–1944: 46.

⁸ Varga S. 1999: 95.

⁹ Dám 1989: 95; Páll 1989: 197.

¹⁰ Barabás – Gilyén 2004: 57.

¹¹ Dragun 1989: 172; Гроздова – Ковальская 1979: 153.

¹² Гроздова 1972: 101.

¹³ Katona F. 1943–1944: 90.

¹⁴ Bocskor 2008: 61.

Morvay Judit 1969-es salánki gyűjtésének adatközlői már nem emlékeztek arra, hogy a településen sárfalú, nádfalú vagy borona falú, esetleg kőfalú házak lettek volna (csak a két templom épült kőből), mivel már a 19. század végétől divatba jöttek a vályogfalú épületek. A szakirodalomban közzétett térképvázlatok is bizonyítják, hogy vidékünkön a századfordulón a vályogfal volt a legelterjedtebb.¹⁵ Mint Dám László is írja, a vályogfal a sárépítkezés legfejlettebb és legelterjedtebb formája; jelentőségét mutatja, hogy a vályogvetés önálló foglalkozássá fejlődött.¹⁶ A vályogfal száraz, télen meleg, nyáron hűvös, olcsó és gyorsan felrakható, a vizet azonban nem szereti, s szilárdsága sem olyan erős, mint a *vert falé*.¹⁷ A paraszttéglának is nevezett vályogot régebben maguk az építkező családok készítették (esetleg szomszédsági kalákában), később a vályog készítésével főleg a cigányok foglalkoztak.¹⁸ Így volt ez Salánkon is, ahol a roma lakosság a legutóbbi évekig árutermelő szinten foglalkozott vele. Bár néhány éve megrendelés híján nem vetnek vályogot, kérésre bemutatták vályogvető *formájukat* és elmagyarázták a vályogvetés technológiáját.

Apehváról, ami a vályog kötőanyaga, a megrendelő gazda gondoskodott. A vályogvetéshez agyagos föld és sok víz kellett. Alapanyagul szalmával összekevert sár szolgált. E keveréket fa *vetőformába* döngölték. Rövid szikkadás után a keretet eltávolítva hagyták teljesen kiszáradni. Időnként forgatni kellett, hogy minden oldala egyenletesen száradjon. Így lett szállításra alkalmas. A munkában a gyerekek is részt vettek. Ők is taposták a vályogtégla alapanyagát és a téglák forgatását is rájuk bízta. Az őszi és téli esőzések előtt a vályogot fedél alá rakták be. Az építkezéseket tavasszal kezdték, amikor a száraz vályog már nem félt annyira a víztől, de igazából a vályog csak a falban száradt ki véglegesen.

A vályogok mérete idővel Ugocsában is csökkent (salánki méréseim szerint 36x17x14 cm-ről 24x11,5x11,5 cm-re), ez a szakirodalom szerint általános jelenség volt.¹⁹ A vályogfal készítésénél téglakötést alkalmaznak: az egyik sor vályogot hosszában, a másikat keresztben rakják, kötőanyagként híg sarat használnak. Végül a tapasztás következik. *A pelyvával* (törekkel) kevert sárral háromszoros tapasztást visznek fel, rendszerint kézzel. Ugyan-

¹⁵ Dám 1992: 23; Barabás – Gilyén 2004: 54.

¹⁶ Dám 1992: 30–31.

¹⁷ Cseri 1997: 109.

¹⁸ Grozdova 1971: 465; Гроздова – Ковальская 1979: 153.

¹⁹ Barabás – Gilyén 2004: 58.

csak háromszor szokták a tapasztást lemeszelní is: először sűrű, agyaggal és lótrágyával kevert mésszel *mázolták*, majd tiszta mésszel.²⁰ Ez védelmet nyújtott a nedvességre érzékeny agyagfalnak, és díszítésként is szolgált. Döngölt földdel tapasztották le a ház padlózatát is.

A vályogfalak mellett Salánkon Morvay Judit gyűjtése idején még gerendavázas falszerkezetek is akadtak, például egy 1882-ben épült ház. Ennek falai zsilipeléssel készültek, *rovás falnak* (ravás fal) nevezték őket: az oszlopok vagy ágak mélyedéseibe vízszintesen belehelyezték az égerfából kifaragott *rovófákat*.²¹

A legrégebbi házakat alapozás nélkül építették, de ilyeneket már az 1960-as években is csak az Ungvári járás szárazabb helyein lehetett találni.²² A 19. század közepétől a vályogházak alá alacsony, kő alapot kezdtek építeni, melynek magassága és földbe vájt mélysége egyaránt 30–40 cm volt. A 20. század 30-as éveiben a ház alatti pincék elterjedésével kezdtek az Ungvári járás északi részén és a Nagyszőlősi járás egyes falvaiban (Salánk, Gyula) mélyebb és legalább 1 méter magas fundamentumokat alkalmazni. A legmagasabb kőalapokat a folyók árterének közelében építették (a Huszti és Técsői járásokban, valamint a Beregszászi járás egyes falvaiban).²³ Az alap a jó móddal együtt emelkedett akár 1,5–2 méterig, a falmagasság pedig a korábbi 2–2,5 méterről a mai többszintes házakéig. Az utóbbi néhány évben a téglá mellett terjed a salakblokkok és más építőanyagok felhasználása. A téglaházak falait malterrel vakolják, ehhez szakiparos és speciális szerszámok (vakolókanál, simító stb.) szükségesek. A korábbi kő alapok helyett évtizedek óta a betont alkalmazzák.

Ami a földémszerkezetet illeti, még ma is sok helyen megmaradt a sárral vastagon letapasztott, hornyolás nélkül összerakott *ugratott deszkafödém*²⁴ (ennél minden második deszka 2–3 cm szélességben fedte a mellette lévő két deszkát). Az 1960-as évektől kezdve sokan a „*parasztosnak*” tartott patinás tölgyfadeszkákat és gerendákat igyekeztek festéssel vagy „*modern*”, *plafonnak* mondott tapasztott, meszelt mennyezettel elrejteni. A földém szó helyett a vidéken *padot*, padlást mondanak. A mestergerendás házakat a 20. század derekára a legtöbb helyen átépítették, de pár házban még sikerült lefényképeznem a *mestergerendát*.

²⁰ Cseri 1997: 118–119.

²¹ Morvay 1969: II; Cseri 1997: 113.

²² Móricz K. 1995: 107.

²³ Гроздова – Ковальская 1979: 157–158.

²⁴ Cseri 1997: 123.

A háztető valaha leggyakrabban *kontyolt* formájú és *szelemen*es szerkezetű lehetett: a tető gerincén végigfutó *szelemengerenda* tartotta a szarufákat. A 19. század végén azonban már az *egyszerű tetőnek* is nevezett szarufás tetőszerkezet volt az uralkodó a Kárpát-medence északkeleti térségében, így a mai Kárpátalján is.²⁵ Morvay Judit szerint nem lehet megállapítani, hogy a fejlettebb *szarufás* tetőszerkezet mikor szorította ki a *szelemen*est.²⁶ Ez a 19. században történhetett, amikor a házfalak elég szilárdakká váltak ahhoz, hogy elbírják a szarufák oldalnyomását – erre a vályogfal már alkalmasnak bizonyult. A vidéken talán már a középkor óta elterjedt szarufás tetőszerkezetű hosszúházakat a második világháború után aztán kezdték kiszorítani az úgynevezett tízszer tízes alaprajzú, *sátor-tetős* kockaházak *széklábas* ácsolatai (*székes tető*)²⁷. A szarufák a ház két hosszanti falán fekvő *folyógerendákra* (falgerendákra, tartógerendákra) támaszkodtak. A tornácós házaknál más megoldást alkalmaztak: a *folyógerendákra* keresztgerendákat fektettek, melyekre hosszában helyezték el a faltól kb. 150 cm-re kívül végigfutó tornácgerendákat, s a szarufák ezekre támaszkodnak.²⁸ A *kontyos tető* szarufaszerkezete eltér a nyeregtetősétől. A házvégeknél egy-két méterrel beljebb végződő szarufapártól a házsarokig vezetik le a két-két élszarufát, amelyek a többi szarufáknál kicsit erősebbek, hisz erre támaszkodnak a kontyrész rövidebb szarufái, a *csonkaszarufák*.²⁹ Jellemző a szarufás szerkezetre, hogy a szarufákat felső harmadukban egy kis keresztgerendával is összekötik. Ennek neve a szakirodalomban *torokgerenda*, *kakasülő*.³⁰

A háztetőket általában meredekre ácsolták, hogy az esővíz, hólé könnyebben lefolyhasson róluk. Grozdova és Kovalszkaja szerint a kárpátaljai magyar házak legelterjedtebb tetőformája a *nyeregtető* volt, ezt követte a *kontyos tető*, majd egyes településeken a *csonkakontyos tető*.³¹ A *nyeregtető* tűzfalát eleinte függőleges deszkázás borította, melyen szív vagy csillag alakú szellőzőlyukakat vágtak néha a háztulajdonos monogramjával és a ház építésének dátumával. Később az oromzatot vályogból, téglával rakták

²⁵ Dám 1992: 43; Barabás – Gilyén 2004: 67. Dám László szerint a vidékkel kapcsolatosan nem találkozunk *szelemennel* a szakirodalomban. (Dám 2014: 213.)

²⁶ Morvay 1969: II.

²⁷ Barabás – Gilyén 1979: 56; 2004: 70.

²⁸ Morvay 1969: II.

²⁹ Barabás – Gilyén 1979: 58.

³⁰ Dám László 1992: 43.

³¹ Гроздова – Ковальская 1979: 153–156.

be, melyen egy-két szellőzőablakot hagytak. Morvay Judit szerint Salánkon a legrégibb tetőforma a *kontyos tető* volt, ezt a 19. század végén szorította ki a *tűzfalas háznak* nevezett nyeregtető.³² A régi fényképek és személyes visszaemlékezéseim szerint viszont a településen a *kontyos (kontyolt) tetős* hosszúházak a *sátortetős kockaházak* elterjedéséig domináltak a *nyeregtetős*, tűzfalas házak fölött. Szerintem tehát a hagyományos salánki tetőforma a *kontyos tető*. Állításomat Dám László véleményére is alapozom.³³ A településen ugyanakkor találunk pár *csónkakontyos* házat is. A szakirodalom szerint ez átmeneti típusnak tekinthető.³⁴ Más ugocsai településeken (Tiszakeresztúr, Karácsfalva stb.) viszont a régi házaknál a leggyakrabban éppen ezt a *csónkakontyos* tetőformát figyeltem meg.

A régi salánki épületek leggyakrabban *taposott szalmatetővel* voltak befedve, melynek készítését Móricz Kálmán is ismerteti.³⁵ A háztetőkre alulról felfelé haladva taposták a szarufákra szegelt lécek közé az udvaron összerázott, majd villával felrakott búzaszalmát, melyet előzőleg összetörtek és benedvesítettek. Alul a szarufákba rögzített karók, faszögek akadályozták meg a lecsúszást.³⁶ Egy házhoz 4–5 szekér, 50–60 q szalmát használtak fel, a szalmafedés 40–50 cm vastag volt, felülről az eső, alulról pedig a füst jól összetapasztotta.³⁷

A szalmatetőt a *zsúp*,³⁸ a fazsindely, majd 1900 körül a cserépzsindely és a pléh („amerikás” bádogtető) váltotta fel.³⁹ Grozdova és Kovalszkaja szerint leghamarabb a nádfedeles házak tűntek el. A szalmafedeles házak eltűnését és a cserép elterjedését a szerzők kapcsolatba hozzák a munkácsi kerámiagyár beindulásával a 19. század közepén.⁴⁰ Morvay Judit adatközlői ismertek rövid fazsindellyel és *dránicával* fedett parasztházakat is.⁴¹ A *dránica* 60–100 cm hosszú, 10–30 cm széles tölgy- vagy

³² Morvay 1969: II.

³³ Dám László 1992: 54–55.

³⁴ Barabás – Gilyén 2004: 121–122.

³⁵ Móricz K. 1995: 107.

³⁶ Barabás – Gilyén 1979: 61.

³⁷ Cseri 1997: 134.

³⁸ Az Ungvári és Munkácsi járás falvaiban a taposott szalmafedél, a Beregszászi és Nagyszőlősi járásban viszont (Salánk és Gyula kivételével) a *zsúpfedél* volt inkább elterjedve. *Zsúpfedele*t a kézi cséplésű szalmából készítettek. Apró kékébe szedve, üres kalászuval felfelé nézve kötözték rá őket szépen sorjában a tetőlecekre.

³⁹ Barabás 1989: 89.

⁴⁰ Гроздова – Ковальская 1979: 154.

⁴¹ Morvay 1969: II.

fenyődeszka volt, amiről hiányzott a hornyolás, faszögekkel erősítették a tetőlécezéshez.⁴² A templomok is zsindelemmel voltak fedve, mielőtt át nem bádogozták őket. Katona Ferencről tudjuk, hogy Tiszaszászfaluban is a templomot fedték be először bádoggal 1894-ben, majd 1903-ig két lakóházat is.⁴³

A 20. század első felében jelent meg elvétve az *eternit* (palatető), a század második felében pedig a *metalocserepica* (fém hullámpala) és más modern tetőfedő anyagok.

Deák Geyza az ungi Tiszhát építészetéről és művészetéről írt tanulmányában kitér a háztetők ormát díszítő faragott nyársakra.⁴⁴ Ezek díszítő motívumai az ugocsai Tiszhát faragásain is láthatóak, sőt az általa említett csillagos, buzogányos tetődísz a bádogtetők ormán is előfordul.

György Horváth László és Lajos Mihály falumonográfiájukban említik, hogy a térség falvaiban az 1908. évi nagy pataki és verbőci tűzvészek után, tehát az 1910-es évektől kezdték a házakat a gyúlékony szalma helyett cseréppel fedni.⁴⁵

A fennmaradt *tornácós hosszúházak* ma is szemléltetik, hogy a hagyományos paraszti lakóház általában három helyiségből állt: *első ház* (tiszta-szoba)+*pitvar*/konyha+*hátulsó ház* (kamra).⁴⁶ Az *első ház* két utcai és egy udvarra nyíló ablakon keresztül volt megvilágítva, az utcára nyíló ablakon kétszárnyas *fatábla* volt.⁴⁷ A *pitvar* nyáron (sok helyütt télen is) konyhául szolgált, itt volt a bejárati ajtó és egy udvari ablak. A konyha belső oldalában szabadkéményt építettek, amely télen alkalmas volt a hús füstölésére. A tűzhely a szabadkémény alatt volt és kettős célt szolgált, hiszen egyúttal kemence is volt. A *pitvarból* nyílt jobbra és balra is egy-egy szoba: az *első ház* és a *hátulsó ház*, vagyis a korábbi kamra. Ez utóbbi lakószobává avasztása után immár negyedik helyiségként kiegészítették az udvari bejáratnál is rendelkező *kamorával* (éléskamrával), melyben a padlásfeljáró volt. Ez után következett a pince, valamint más gazdasági építmények.⁴⁸ Grozdova és Kovalszkaja is leírják, hogy a szoba tüzelőberendezésének átalakulásával

⁴² Cseri 1997: 137

⁴³ Katona 1944: 91.

⁴⁴ Deák 1998: 86.

⁴⁵ György Horváth – Lajos 1998: 128–129.

⁴⁶ Kész 2016: 65.

⁴⁷ Morvay 1969: II.

⁴⁸ Dragun is leírja, hogy a 18. században a vidékre a *kétosztatú* parasztház volt a jellemző (szoba+*pitvar*), amihez később egy harmadik helyiséget kezdtek hozzáépíteni – a kamrát. (Dragun 1989: 175–177.)

a korábbi *házból első szobának (első ház)* nevezett tisztaszoba lett, a *kis háznak* nevezett kamrából pedig *hátsó szoba*. Később pedig a háromosztatú házakban egy negyedik helyiség is megjelent, ennek a szerzőpáros hat különböző módját is megnevezi. Az Ungvári járás északi részének falvaihoz hasonlóan az ugocsa Salánkra és Gyulára volt jellemző, hogy a ház hátsó részével egybe építették az ólat, így egy sajátos ötosztatú ház jött létre (*első szoba+konyha+belső szoba+kamra+istálló*). És mivel az osztrák-magyar hatóságok rendelete szerint a felnőtt fiúk nem igényelhetek külön telket, az atyai telken kellett építkezniük, ezért sokszor egy fedél alá építették otthonukat a szülői házzal. Így akár hatszobás házak is létrejöttek, amire számos példát találunk napjainkban is.⁴⁹

Az 1969-ben Salánkon kutató Morvay Judit elkészítette a település egyik legrégebb típusú épületének, egy 1860 körül épült nagygazdaháznak a vázlatrajzát. A háromosztatú, szabadkéményes, *nyitott pitvarú, tornácos* ház az utcától mintegy 15 méterrel beljebb épült, előtte tágas kiskert húzódott. A *kamarát* később építették a házhoz, ezután a család a tágas *hátulsó házban* lakott. Más, kisebb házakban a *pitvar* után a *kamara* következett, a családok pedig az *elsőházban (házban)* laktak.⁵⁰ A Csepében gyűjtő Till Mária pedig két porta vázlatrajzát is elkészítette a háromosztatú lakóházakkal és gazdasági épületekkel együtt.⁵¹

Balassa M. Iván rámutatott, hogy a Kárpát-medence északkeleti részében, más vidékektől eltérően a *pitvar* egy általános funkciójú (közlekedés, tárolás stb.) helyiség volt, de nem a konyhát, hanem annak előterét jelentette. Mint Dám László írja, ez az alföldi háztípusra jellemző jelenség.⁵² A zárt konyhától eltérően a *pitvar* gyakran nyitott volt. Nem volt benne tüzelőberendezés sem, mint a feldolgozóterben, vagyis a konyhában.⁵³

Itt ki kell térnünk az ún. *nyitott pitvar* kérdésére. Dám László szerint a *nyitott pitvar*, más néven *nyitott eresz* vagy *kutyafekvő* a szatmári ház jellegzetessége volt, amelyre már Móricz Zsigmond is felhívta a figyelmet a tiszaháti ház leírásakor. Dám szerint a nyitott ereszes ház egy szűk területre jellemző, csak a Székelyföldön vannak párhuzamai.⁵⁴ Szerinte a Kárpát-medence keleti térsége házkultúrájának egy olyan archaikus for-

⁴⁹ Lásd: Гроздова – Ковальская 1979: 162–164.

⁵⁰ Morvay 1969: II

⁵¹ Varga S. 1999: 94.

⁵² Dám 1992:173.

⁵³ Balassa 1989: 75.

⁵⁴ Dám 1989: 97.

májával állunk szemben, amely egyes elzárt területeken – ilyen az ugocsai Salánk is – a közelmúltig fennmaradt. A nyitott ereszes ház eredetiségére Gilyén Nándor is felfigyelt, akinek a szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum Felső-Tisza-vidéki tájegységében berendezett milotai ház nyomán az ötvenes évek végén és a hatvanas években még kilenc ilyen épületet sikerült találnia a Tiszaháton. Megjegyzi, hogy Belényesy Márta 1943-ban a kárpátaljai Mezőváriban is talált hasonló házakat. A nyitott eresze neve bizonytalan, nevezik *szabad pitvarnak*, *pitvarnak*, *tornácnak*, *fűstháznak*, *sütőnek*, *kutyafekvőnek* stb.⁵⁵

Az 1968-ban és 1969-ben Kárpátalján kutató szovjet néprajzosok is felfigyeltek a *nyitott eresze*re, mint a hagyományos magyar parasztház egyik ritka és archaikus elemére.⁵⁶ Közlik egy 19. század végi salánki *nyitott pitvarnak* a fotóját, és egy 19. század közepén épült tekeházai *nyitott pitvaros* ház alaprajzát is.⁵⁷ A szerzőpáros írja, hogy a Kárpátok ukrán lakosságánál a mai napig megmaradtak az ilyen hideg *nyitott ereszek*, mivel a magyaroktól eltérően ők nem alakították azt át meleg konyhává.

A *pitvar* berendezését Kótyuk István és Móricz Kálmán is leírja.⁵⁸ Ők *pitvarként* a konyhát és annak előterét értelmezik, nem pedig a Balassa M. Iván által említett előteret. Vajon Salánkon hogyan értelmezték a *pitvar* fogalmát? Morvay Judit 1969-ben végzett kutatásai szerint a *pitvar* a konyha előtere volt, míg a főzés színhelyét *kéményaljának*, a szabadkémények lebontása és a főzőhelyiség fűsttelenítése után pedig konyhának nevezték. A *pitvar* tehát egy előszoba volt, ahol a mosakodás és a hétköznapi étkezés folyt, itt állt a *vizeslóca* és néhány vizesedény. A huzatos és füstös *kéményalja* viszont csakis főzésre szolgált, itt állt a kemence, a tűzrakó padkák, lábas serpenyők és egyéb alkalmatosságok. A mozsarak, fűszertartók, edények a padon vagy a falra akasztva kaptak helyet. A szabadba nyíló konyhán egy ajtó volt, vagy pedig lécekből készült *levelajtó* (félajtó).⁵⁹

Az idővel fűsttelenített és a pitvarral egybevert konyha viszont sok helyen a család fő tartózkodási helyévé vált (ez Salánkon a *nyitott pitvar* népszerűsége miatt később honosodik meg).⁶⁰ A lakókonyhában és a kamrában, esetleg a *tornácon* állt a háztartási eszközök nagy része: a tűzhely

⁵⁵ Gilyén 1989: 53–54.

⁵⁶ Гроздова 1972: 102.

⁵⁷ Гроздова – Ковальская 1979: 159–161, 179.

⁵⁸ Kótyuk 2001: 120–121; Móricz K. 1995: 110.

⁵⁹ Morvay 1969: II.

⁶⁰ Szabó S. 2014: 420–451.

tartozékai (*vasháromláb, tűzikutya*), mozsarak, darálók, fateknők, kosarak, a *csigacsinálás*, a mosás és a kendermegmunkálás eszközei, cserépedények és egyebek.

Morvay Judit gyűjtéséből tudjuk, hogy a konyhai tüzelőberendezést eredetileg a kemence alkotta, melynek füstjét a konyha fölé emelt *pendelykémény* (*kas, szabadkémény, nyitott kémény*) vezette el, amelyet a szakirodalom a tájra jellemző füstelvezető berendezéstípusként jellemez.⁶¹ Ez sövényből kasszerűen fonott építmény volt, amely a konyha tűzhelyes, *kéményaljának* nevezett részét teljes mértékben vagy részben beborította.⁶² Kívül-belül vastagon tapasztották, tetejére szikrafogó és esővédő funkciójú fedelet építettek. Készülhetett favázra, sövény-, nád- vagy lécoldallal, szintén vastagon tapasztva. A tapasztást meszeléssel védték a lemosás ellen. A *kéményaljában* általában a *kemence* is helyet kapott. A belülfűtős, *búbos, boglyaszerű kemencék*⁶³ mellett négyszögletes *hasábkemencék* és *nyereg-kemencék* is előfordultak, ezek lapos tetején mindig száradt paprika vagy valamilyen más termés volt. A kemencéhez ülépadkák, sarokpihenők is tartoztak, ezek neve *kucik* (*kocik*) volt. A tüzelőberendezések terminológiai vizsgálatával foglalkozó Sabján Tibor térképvázlatán a kemencezug megnevezése a térségben *sut, kucik*.⁶⁴ Amennyiben a *kéményalja* üres volt, a kemence a kertben, a *csűr* mögött, tetővel védve épült meg.⁶⁵ Az 1920-as évektől kezdve a benti kemencéket kezdték felszámolni. Ezt a jelenséget Grozdova és Kovalszkaja a nyári konyhák elterjedésével köti össze, ahová a kenyérsütő kemencéket kiköltöztették.⁶⁶ A szabadkéményt padlással fedték le vagy teljesen lebontották, a nyitott pitvart befalazták, vályogból szögletes tűzhelyet – *spórt*, néha kemencével kombinált *spórt* – építettek, melynek füstjét a falba épített *zsákkémény*, esetleg *vaskürtő* vezette el.⁶⁷ A füsttelenített, zárttá tett főzőhelyiséget immár konyhának kezdték nevezni.⁶⁸ A 20. század derekára a vályogfalú spórt a vaslemez *csikós spór* és a zománcos

⁶¹ Barabás – Gilyén 2004: 101, 104.

⁶² Deák 1998: 85.

⁶³ Bocskor 2008: 39.

⁶⁴ Páll 1989: 349.

⁶⁵ Morvay 1969: II.

⁶⁶ Гроздова – Ковальская 1979: 160.

⁶⁷ A konyha füsttelenítésével a 20. század derekára eltűntek az utolsó szabadkémények is, az őket felváltó vályog- és téglakéményekben gyakran képezték ki „füstölőt” a sonka, szalonna és kolbász tartósítására.

⁶⁸ Morvay 1969: II.

takaréktűzhely váltotta fel.⁶⁹ Ezeket a 60–70-es években kezdték felváltani a palackos gáztűzhelyek, *csempespórok*, villanyrezsók és más modernebb tüzelőberendezések.

A tüzelőszerkezet a ház egyik legfontosabb szerves eleme, mely annak építését is meghatározza, nem véletlenül vette ezt figyelembe Bátky Zsigmond a háztípusok táji rendszerének kidolgozásakor. Az ő rendszere szerint, a szoba tüzelőberendezése alapján, vidékünk háztípusa a keleti magyar vagy erdélyi (nyílt tüzelős, még hozzá egytüzelős-kandallós) háztípushoz köthető.⁷⁰ A szakirodalom térképvázlatai szerint a 18–19. században a vidékre a nyílt tüzelő és *kandalló* volt jellemző, akárcsak a Szamos-mentén vagy Erdélyben.⁷¹ Hasonló eredményre jutott a Szernye-mocsár környékének magyar falvaiban 1939–1942 között kutató Gönyey (Ébner) Sándor is: „... a Szernye-mocsár környéki építészet az alföldi és az erdélyi házkultúra összegződése. Ennek egyik példája a szabad kémény, a másik a kandalló.”⁷² A Barabás Jenő által kidolgozott háztípusok térképén Ugocsa a szamosi házterület északi csücskében helyezkedik el, az alföldi házterület határán, ami megmagyarázza a sok kevert jellemvonást.⁷³ Amíg a háromosztatú alaprajz, azon belül a pitvar, a szabadkémény, a kemence a *közép-magyar vagy alföldi háztípussal* köti össze az itteni parasztházakat, a szoba tüzelőberendezése (kandalló) a *keleti magyar vagy erdélyi háztípusára* emlékeztet. Az utóbbinak egyik altípusa a szamosi házterület, amelyet Kós Károly „pitvaros ház”-nak nevez, s amely „Bihar északkeleti részén, Szilágyságban, Szatmárban, Ugocsa, Bereg, Ung déli részén és Észak-Szabolcsban egyaránt elterjedt.”⁷⁴ Barabás Jenő a Kárpát-medencének a Lubló–Bártfa–Sárospatak–Beregszász, Nagykároly–Arad–Lugos–Karánsebes vonaltól keletre eső részét (ide tartozik Ugocsa is) a nyílt tüzelő területének tekinti, de felhívja a figyelmet a számos kevert formára, mint például a *kandallós kemencére* vagy *kemencés kandallóra*.⁷⁵

Grozdova és Kovalszkaja is leírják, hogy a szobai nyitott tűzhely füstjét egy szőlővesszőből font és sárral betapasztott füstfogó *sátor* gyűjtötte össze és vezette át a *pitvar* szabadkéményébe. A 19. század közepén a szabadké-

⁶⁹ Bocskor 2008: 76.

⁷⁰ Dám 1992: 129.

⁷¹ Barabás – Gilyén 2004: 95; Sabján Tibor 2003: 23.

⁷² Botlik 2000: 127.

⁷³ Barabás – Gilyén 2004: 157.

⁷⁴ Dám 1989: 95. Ugyancsak Dám László írja, hogy e háztípus „szobáját kandalló fűti (...). A pitvarban viszont kemence áll, amely főzésre és sütésre szolgál.” (Dám 1989: 95–97.)

⁷⁵ Barabás 1997: 165–169.

mény megszűnésével a hideg *pitvar* átalakult meleg konyhává, ugyanakkor a *pitvar* kifejezés a mai napig használatos helyenként. A szerzőpáros ugyanitt mutatja be, hogyan választották ketté a 19. század közepe táján, a szobai kemence szájának a *pitvarba* való áthelyezése után egy boltívvvel a korábban egységes, nyitott *pitvart* egy belső, zárt, meleg konyhára és egy nyitott, hideg bejárati előtérre.⁷⁶ Szerintem ez nem volt túl gyakori megoldás, mivel tudjuk, hogy a vidék számos településén, így Salánkon is a szoba fűtése nyitott, *kandallós* volt. A régi tűzhelyekkel foglalkozó tanulmányában Ébner aprólékosan leírja a *kandallót*, melyet egyes helyeken *kabolának* is neveztek.⁷⁷ Itt magyarázza meg a *tűzikutya* néven is ismert *vasmacskák* funkcióját: erre támasztották a nyitott tűzhely padkáján a fahasábokat, de két *vasmacskára* rátehették a fazekakat is ugyanúgy, mint a *vasháromlábra*.⁷⁸

A szoba fűtését tehát eleinte a *kandalló*, később pedig a kályha biztosította, bár sok parasztház *elsőháza* fűtetlen volt.⁷⁹ 1943–44-ben Katona Ferenc még működő *kandallókat* rajzolt le Tiszaszászfaluban.⁸⁰ 1969-ben Morvay Judit már csak az elmondások alapján tudta rekonstruálni a salánki *kandallót*: ez vályog talapzatra helyezett, négyszögletes tüzelőberendezés volt, melynek deszkából készült falait vastagon betapasztották sárral. Cseréppel lefedett tetejéhez illeszkedett a füstelvezető kürtő. Volt olyan *kandalló* is, amelynek egyik oldalán a szoba fala, a másik oldalon pedig vályogfal fogta közre a középen égő tüzet.⁸¹

Varga Sándor szerint a *kandalló* erdélyi hatásra terjedt el vidékünkön, e tüzelőberendezésnek létezett magasabb és alacsonyabb tüzelőpadkájú változata, a füstelvezető pedig készülhetett vesszőfonásos technikával, vályogból, de van adat zöld kályhacsempékből rakott *kandallóról* is. Az ugocsai falukutató tábor idején Csepében, Csomán és Hetényben kutató Rhédey Piroska még fel tudta gyűjteni a *kandallót*, a főzésre szolgáló cserépfazekakat, a *treifuszt*. A *kandallókról* 3 rekonstrukciós rajzot is készített. A szobában álló, különböző formájú *kandallók* füstjét a füstfogó a *pitvar* nyitott kéményébe vezette ki.⁸²

A *kandallók* nemcsak meleget, de világosságot is biztosítottak a szobában. Alkalmazásuk jó levegőt, szellőzést biztosított a házakban, ellenben a főzésre

⁷⁶ Гроздова – Ковальская 1979: 160.

⁷⁷ Ébner 1931: 15–16.

⁷⁸ Ébner 1931: 10; Juhász 1997: 182.

⁷⁹ Dám 1992: 80–114.

⁸⁰ Katona 1944: 100.

⁸¹ Morvay 1969: II.

⁸² Varga S. 1999: 94, 98.

használt konyhai tűzhelyek párával árasztották el a házat. A *kandallók* nagy részét már az első világháború előtt elbontották. Mint Páll István írja, „a szobabéli hagyományos tüzelőberendezéseket (...) az 1840-es, 50-es években igen sok helyen már felváltották a „vas fűtő”-nek, „vas kemencé”-nek, „öntött vas kemencé”-nek, „vas pléh fűtő”-nek nevezett gyáripari termékek.”⁸³ A 19. század derekától megjelent vaskályhákat vidékünkön, Munkácson is gyártották. E díszes öntöttvas kályhák még a 20. század második felében is használatban voltak az olcsóbb kerek fűrészpóros pléhkályhakkal együtt. Ezt követően kezdtek el a szobákat egészséges, fatüzelésű csempékályhakkal fűteni, amelyek máig méltó vetélytársai a gázkonvektoroknak, kazánoknak és más korszerű tüzelőberendezéseknek.

Megállapíthatjuk, hogy a *kandallók* lebontása a lakáshasználat kultúráltságát is visszavetette, emellett egészségügyi és technikai szempontból is visszalépést jelentett. Ezt követően a hétköznapi élet színtere az immár füsttelenített, lepadlósolt konyhába tevődött át, az *elsőház* pedig valóban *tisztaszoba* lett, jobbára használaton kívüli és fűtetlen helyiséggé vált.⁸⁴ Amelyik konyhában megmaradt a *szabadkémény*, a *kandalló* helyett öntöttvas spórt igyekeztek a *házba* (szobába) betenni, ezeket sok helyen még ma is megtaláljuk.

A *kandallót* és kályhát leggyakrabban fával fűtötték. Felhasználták a rőzsét, kukoricaszárat és más hulladékot is. Világításra régen napraforgóolaj mécses, esetleg faggyúgyertyát használtak, melyet általában a *kandalló* párkányára helyeztek.⁸⁵ A 19. században jelent meg a petróleumlámpa, melynek számos változata közül a legszebbek a mennyezetről függő *lusztracsillárok* (lusztercsillárok, parasztsillárok) voltak.⁸⁶ Az ugcsoi falvakban 1961-ben vezették be a villanyvilágítást.⁸⁷ Jellemző, hogy a petróleumlámpákat a mai napig üzemkész állapotban hagyták, felkészülve a gyakori áramkimaradásokra.

A helyiségek megvilágításában fontos szerepe volt a kintől beszűrődő fénynek is, bár a régi parasztházak nyílászárói igen keskenyek voltak. Főleg a szegények házain voltak kis ablakok a jobb hőszigetelés miatt.⁸⁸ Az Ugo-

⁸³ Páll 1989: 206.

⁸⁴ Гроздова – Ковальская 1979: 164–165.

⁸⁵ Móricz K. 1995: 110.

⁸⁶ Katona Ferenc szerint Tiszaszászfaluban 1870-ben jelent meg az első petróleumlámpa, addig mécsessel és télen a kandalló tűzével világítottak. (Katona F. 1943–1944: 100.)

⁸⁷ Bocskor 2008: 83.

⁸⁸ Гроздова – Ковальская 1979: 158.

csában is fennmaradt *zsalukáter* (zsalugáter) az ablaktábla továbbfejlesztett, mozgatható falapokból álló változata, amely már a 19. század első felében átkerült a városokból a népi építészetbe.⁸⁹ Gyakoribb volt az egyszerű deszka ablaktábla, amelyen kisebb nyílásokat vágtak, hogy átengedje a fényt.

A 19. század közepétől terjedtek el a *tornác*os házak, amelyek markánsan meghatározták vidékünk építészetét. Dám László is megjegyzi a Tiszaháttal kapcsolatban: „A nyitott eresz mellett a táj népi építészeti képének sajátos jellevonása az orom-, a homlok- és körtornácok nagyarányú elterjedése.”⁹⁰ A *tornác* a magyar népi építészet legismertebb, leghatásosabb formai elemévé vált.⁹¹ A szabad és oszlopos *tornácok* szerepét Deák Geyza is hangsúlyozza az Ung-vidékről írt tanulmányában.⁹² A házat egy vagy két oldalról körülölelő *tornác* (ennek *oldaltornác* és *homloktornác*, illetve *elő- és oldaltornác* a szakirodalmi neve) legegyszerűbb formája a faoszlopokkal alátámasztott eresz. Egyes házak ámbitusában vályogból és téglából is rakott, klasszikus hatású oszlopok (*kőlábak*) díszlegtek, illetve a faoszlopos *tornác* egy részét be is falazhatták, elsősorban az utca felől. A *tornác* oszlopközeit leggyakrabban 1–1,2 m magas korláttal, vagyis könyöklőgerendával, mellvéddel egészítették ki (*rédely* vagy *gang*). A deszka mellvédet a szakirodalom az északkeleti vidékek markáns jellemvonásának tartja („*rédelyes* házak”).⁹³ A *rédelyt* néha csupán egy gerenda pótolta.

A ház gazdájának társadalmi és gazdasági helyzetét is kifejező *tornác* az udvar felől eső házoldal legfőbb ékessége, melynek fa oszlopsorát díszesen kifaragták.⁹⁴ Hasonlóan helyet adott a faragásnak a faoszlophoz csatlakozó *nyeregfa*, *könyökfá* is. Áttört, csipkés faragás díszíti egyes *tornácok* áthidalását, a felső gerendához erősített és az oszlopokat összekötő deszkákat is. E fűrészelt deszkacsipkéknak díszítő jellegük mellett szerkezeti funkciójuk is van, mert gyakran a nyereg- és könyökfákat helyettesítik. Fűrészelt, faragott, áttört díszítést kaphatott a *rédely* deszkázása is. A kutatók a faragott *rédely* továbbélését látják a téglából hézagosan, sakktáblaszerűen kirakott mellvédekben is, amelyeket az 1960-as évek végén figyeltek meg egyes kárpátaljai magyar falvakban.⁹⁵

⁸⁹ Barabás – Gilyén 2004: 109.

⁹⁰ Dám 1989: 98.

⁹¹ Barabás – Gilyén 2004: 125.

⁹² Deák 1998: 84.

⁹³ Barabás – Gilyén 1979: 96, 97.

⁹⁴ Barabás – Gilyén 2004: 137; Bakó 1997: 265.

⁹⁵ Гроздова – Ковальская 1979: 157.

A *tornác* hátsó részén gabonát, napraforgót is csépelhettek, hagymát száríthattak, és ott állt a gabonátároló *szuszék* is, de még ma is a *tornácon* gyűlik össze beszélgetni, pihenni a család vasárnaponként. Voltak úgynevezett *lopott tornácok* házak is, amelyeken a *tornác* nem húzódott végig a ház elejéig, s amelyeken az utca felől nem két, hanem három ablak volt.

A *kamora* tárolóhelyiség volt, benne a *szuszékkal* (gabonátároló ládával), a zsírosbödönökkel, a lekváros szilkékkal, a rúdra akasztott kolbásszal, sonkával és szalonnával. Itt állt még a szintén gabonafélék tárolására szolgáló *hombár*, a lisztesláda, a ruha tárolására pedig padlásgerendára szegezett rúd szolgált.⁹⁶ A kamrát Kótyuk István is leírja a másik két tároló helyiséggel, a *paddal* (padlással) és a pincével együtt.⁹⁷

A szoba (*elsőház*) földes *pádimentomú* (padlójú) volt. Bár a lakóház legfontosabb részét képezte, a család inkább csak télen tartózkodott benne. A tisztaszoba leírását megtaláljuk Viski Krüzselyi Bálintnál, Móricz Kálmánnál, Kótyuk Istvánnál, Bocskor Áronnál, György Horváth Lászlónál és Lajos Mihálynál is.⁹⁸

Hogy milyennek látták a 19. századi, 20. század eleji kárpátaljai magyar házak berendezését a nem magyar kutatók, megtudhatjuk Dragun és Grozdova leírásából, akik a hagyományos magyar lakáskultúra lecserélését a század második felében a modern életformára egyértelműen pozitív jelenségnek könyvelik el.⁹⁹

Személyes megfigyeléseim is alátámasztották, hogy a hagyományosan berendezett szoba bútortatát a kemence, a vetett ágy, a négyszögletes asztal néhány székkal és *lócával* (*paddal*), a komód (*komót*, *kredenc*, *almárium*), a tálasfogas, a *sifon* (*sifonér*, szekrény) és a tükör alkotta, fehérre meszelt falát tányérok és falvédők díszítették, a korábbi mestergerenda pedig könyvek és más tárgyak tárolására is szolgált. A komód leggyakrabban a bejárattal szemben, a két ablak között helyezkedett el. Díszes terítővel takarták le, értékesebb edényeket, tárgyakat raktak rá. Fölé, az utca felőli főfalra helyezték a tükröt, míg az ágyakat a falak mellé állították. Ácsolt ládák és más bútorok az általunk vizsgált időszakban nem voltak használatban, azokat már rég felváltották az asztalos által készített ládák. Az ágyba szalmazsák kerülő vászonlepedővel, ezeket pár évtizede még használták.

⁹⁶ Gyakran a *hombár*, a *szuszék* és a *padfeljáró* nem a kamrában, hanem a *tornácon* kapott helyet.

⁹⁷ Kótyuk 2001: 121–122.

⁹⁸ Viski Krüzselyi 1996: 83–84; Móricz K. 1995: 110; Kótyuk 2001: 120; Bocskor 2008: 62; György Horváth – Lajos 1998: 129–130.

⁹⁹ Dragun 1989: 178; Grozdova 1971: 464; Гроздова – Ковальская 1979: 169–170.

A *taluv*al kitömött párnákat és a *dunnákat* viszont még ma is megtaláljuk számos helyen. Az ágyat magasra vetették: a néha több sorban egymás fölé rakott párnákra helyezték a kettéhajtott dunnát, majd az ágyterítővel szépen letakarták. Az ágyak fölött a falat felíratos falvédők díszítették. Az asztalosok által készített bútorok mellett fokozatosan gyári bútordarabok is megjelentek, például a hajlított Thonet-székek, polgári stílusú állófogasok, üveges kredencek (pohárszékek), sublótok és más fiókos szekrények, egy- vagy kétajtós ruhásszekrények, puha kanapék stb. Ezeknél sokkal régebbi eredetűek a vakablakokból származó *falitékák*, sarokpolcok, *fali almáriumok*, *falitálasok*, *tányérosok*, *tálasfogasok*.¹⁰⁰ A szoba tároló alkalmatosságai között meg kell említeni az elvétve még ma is látható *tárolórudat*, melyet a padlásgerendákhoz erősített két lyukas deszkalap tartott, s amelyre a ruhákat vagy a díszes szőtteket terítették, míg e tárolási módot fel nem váltotta a vásárolt ruhásszekrény.¹⁰¹ A *tárolórudakat* Bocskor Áron is megemlíti.¹⁰² Külön kihangsúlyoznám a *karosláda* elterjedtségét, amely az általam kutatott háztartások nagy részében még ma is megtalálható. A *karoslócánál* jobban szerették, mert 3–4 rekeszre osztott alsó részében ruhaneműt lehetett tárolni.

Az említett tárolókban helyenként még napjainkban is megtalálhatóak a *házivászon* darabjai: törülközőkendő, tükörrre való díszkendő, abrosz, vászonlepedő, *komakendő*, *szakítókendő*, *pászkatararó*, *gyűrőkötő*, *kredentakaró*, *gyászabrosz*, *gyászkendő*, *szemtakaró*, sőt még a használatból kiszorult *jegykendő*, *vőfélykendő*, *násznagykendő*, *kenyeres tarisznya* is.

Az 1960-as évek végén a kárpátaljai magyar falvakban kutató szovjet etnográfusok felfigyeltek a szövés és a hímzés általános elterjedtségére. Mint írták, a magyarok házaiban máig használatosak a vízszintes szövőszékek. A házbelsőt a mai napig mindenütt szőttesek, hímzett terítők, abroszok, párnahuzatok stb. díszítik. Még az újabb házakban is *pokrócnak* nevezett rongyszőnyeggel terítik le a padlót, a ládákat és padokat.¹⁰³

A tapasztalataim alapján megpróbáltam felállítani a ruhanemű és edény tárolására szolgáló bútorok időrendi és fejlettségi szintjeit, csoportjait:

¹⁰⁰ K. Csilléry 1972: 44; 1997: 366, 375.

¹⁰¹ Ilyet pár salánki házban még sikerült lefényképeznem.

¹⁰² Bocskor 2008: 52.

¹⁰³ Гроздова - Ковальская 1979: 173–174.

ácsolt láda, *tárolórúd*

asztalosláda (*tulipános láda, kelengyészláda, menyasszonyi láda*), *karosláda, tálas, tálasfogas, falitéka, tárolórúd*: 19. század

nagyláda (magasláda, komódláda) – átmeneti forma, a lánál magasabb, már tagolt bútor (felül láda, alul egy kihúzható fiókkal), e típusból egy példányt találtam a 20. század elejéről

komód (komót, sublót) – három vagy négy kihúzható fiókján porcelán-gombokkal vagy vas fogókkal; *kaszli* – felül fiókos, alul kétfelé nyíló ajtókkal, a komódnál kevésbé tagolt; *almárium* (tálalószekrény, *tálasfogas*) – alsó része zárt, két ajtóval, a felső része polcos vagy szintén zárt: az 1900-as évektől

kredenc, üveges kredenc (üveges pohárszék), *etuzséros kredenc (etuzsér, atuzsér)* – alul kétajtós, felül polcokkal, a szobából került ki a konyhába; *konyhaszekrény* – kombinált konyhai, nyári konyhai bútor hétköznapi edénytároló; *sifon (sifony, sifonér)* – kétajtós szobai ruhásszekrény: az első világháború után

a nappaliban tálalószekrény, a szobában vitrin, két- vagy háromajtós ruhásszekrény – a 20. század második felétől

A bútorok egy részét festették is, de a legtöbb bútordarab a gyakori petróval, olajjal történő áttörleléstől sötétbarna színű volt. Később jellemzővé váltak a fehér konyhabútorok és a lakkozott, *pulitérozott* szobai bútorok.

A család tagjai alhattak a *házban* (szobában), de nyáron akár az ólpadon vagy a *csűrben* is. Akadt olyan nagygazda, aki az ólban aludt, mert a fiának kellett a hely a *házban*.¹⁰⁴ Az elsőházat néhol fonónak fogták be, de itt zajlott le – a bútorok kihordása után – szükség esetén a lakodalom és a halott felravatalozása is.¹⁰⁵

Ideiglenes tartozékai voltak a lakásnak a bölcsők és más gyermekbútorok (ülőkék, állókák, járókák stb.).¹⁰⁶ A kisgyermeket talpas fabölcsőben (*böcső*)

¹⁰⁴ Morvay 1969: II.

¹⁰⁵ Barabás – Gilyén 2004: 33.

¹⁰⁶ K. Csilléry 1997: 407.

ringatták. Ritkábban fűzfavesszőből font bölcsőt is használtak. Fügő, vagyis *ringó* bölcsőket csak a szabadban, a mezőn használtak, amikor is a kicsit egy állványra felfüggesztett *rengőben* ringatták.

A *hátulsóház* a leírások¹⁰⁷ szerint rendeltetését tekintve az *elsőház* és a pitvar jellemvonásait ötvözte. Kamrának is használták, de szükség esetén ez volt az idősek hálószobája is. Általában a hátsóház volt a szövés színhelye is. Berendezése, bútorzata nem volt egységes: a legszükségesebb, vagy éppen a megmaradt bútordarabokkal rendezték be.¹⁰⁸

Dám László hívta fel a figyelmet arra, hogy a szakirodalomban az építészeti régiók elkülönítésénél elsősorban az architektúrális szempontokat veszik figyelembe, elhanyagolva a lakóépítmények funkcionális tagolódását, berendezését. Mint mondja, *„a szakirodalom már régen megállapította, hogy a Kárpát-medence térségét a diagonális elrendezésforma jellemzi. Ez alól csak az északkeleti térség kivétel, ahol az ún. párhuzamos szisztéma az uralkodó forma. ... Szabolcsban, Szatmárban, Szilágyban, s általában azon a vidéken, amelyet a szamosi háztérülethez sorolunk, a párhuzamos szisztéma olyan nagy múltú, hogy a diagonális rendszer egykori meglétét nem sikerült kimutatni.”*¹⁰⁹ Magam is megerősíthetem, hogy az ugoccai települések esetében is a párhuzamos rendszer uralkodott a 20. század második feléig.

A ház berendezéséhez hasonlóan a lakóház külsejére, főleg a „ház elejére” is sokat adtak.¹¹⁰ A házat kívül-belül fehérre meszelték, a külső fal lábazatát, a *falalját* (lábazat, sráf) kifestették késsel, szürkével vagy sárga földdel.¹¹¹ Rendszerint húsvét előtt meszelték ki a ház falát, a meszelés fontos volt a ház fertőtlenítése szempontjából is. A vakító fehér fal már magában is esztétikai élményt nyújtott. A magyar népi építészet e markáns jellemzője alapján könnyen megkülönböztethették a magyar házakat a környező népek színes – például a ruszinok élénk kék – házfalaitól. Az 1920-1930-as években kezdett elterjedni egy másik, még ma is alkalmazott falfestési technika. Mész helyett a falat színezett enyves festékkel festették, amelyre henger és sablon segítségével virág- és egyéb mintát vittek

¹⁰⁷ Móricz K. 1995: 110; Kótyuk 2001: 121; Boeskor 2008: 62.

¹⁰⁸ György Horváth – Lajos 1998: 130.

¹⁰⁹ Dám 1989: 105; Bodnár 2014: 269.

¹¹⁰ A népi építészet esztétikája nem a falakra tapasztott díszítőelemekből, hanem inkább a parasztház nemes arányaiból, fehérre meszelt falából, fedélfarmájából, harmóniájából, nyugalmas árasztó egyszerűségéből árad. (Bakó 1997: 255.) Természetesen a népi építészetben is alkalmaznak „direkt” díszítéseket, amelyeket részben a történelmi stílusáramlatok hatására a *magas művészetből*, a hivatalos és egyházi építészetből vettek át.

¹¹¹ Bodnár 2014: 260.

fel.¹¹² A 20. század második felében megszokottá vált, hogy a tornác és a szobák falát szobafestők díszítették hengerelt mintákkal, illetve *pingáló papír* (sablon) segítségével.¹¹³ A ház döngölt, tapasztott földjét híg téhen- vagy lótrágyával kevert sárral mázolták rendszeresen. A megszáradt trágyaréteg védőburkot képezett és megakadályozta a szoba vagy konyha földjének feltöredezését. Száraz időben a helyiség földjét finoman lelocsolták, hogy ne legyen por. Sokszor locsolással díszítőmintákat, például *vizesnyolcasokat* írtak a szoba földjére.¹¹⁴

Végül, bár az általam kutatott időszakhoz már nem tartozik hozzá, szót kell ejtenünk azokról a változásokról, amelyek a hagyományos építészetben és lakáskultúrában a 20. század második felében bekövetkeztek. Az 50-es években épült házak még nagyon emlékeztettek megnyúlt formájukkal a régi háromosztatú tornácos házakra, de a háromosztatú házhoz hátulról még két helyiséget csatoltak. Ezenkívül egyre több L-betűs, sőt T-alaprajzú házat kezdtek építeni.¹¹⁵ A 60-70-es évektől kezdve viszont a községi tanácsoknál lévő 15–20 típusú alapján négyszögletes, 10x10 m alapterületű, sátozott házakat kezdtek építeni, igaz, továbbra is vályogból. A konyha elé gyakran kiugrót, verandát vagy teraszt emeltek. Az átalakított lakásokon kicserélték a régi ablakokat három szárnyas *ikerablakokra*. Ezekben a házakban már gyakran fürdőszoba, vízvezeték (központi vízhálózat híján az elektromos szivattyúval biztosított vizet fatüzelésű bojlerekben melegítették), gyermekszoba, tágas konyha, hálószoba, nappali is volt.¹¹⁶ A villannyal együtt egyre több házba bevezették a vezetékes rádiót is. A szobákat lepadlózták, a padlót rongyszőnyeggel, pokróccal borították, a verandát, a kamrát lebetonozták, a konyhát műkö lapokkal burkolták vagy lepadlózták. Megváltozott a helyiségek, így az első szoba berendezése is.¹¹⁷ A kárpátaljai lakáskultúrában hasonló változások mentek végbe, mint a Sári Zsolt által bemutatott magyarországi falvakban, ahol a 60-70-es években a megváltozott életmódot reprezentáló típusbútorok szorították ki a régi paraszti bútorokat.¹¹⁸ Ahogyan a házak túlnyomó részét fokozatosan átépítették, úgy alakultak át a belső helyiségek is. A kamrából konyha, fürdőszoba vagy spájz lett, a régi konyhából pedig szoba. A kemencét kitétték az új konyhába, az *ereszbe* vagy a *nyárikonyhába*.

¹¹² Гроздова – Ковальская 1979: 156.

¹¹³ Bodnár 2014: 272–275.

¹¹⁴ Cseri 1997: 119; Bodnár 2014: 276.

¹¹⁵ Grozdova 1971: 464; Гроздова – Ковальская 1979: 167.

¹¹⁶ Гроздова – Ковальская 1979: 165–166.

¹¹⁷ Grozdova 1971: 465; Kótyuk 2001: 123–124.

¹¹⁸ Sári 2013: 51–60.

Az utóbbi két-három évtizedben még rohamosabb változáson ment át a falu képe. A hagyományos tornácos házakat már nem annyira a sablonos kockaházak, de a „modernnek” tartott, nemegyszer többszintes „paloták” kezdik kiszorítani.¹¹⁹ A megmaradt hosszúházakat tulajdonosaik gyakran műanyag lambériával, széles, vákuumos ablakokkal, a *tornác* befalazásával vagy újabb helyiség hozzátoldásával próbálják meg korszerűsíteni. Természetesen a hagyományos berendezési tárgyak sem kerülnek el szomorú sorsukat. A települést bekapcsolták a gázhálózatba, korábban is megjelent a központi fűtés, de az energiaárak drasztikus emelkedése miatt egyre többen térnek vissza a cserépkályhához. A kárpátaljai magyar falvak átalakulásáról író Dragun egyértelműen pozitívan jellemzi a népi építészet modernizációját.¹²⁰ Én sem tagadom a fejlődés szükségességét, legfeljebb némi nosztalgiával és sajnálkozással szemlélem a hagyományos stílusok, nemzeti sajátosságok gyökeres átalakulását, eltűnését, ami napjainkban Kárpátalja magyar településein minden eddigénél gyorsabb ütemben megy végbe.

IRODALOM:

ГРОЗДОВА И. Н.

- 1972 Этническая специфика венгров Закарпатья. – В кн.: Карпатский сборник. Издательство „Наука”, Москва, 95–107.

ГРОЗДОВА И. Н. – КОВАЛЬСКАЯ Н. Г.

- 1979 Жилища венгров Закарпатья. – В кн.: Материальная культура комплектных этнических групп на Украине. Издательство „Наука”, Москва, 151–181.

BAKÓ Ferenc

- 1997 A népi építészet esztétikája, forma és díszítés. In: *Magyar néprajz* IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 255–265.

BARABÁS Jenő

- 1989 Innovációk a Kárpát-medence északkeleti térségének népi építészetében. In: Cseri Miklós – Balassa M. Iván – Viga Gyula

¹¹⁹ Grozdova már 1969-ben azt tapasztalta, hogy például Nevetlenfaluban a 253 házból 172 már a szovjet időkből épült. (Гроздова, Филимонова 1970: 139.)

¹²⁰ Dragun 1989: 179.

(szerk.): *Népi építkezés a Kárpát-medence északkeleti térségében (A Miskolcon 1989. május 15–16-án megrendezett konferencia anyagai)*. Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Miskolci Herman Ottó Múzeum, Miskolc – Szentendre, 85–91.

BARABÁS Jenő – GILYÉN Nándor

1979 *Vezérfonal népi építészetünk kutatásához*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest

2004 *Magyar népi építészet*. Mezőgazda Kiadó, Budapest

BOCSKOR Áron

2008 *Öregakli krónikája, I–III. Kézirat*

BODNÁR Zsuzsanna

2014 *Lakóház. Lakóter.* In: Ratkó Lujza (szerk.): *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye népművészete*. Jósza András Múzeum, Nyíregyháza, 256–279.

BOTLIK József

2000 *Gát*. Száz magyar falu könyvesháza Kht., Budapest

CSERI Miklós

1997 *Építőanyagok és szerkezetek*. In: *Magyar néprajz IV*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 102–138.

DÁM László

1989 *Építészeti régiók a Kárpát-medence északkeleti térségében*. In: Cseri Miklós–Balassa M. Iván–Viga Gyula (szerk.): *Népi építkezés a Kárpát-medence északkeleti térségében (A Miskolcon 1989. május 15–16-án megrendezett konferencia anyagai)*. Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Miskolci Herman Ottó Múzeum, Miskolc – Szentendre, 93–107.

1992 *Építkezés*. In: Ujváry Zoltán (szerk.): *Néprajz egyetemi hallgatóknak*. Kossuth Lajos Tudományegyetem, Debrecen

DEÁK Geyza

1998 *Az Ung vármegyei „Tiszahát” népi építésze és művészete*. In: S. Benedek András (szerk.): *Ung megye. Írások Ung megyéről*. Mandátum Kiadó – Hatodik Síp Alapítvány, Beregszász – Budapest, 81–89.

DRAGUN, Ivan Vasziljevics

- 1989 A Kárpátalján élő magyarok népi építészetének sajátosságai. In: Cseri Miklós – Balassa M. Iván – Viga Gyula (szerk.): *Népi építkezés a Kárpát-medence északkeleti térségében* (A Miskolcon 1989. május 15–16-án megrendezett konferencia anyagai). Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum – Miskolci Herman Ottó Múzeum, Miskolc – Szentendre, 165–180.

ÉBNER Sándor

- 1931 Régi tűzhelyek: Borsod, Abaúj, Zemplén, Bereg, Szatmár megyében. *Néprajzi Értesítő* XXIII. 6–16.

GYÖRGY HORVÁTH László – LAJOS Mihály

A Hömlöc lábánál. Salánk, Feketepatak és Verbőc történetéből.
Falumonográfia. Intermix Kiadó, Ungvár – Budapest

KATONA Ferenc

- 1943 *Vegyes néprajzi és szociográfiai adatok. Az ugocsai kutatótábor nagyszülősi bevezető előadásainak jegyzete.* Kézirat. Néprajzi Múzeum Ethnológiai Archívuma. EA 4590.

K. CSILLÉRY Klára

- 1972 *A magyar nép bútorai.* Corvina Kiadó, Budapest
1997 Lakáskultúra. In: *Magyar néprajz* IV. Akadémiai Kiadó, Budapest, 327–415.

KÉSZ Barnabás

- 2016 Az ugocsai parasztporta. Hagyományos építkezés Salánkon. In: Gazdag Vilmos – Karmacs Zoltán – Tóth Enikő (szerk.): *Értékek és kihívások. A 2015. március 26–28. között Beregszászon a Nyelvi és kulturális sokszínűség Kelet-Közép-Európában: érték és kihívások című konferencián elhangzott előadások anyagai*, II. kötet (Történelem- és társadalomtudomány, oktatásmódszertan, irodalomtudomány). Autdor – Shark, Ungvár, 63–73.
- 2018 „*A paraszti életmód tükröződése az ugocsai magyarság tárgyi kultúrájában*”. Doktori disszertáció (<https://dea.lib.unideb.hu/server/api/core/bitstreams/09f873b4-2d3f-4748-80fd-669758bd276c/content>)
- 2018a „*A paraszti életmód tükröződése az ugocsai magyarság tárgyi kultúrájában*”. A doktori disszertáció melléklete (<https://dea.lib.unideb.hu/bitstreams/5ab4477c-6f3d-46e0-8ae1-d6ebf09fd960/download>)

KÓTYUK István

- 2001 *A lakóház és a porta a századközi Ráton. Acta Beregsasiensis. A Kárpátaljai Magyar Tanárképző Főiskola évkönyve.* Beregszász, 2001/ 2, 119–126.

MAGYAR Néprajzi Atlasz I–IV.

- 1969 Morvay Judit gyűjtése. MTA Néprajzi Intézet Adattára, Budapest

MÓRICZ Kálmán

- 1995 *Nagydobrony.* Mandátum Kiadó – Hatodik Síp Alapítvány, Beregszász – Budapest

PÁLL István

- 1989 A táji jellegzetességek keveredése Északkelet-Magyarország népi építkezésében a 18–19. században. In: Cseri Miklós – Balassa M. Iván – Viga Gyula (szerk.): *Népi építkezés a Kárpát-medence északkeleti térségében (A Miskolcon 1989. május 15–16-án megrendezett konferencia anyagai).* Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum–Miskolci Herman Ottó Múzeum, Miskolc–Szentendre, 197–208.

SABJÁN Tibor

- 2003 *A búbos kemence.* TERC Kereskedelmi és Szolgáltató Kft., Budapest

VARGA Sándor

Népi építészeti kutatások Kárpátalján 1945 előtt. In: P. Punykó Mária (szerk.): *„Madarak voltunk...” Kárpátaljai néprajzi írások.* Hatodik Síp Alapítvány – Mandátum Kiadó, Budapest – Beregszász, 82–100.

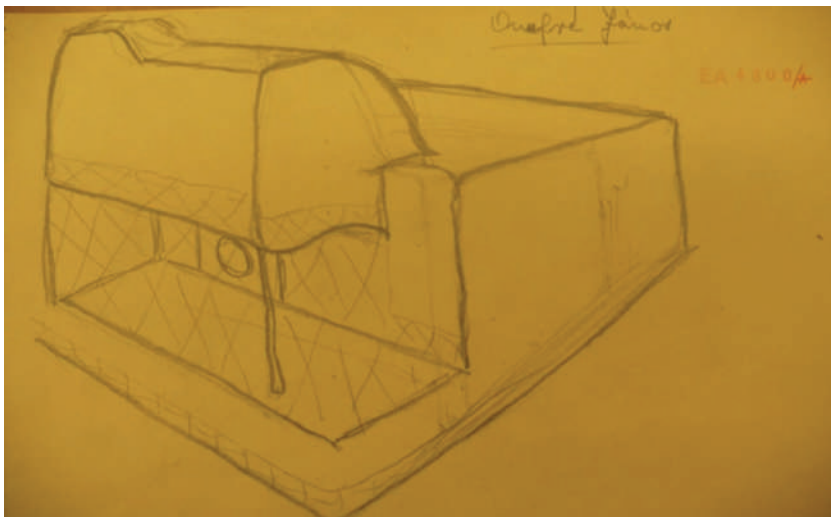
KÉPEK:

Tornácos ház léckerítéssel, előfára szerelt gémeskúttal (Fotó: Kész Géza, Salánk, 1960-as évek)

Salánki nyitott pitvar (Fotó: G. Szpirin, 1969)

Salánki kandalló (Rajz: Hidvéghy István és Szász Mihály, 1943)

Nyitott kémény, farkasfalvi skanzen (Fotó: Kész B., 2010)

Szegényparaszt házának konyhája a mestergereendával, farkasfalvi skanzen (Fotó: Kész B., 2010)

Takaros körtornácos ház (Fotó: Kész B., Salánk, 2010)

Áttört faragású tornác feljárata (Fotó: Kész B., Salánk, 2010)

KOVÁCS SÁNDOR

HÁNYATOTT SORSÚ MAGYAR EMLÉKEK SZOLYVÁN

Munkácsról északra, a Vereckei-szorosként ismert Latorca-völgy legjelentősebb települése Szolyva (ukránul Свалява, németül *Schwalbach*). Ma az 1957 óta városi ranggal bíró település a Munkácsi járás kilenc másik települését egyesítő kistérségének központja. A 2001-es ukrainai népszámlálás adatai szerint lakossága 17 145 fő, ebből 335 fő magyar nemzetiségű. Neve a környék megszámlálhatatlan ásványvíz-, sósvízforrásának szláv megnevezésével (*szoly* = *só*) hozható összefüggésbe. Tehát nem véletlen a névadó Szolyvai (*Szvaljavka*)-patak elnevezése sem, amely itt ömlik a Latorcába. A település a 12. században a Betke család tulajdonában volt. A 13. században Bánk bán nádor veje, Simon ispán birtokolta, de az 1213-as merénylet után II. András király elvette tőle. 1263-ban V. István király Aladár tárnokmesternek ajándékozta. 1430-tól a szentmiklósi uradalom részeként a Perényiek birtokolták. Később a Nyáryak, az Esterházyak, a Lónyayak tulajdonában volt. A Rákócziak kora meghatározó volt a település életében. A Vezérlő Fejedelem zászlója alatt a környező települések népéhez hasonlóan Szolyva lakóit is megtaláljuk. A Rákóczi-szabadságharc után ez a település is a szabadságharc leverését pénzelő Schönborn családra szállt. A hatalmas Schönborn-uradalmon belül Szolyva, mint a Verecke felé vezető országút fontos állomása és az erdőkitermelés egyik központja, dinamikus fejlődésnek indult. Sok német telepes költözött ide. 1798-ban Szolyva vásártartási jogot kapott. A 19. század végén a Galíciába vezető vasút megépítése után (1887) fejlődése újabb lendületet vett.

AZ ÁSVÁNYVÍZFORRÁSOK

Amikor az Úr e vidéket teremtette, nem bánt szűkmarkúan a szépséggel, és bőven osztogatta azt a hegyeket-völgyeket járva. Ám még arra is kiterjedt a figyelme, hogy az általa alkotott gyönyörű tájon az ott élők és a vándorok számára a forrásvíz is biztosítva legyen. Az erdős Kárpátok csodálatos hegyoldalaiban és völgyeiben a homokkő-mészkő kőzetrétegen át megszámlálhatat-

lan ásványvízforrás tör a felszínre. A lét eme fontos alapelemét adó forrásokat a helyi ruszinok szent kutaknak (*szvjata krinicja*) nevezik. A források éltető vizéhez, a borvízhez – ruszinosan borkúthoz – megannyi legenda és regula kötődik. A szent kutak vizének fogyasztása ősidők óta szertartásos, azaz a borkútnak meg kell adni az illendő tiszteletet. Nyáron például a hőségtől felhevült testet először le kell hűteni, vagyis meg kell mosni kezünket, majd arcunkat a szent forrás vizében. Ezután három kis korty borvízzel emésztő szerveinket hozzá kell szoktatni a jéghideg hűsítőhöz. Csak ezt követően ihatunk vagy tölthetjük meg kulacsainkat az életerőt adó friss forrásvízből.

Az itt élők jól ismerték a földből fakadó számtalan szvjata krinicja vizének gyógyító erejét. Rájöttek, hogy a fogyasztása mellett gyógyhatású fürdőre is alkalmas. A forrásokat faodúkkal, gallyakból font kalyibákkal vették körül, a fürdéshez a vizet földbe vájt gödrökben, egyik fenekétől megszabadított hordóban vagy kádakban izzó kövekkel melegítették fel.

Szolyva nevét sok-sok évszázad óta a környékbeli ásványvízforrások tették ismertté. 1463-ban a Mátyás király parancsára végzett határjárásról a leleszi konvent által kiállított okmányban határpontnak a Szolyva közepén, a Latorca jobb partján, a hegyoldal homokköves kőzetében fakadó savanyúvízforrást jelölték meg. A források vizét a 18. század végétől cserépkorsókban, majd palackokban messze földre szállították, nemcsak Magyarországon, hanem a környező országokba is. 1843-ban a *Közhasznu*

Honi Vezér Kalendárium a szolyvai ásványvízről így írt: „*Hires a' szolyvai savanyú viz is, leginkább azon különös sajáttságánál fogva, miszerint az be nem dugott edényekben is erejét soká nem veszti. Mi okból azt hordókban bőven hordják Zemplénbe, Szabolcsba is.*”

A szolyvai forrásoknál sok nevezetes személyiség fordult meg, többek között II. Rákóczi Ferenc is. 1709. február 1-jén a fejedelem itt várakozott az öt meglátogató Sieniawski lengyel herceg, katonai főparancsnok feleségére.

A szolyvai forrásvíz mellett közkedveltek lettek többek között a környéki Polena (*Polyana*), Kispálos (*Pavlovo*), Dombostelek (*Ploszke*), Szarvaskút (*Olenyovo*), Hársfalva (*Nelipino*) forrásai is. A szomszédos Galambos (*Holubine*) község melletti Luhi dülő két jelentős ásványvízforrása, a Margit- és az Erzsébet-forrás már a 19. század derekán országos hírnévre tett szert. 1842-ben a lúgos bikarbonátos vizek között a legtisztább, a legkedveltebb élvezeti és gyógyvíznek minősítették, amelyet a gyomor, a belek, a hólyag, de különösen a légzőszervi hurutos bántalmak kezelésére javasoltak.

1795-ben Sebeők András beregvármegyei orvos több forrásvíz összetételét elemezte. A 19. században már néhány tanulmány, tudományos elemzés foglalkozott a Szolyva környéki savanyúvízzel. Többek mellett 1860-ban Molnár János budapesti gyógyszerész az itteni forrásvizek vegyelemzéséről a Magyar Királyi Természettudományi Társulat ülésén értekezést tartott. Később több kiváló kutatóorvos, tudós hívta fel a figyelmet a Szolyva környéki forrásvizek gyógyhatására. Természetesen a különböző vegyelemzések között van eltérés. A szolyvai víz esetében mi most a dr. Molnár Nándor által 1911-ben elvégzett elemzést adjuk közre. Eszerint 1000 g víz ásványianyag-tartalmának főbb összetevői grammokban: $\text{KHCO}_3 - 0,0059$, $\text{NaHCO}_3 - 7,6840$, $\text{LiHCO}_3 - 0,0097$, $\text{NH}_4\text{CO}_3 - 0,0109$, $\text{Mg}(\text{HCO}_3)_2 - 0,1041$, $\text{Ca}(\text{HCO}_3)_2 - 0,8322$, $\text{Fe}(\text{HCO}_3)_2 - 0,0038$, $\text{NaBO}_2 \cdot \text{H}_2\text{O} - 0,1605$, $\text{NaCl} - 0,2514$, $\text{H}_4\text{O}_4\text{Si} - 0,0230$.

A Szolyva környéki ásványvizek kiváló minőségét 1855-ben Párizsban, 1866-ban és 1873-ban Bécsben, 1896-ban pedig a millenniumi kiállításon is elismerték. Azóta pedig megszámlálhatatlan kitüntetésben részesültek.

Ma Szolyva környékén 8 olyan ásványvízforrás található, ahol az ásványvíz-kitermelés meghaladja a napi 900 m³-t. Palackozással 13 gyár foglalkozik, ahol óránként több mint 50 000 palackot töltenek meg. A szovjet korszaktól kezdve a szolyvai ásványvizet *Szvaljava* néven az 1946-ban fűrt kútból nyerik. A palackozó üzem 1950-től kezdve a jóval tekintélyesebbre bővült Luhi Ásványvízforgalmozó Vállalat alá van rendelve.

A szovjet korszakban a korábbi fürdők helyén országos jelentőségű gyógyszállókat, szanatóriumokat létesítettek. Ma ezek – zöme felújítva, részben privatizálva – összességében egyszerre több mint 3000 gyógyulni vágyót tudnak fogadni.

A FAFELDOLGOZÓ GYÁR

1908-ban külföldi befektetők bevonásával a Bécsi Magyar Fakereskedelmi Rt. a Schönborn-uradalomtól megvásárolt erdő hasznosítására Szolyván ipartelepet létesített. A *Magyar Fakereskedő* című lap 1908. december 15-i számában beszámolt a megnyitóról:

„Legujabban azonban a Fakereskedelmi részv. társaság a gróf Schönborn-Buchheim munkácsi uradalmától Szolyva környékén vásárolt 25.000 kat. hold kiterjedésű bükkfa-állományt, a melynek kihasználása céljából a modern technika minden vívmányával felszerelt ipartelepet létesít. Befejezéshez közel van egy ötkeretes gőzfűrészszerű szükséges nagyszámu segédgépekkel ellátva, tervbe van véve egy vegyi gyár létesítése is, de első sorban kiépítette a társaság az erdei vasutat, mely a nyersárút (rönköket és tűzfát) az ipartelephez szállítani van hivatva. [...]

November 18-án volt a társaság által épített, a dombostelki és a luhi völgyből a szolyvai ipartelepig vezető, 42 kilométer hosszú iparvasut műtanrendőri bejárása és a telep megnyitási ünnepélye. A meghívott vendégeket a szolyvai állomáson Neumann Hermann, Obersohn Lajos igazgatók és a tisztviselők fogadták. Az üdvözlések kicserélése után a társaság az ipartelepre hajtatott, hol meglepő látvány tárult szemük elé; a kulturától csaknem érintetlen talajon alig két év alatt egy teleputcza létesült harminczhét épülettel; melyeknek már csinos és izléses külseje is hirdeti, hogy a szorgalom és jólét hajlékainak épültek. Nem messze tőlük a hatalmas fűrésztelep, gépház, nyersanyagraktár s még távolabb több mint száz nőilen munkás befogadására alkalmas kaszárnyaszerű épület.

A formális megnyitási ünnep fedett helyen folyt le. Az üdvözlés első szavait Obersohn igazgató mondotta, szíve egész melegével üdvözlölvén a megjelenteket s azon kívánságnak adva kifejezést, hogy a gróf Schönborn Frigyes Károly nevére nevezett telep mindenkor az ipar diadalát hirdesse. Végül meleg szavakkal a grófot éltette. Erre Nedeczey János kormányzó tanácsos emelkedett szólásra s lelkesedéstől áthatott szavakban méltányolta a részvénytársaság törekvéseit.

A Fakereskedelmi r.-t. – ugymond – tüzhelyet épített itt a nagyiparnak, vassineivel a kultura fundamentumait rakta le s a villany és gőz hatalmával a természet erőit az emberi ész szolgálatába igázta. [...]

A Fakereskedelmi r.-t. ezen telepe nemzeti missziót is teljesít, a mennyiben ezen ruténlakta vidéken a magyarság védőbástyája és a magyar szellem és nemzeti érzés terjesztője és istápolója; kívánjuk, hogy az is maradjon és anyagilag is felvirágozzék.”

A Magyar Királyi Iparfelügyelők Tevékenysége című kiadvány 1908-ban elismeréssel számolt be a szolyvai munkáslakásokról: „Az 1908. évben létesült ipartelepek közül a Fakereskedelmi részvénytársaság Szolyván létesült gőzfűrésztelepén kiváló gondot fordított a munkáslakások építésére. Körülbelül 60 munkás számára a legmesszebbmenő igényeknek megfelelő munkásházakat építettek. A munkásházak villaszerűek, szabadon állók. Nagy ablakokkal és ajtókkal vannak ellátva és rendszeresen kipadlózva. Minden munkásházhoz kert is tartozik. A házak világítása villanyvilágítással történik. Ugyanezen ipartelepen a munkások számára fürdő, mosdó- és étkezőhelyiség is van építve. A rendes munkáslakással bíró munkások a gyártelep állandó munkásai.”

A hatalmas erdőségek bázisán üzemeltetett fűrésztelep Európában az egyik legnagyobb volt. 1908-ban külföldi befektetők bevonásával létrehozták a Szolyva Magyar Falepárló Rt-t.

1910–11-ben felépült a falepárló üzem 10 lepárló kazánnal (*retortával*). Később még két retortával bővült és a kontinens egyik legjelentősebb falepárlójaként tartották számon. Évente 100 000 m³ bükkfát dolgozott fel, s 1000–1400 munkást foglalkoztatott.

Trianon után a cseh fennhatóság alá került gyár a tulajdonlási huzavona és a világválság miatt válságos korszakot élt át. 1922. április 1-jén, miután a munkások nem egyeztek bele a 25%-os fizetéscsökkentésbe, sztrájkba léptek, a gyár leállt. Az újraindulást követően, 1931-ben a gyárban a termelés ismét leállt. 1936-ban a vállalat – a falepárló gyár, a gőzfűrés, a parkettagyár és egyéb üzemek – részvénytöbbségét a cseh Union Bank szerezte meg. A cég ekkor 1500 munkást és 70 tisztviselőt foglalkoztatott. A második világháborús időszak szintén rányomta bélyegét a termelésre. A szovjet korszakban a vállalatot államosították és Szolyvai Favegyigyárként (*Сваявский лесохимический завод*) működött. Fejlődése az 50-es és 60-as években vett újabb lendületet. Ukrajna függetlenedése után zárt részvénytársasággá alakították át.

Az erdő kitermelésére épült, fentebb már említett kisvasút hossza 1912-ben már 65 km-re bővült, később pedig a szárnyvonalakkal együtt elérte a 88 km-t. Szolyváról Polenán át a Nagy- és Kis-Pinye völgyében megépült vaspálya a gazdasági rendeltetés mellett utasokat is szállított. A kisvasutat véglegesen az 1970-es években számolták fel.

AZ ORSZÁGZÁSZLÓ

Az I. bécsi döntés után kettészakadt Kárpátalja cseh fennhatóság alatt maradt területét az anyaország 1939. március 14-től kezdve pár nap alatt újra birtokba vette. Ezt követően a szolyvai lelkes magyarok, élükön Nuszer Péterrel, a Nemzeti Tanács elnökével elhatározták, hogy a településen Országzászlót állítanak. Szinte néhány nap alatt gyűjtötték össze az emlékmű költségeit. Május 7-én Szolyván felavatták a visszacsatolt ruszinszkói rész első Országzászlóját. Az eseményről az *Új Magyarország* május 10-i számában számolt be: „Szolyván nagyszabású hazafias megnyilatkozás kapcsán avatták fel a Ruténföld első országzászlaját. Az avatásra mintegy 10.000 ember vonult fel zászlók alatt, ott voltak a beszki lengyel határőrség kiküldöttei, a magyar katonai parancsnokságok, Nemes József ezredes, munkácsi kormánybiztos, Cseri Géza erdőigazgató, Dudinszky Béla főszolgabíró és még sokan mások. Dulinszky Gábor munkácsi görögkatolikus esperes, Belenszky István római katolikus plébános, valamint Nuszer Péter; a nemzeti tanács elnökének szavai után Csemitzky Ödön tanácsstag avatta fel az országzászlót az országos nagybizottság nevében. Az ünnepség után megkoszorúzták a kárpáti harcokban hősi halált halt magyar és rutén katonák emlékművét.”

Az ünnepség este a Magyar Házban 200 teritékes bankettel ért véget.

Az anyaországhoz történt visszatérésre kiadott képeslap. A szolyvai Országzászló. (Lux Gyula gyűjteménye.)

Ez az emlékmű is a szovjet rombolás áldozatává vált. Sajnos a cikkben említett hősi emlékműről nem rendelkezünk bővebb információval.

A SZOLYVAI MAGYAR GOLGOTA

A cseh politikusok Kárpátaljához való hozzáállását jól tükrözi Masaryk elnök egyik nyilatkozata. 1920 júliusa és 1921 júniusa között a szovjet kormány a diplomáciai kapcsolatteremtés, a szovjet állam hivatalos elismerésének és a cseh kormánynak a szovjet–lengyel háború iránti semlegességének elérésére Prágába delegálta a Szovjet Vörös kereszt hivatalos misszióját. Masaryk elnök Szolomon Iszidorovics Gillersonnak, a szovjet delegáció vezetőjének tett kijelentését a *Nyugati Magyarság* című lap 1953. szeptember 1-jei számában a prágai *Narodní Listy* 1924. július 11-i számára hivatkozva közölte: „*Én a kárpátaljai ruszinokat, mint csehszlovák és szovjetorosz letétet fogom fel, s mi csehek a ruszinokat az első adandó alkalommal odaadjuk Szovjetoroszországnak. Ezt magának, Uram, hivatalosan kijelentem köztársasági elnök minőségemben. Felhatalmazom önt, hogy erről jelentést tegyen kormányának Moszkvába.*”

A második világháború végén ennek szellemiségében a csehek Sztálin jóindulatának megnyeréséért átengedték Kárpátalját a szovjeteknek. 1944 októberének végén a szovjet hadsereg majdnem a teljes Kárpátalja területét megszállta. A terület szovjet kézre való átjátszása ellenzőinek a szovjet hatóságok elsősorban a magyar és német nemzetiségű lakosságot tartották. Mindenki, aki magyarnak vagy németnek vallotta magát, bűnösnek számított. A sztálini gépezet magyarokkal és németekkel szemben támasztott és táplált bizalmatlansága a legkülönbözőbb hatalmi szinteken nyilvánult meg. Kilátástalanság, félelem fészkelte be magát minden magyar és német ember szívébe. Senki sem tudhatta, mikor kit rángatnak ki munkahelyéről, családjá mellől. A kommunista hatalom félve egy esetleges általános népszavazás sikertelenségétől, elrendelte a nem kívánatos elemek izolálását. A 4. Ukrán Front 1944. november 13-án keltezett 0036. számú (00 – szigorúan titkos) határozata kimondta:

„... egész sor településen német és magyar nemzetiségű hadköteles személyek élnek, akiket ugyanúgy, mint az ellenség katonáit, le kell tartóztatni, és hadifogolytáborba kell irányítani...”

b) *A német és a magyar nemzetiségű hadköteles személyeket, akik Kárpátontúli Ukrajna felszabadított területén élnek, külön csapatokban, listák szerint, konvoj alatt hadifogolytáborba kell irányítani.*”

E határozat alapján a megszállók hatalmát gyakorló katonai parancsnokság (комендатура) még aznap kiadta a 2. számú parancsot, mely kizárólag nemzetiségi alapon történő összeírásra szólított fel. A Kárpátalja-szerte megjelent magyar nyelvű falragaszok szövegezése a katonai parancsnokságot városparancsnokságnak titulálta. Bár az eredeti orosz fogalomnak van ilyen értelmezése is, de adott esetben ez nem helytálló, mivel ezeket nem egy városra értelmezték, hanem az egész Kárpátaljára.

A városparancsnokság 2. számú parancsa

1944. november 13.

1. Folyó év november hó 14-től három napon belül jelentkezni kötelesek a legközelebbi városparancsnokságnál mindazok a katonák és tisztek, akik a magyar és német hadsereg kötelékébe tartoztak és a felszabadított Kárpátalja területén maradtak. Jelentkezni tartoznak német és magyar nemzetiségű hadköteles egyének is 18 évtől 50 éves korig.

2. Ezen határidőn belül kötelesek ugyancsak jelentkezni mindazok, akik a magyar megszállás alatt Kárpátalján a rendőrség vagy csendőrség szolgálatában álltak.

3. Jelentkezni csak a városparancsnokságon lehet naponként reggel 9-től este 7-ig. A jelentkezés utolsó napja 1944. november 16-ika.

4. Mindenki, aki a jelentkezésnek nem tesz eleget, le lesz tartóztatva és a haditörvényszék elé kerül.

A Városparancsnokság

A következő intézkedés az összeírt férfiakat 18-tól 50 éves korig már három napra, egy kis munkára – *málenkájá rábotá* (маленькая работа, ebből honosodott meg a *málenkij robot* elnevezés) –, a háború okozta károk helyreállítására szólította fel. S eljött a szomorú november 18., amikor is megszólaltak a kisbírók dobjai a falvakban, városokban. Mit sem sejtve, egyesek vidáman indultak útnak. Gondolták, a háború borzalmait után csak jobb jöhet, a magyar ember egyébként is segítőkész. Mentek az emberek, s még menetszlopok mellett a fegyveres katonákat meglátva sem gondoltak semmi rosszra. Hogyan is gondolhattak mindazokra a borzalmakra, szörnyűségekre, amelyek a lágerekben rájuk vártak? S mindez miért? Egyetlen bűnük a magyarságuk volt. Az áldozatok semmilyen bűnét nem tudták igazolni, ezeket a szerencsétlen embereket a nemzetközi jogot megsértve tették rabokká. Ez az internálás a politikai játszmák – Kárpátalja elcsato-

lása, a magyar és német lakosság megfélemlítése és a rabszolga-munkaerő biztosítása – egyetlen csapással történő megoldását jelentette.

Az NKVD (*Народный Комиссариат Внутренних Дел* = *Belügyi Népbiztosság*) 1944. december 17-i összesítése szerint, tehát egy hónap alatt 22 951 magyar és német nemzetiségű polgári személyt, katonát, menekülő katonát, csendőrt, rendőrt hurcoltak el a gyűjtőlágerekbe. Később a 0036. sz. rendelet érintettjein kívül a sztálini terror áldozataivá váltak a leszerelt vagy fogságba esett katonák, a letartóztatott magyar, német és ruszin értelmiség képviselői, akiket koncepciós perek által ítélték el (sorsuk még ma is ismeretlen), a Tyumeny környékére kitelepített német családok és a kulákok is (sorsuk még ma is ismeretlen). Így Kárpátaljáról közel 40 000 magyar, német és más nemzetiségű lakost izoláltak, tartottak fogva embertelen körülmények között. Az 1941-es adatok alapján a vidéken 233 111 fő magyarjuk és 13 222 fő németajkú lakos élt. Figyelembe véve, hogy a zsidó népesség nem volt külön kimutatva, és ezek elsősorban a két népcsoportba sorolhatók, ezért a 246 333 főből levonva az 1930-as csehszlovák népszámlálás szerinti 91 845 fő zsidó nemzetiségűt, az érintettek létszáma 154 488 fő. Vagyis az elhurcoltak létszáma a magyar- és németajkú lakosság kb. 1/4 részét jelentette, azaz minden negyedik ilyen nemzetiségű lakost. Gondoljunk csak bele, hogy a hírhedt megtorlások módszere a tizedelés volt! Ez még annál is sokkal durvább eljárás. Ma a megyében nincs egyetlen magyar család sem, akinek valamely hozzátartozója ne szenvedte volna meg ezt a poklot.

A LÁGER

Szolyván, a Latorca jobb partján, a Kopasz(*Lisza*)-hegy alatt egy út vezet Galambosra (*Holubine*). A közút jobb oldalán, a Kopaszhoz tartozó magaslaton már a 19. század végén laktanya volt. 1939-ig Magyarországnak a hegyvidéki harc körülményeire alkalmas alakulatai nem voltak. Az anyaországhoz történt visszacsatolás után a Kárpátokban szükség volt a magas hegyek között vívandó harcban is alkalmazható, speciális csapatokra, hegyi vadászokra. 1939 őszén a magyar honvédség hadrendjében létre hozták az 1. hegyidandárt három hegyivadász zászlóaljjal és néhány közvetlen alegységgel. Az 1. hegyidandár-parancsnokság állomáshelyül Szolyvát jelölték ki. Ezért a kis magyar világ idején, 1941-ben a korábbi, fentebb már említett laktanya átépült, területe bővült, új épületeket húztak fel.

*Az 1941-es kaszárnyaavatás résztvevőinek egy csoportja.
(Kárpátalja, 1994. 12. 31.)*

A szovjet megszállók forgatókönyvében fontos szerep jutott ennek a katonai laktanyának. A szovjet hadsereg itt alakította ki a GUPVI (ГУПВИ, Главное Управление По делам Военнопленных и Интернированных = *Hadifogoly- és Internáltügyi Főhivatal*) 2. sz. SZPV gyűjtőtáborát (СПБ, Сборный Пункт Военнопленных = *Hadifogolyok Gyűjtőpontja*). Ezenkívül Perecsenyben és Huszton is volt kisebb gyűjtőtábor, ahová a szovjet terjeszkedés potenciális ellenzőit, elsősorban a magyar és német férfilakosságot internálták. A táborokban az ártatlanul összegyűjtött emberekre elképzelhetetlen sors várt: metsző hideg és kritikán aluli higiéniai körülmények. Mindezekhez társult az éhezés – élelmezésüket a benzines- vagy olajoshordókban főtt borsó-, kukorica- vagy marharépa leves, néha 20 dkg kenyér jelentette.

Ezek következtében flekk- és hastífusz, torokgyík, vérhas ütötte fel fejét. A szolyvai lágerben a hastífusz-járvány kialakulásához még egy szerencsétlen körülmény is hozzájárult. Erről az *Orvosi Hetilap* 1983/12. számában egy cikkhez TT monogrammal ellátott szerkesztőségi kommentárban ez áll: „A tábor megszervezése kezdetén természetesen merült fel a latrina elhelyezésének kérdése. Jőmagam epidemiológiai járatlanságom folytán olyan helyet javasoltam, amely közel feküdt a tábor konyhájához. Ezért az eü. parancsnok szabályszerűen a konyhától legtávolabb eső fennsík szelén építtette fel a latrinát. Szabályszerűen jártunk el, és végül is paradox

módon ez a „szabályszerűség” vált a hastífusz járvány tragédiájának okozójává. A korszerű laktanya modern kútrendszerét annak idején a laktanya felépültekor, a fennsík alatt a Szolyva folyó (helyesen a Latorca – KS) völgyében létesítették. Ennek következtében a latrina tartalmát az őszi esőzés olyan mértékben mosta le a kútrendszert övező kerti részbe, hogy azt szinte fekáliákból álló mocsárrá változtatva, az a kútba is beszivárgott.”

A járvány naponta százszámra szedte áldozatait. A gyűjtőtáborban több ezer ember lelte halálát. Az elhalálozottakat a Galambos felé vezető út bal oldalán – a mai benzinkút térségében – jeltelen, közös sírokban temették el. A szovjethatalom titokban tartotta ezeket a sírokat. 1952-ben az utca rendezésekor az építők az előkerült csontokat az első világháborús emlékmű mellett temették el újra. 1962-ben a temetőt teljesen felszámolták, ekkor épült a benzinkút.

Akik kibírták az 1944 novemberétől 1945 áprilisáig működő gyűjtőtábor poklát, azok a hírhedt sztálini légerekbe kerültek, és talán még szörnyűbb körülmények között találták magukat. Akik a légerekből testileg és lelkileg agyongyötörten hazakerülhettek, egy életre megfélemlítve hallgattak, beszélni sem mertek szeretteiknek az átélt borzalmakról.

A szovjet politika által meghirdetett glasnoszty (*nyíltság, 1985-től*) időszakában nyílt mód arra, hogy a kárpátaljai magyarság sorstragédiájáról egyáltalán beszélni lehessen. 1989. november 18-án a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) Beregszászon megrendezte a *Sztálinizmus kárpátaljai áldozatainak emlékkonferenciáját*. Az emlékkonferencia szervezőbizottsága nevében Dupka György, a KMKSZ felelős titkára, a megyei rehabilitációs bizottság magyar csoportjának vezetője nem mindennapi bátorsággal és odaadással vállalta fel a sztálini légerek áldozatainak kutatását. A kutatásban kiváló segítőtársa volt Alekszej Korszun KGB-ezredes, az Állambiztonsági Bizottság kárpátaljai megyei főosztályának helyettes vezetője, a megyei rehabilitációs bizottság tagja. Dupka György kezdeményezésére hirdette meg a KMKSZ, hogy minden magyar település vegye számba a saját áldozatait, emeljen emlékművet az áldozatoknak, illetve egész Kárpátalján szervezzenek gyűjtést egy emlékpark létrehozására Szolyván, a gyűjtőtábor helyén. Dupka György a kutatást a mai napig nem hagyta abba, 2014-ben summa cum laude védte meg ebben a témakörben doktori (PhD) értekezését. Kutatásainak eredményeként több mint 70 könyv és számtalan publikáció látott napvilágot, megszámlálhatatlan előadást tartott és többször vállalt TV-s, valamint rádiós szereplést ebben a témában.

AZ EMLÉKPARK

Az egykori gyűjtőtábor tömegsírhelyén a KMKSZ emlékhely létesítését kezdeményezte. Ennek alapkövét 1990. november 24-én tették le, ez egyben az első engedélyezett szolvyvai megemlékezés is volt. Tóth Mihály (akkor a KMKSZ alelnöke) koordinációja mellett megkezdődött az első világháborús temető szomszédságában található egykori lágertemető-ma-radvány több mint egy hektárnyi területének emlékpark létrehozása céljából való kisajátítása és a szükséges tervdokumentáció elkészítése. 1992 végére az Ukrajnai Lakásjavító Tervező Vállalat Ungvári Részlege (vezető tervező Asztalos Éva) elkészítette a szükséges tervdokumentációt. A kezdeményezés jelentős társadalmi támogatottságát mutatja, hogy a park létrehozását támogatandó 300 ezer rubelt meghaladó adomány érkezett magánszemélyektől, vállalatoktól. A legnagyobb összeget – 70 ezer rubelt – a Péterfalvai Határőr Kolhoz (*elnöke Bíró Andor*) adományozta. A park építését jelentős összeggel támogatta, illetve más anyagi jellegű támogatásban részesítette még a Beregszászi Ruhagyár (*igazgató Fekete Sándor*), a Gáti Tenyészüzem (*igazgató Revák István*), a Nagybaktai Mezőgazdasági Kísérleti Állomás Gazdasága (*igazgató Szabelka Sándor*), valamint a Nagymuzsalyi Szovhozüzem (*igazgató Tobaka Volodimir*).

A KMKSZ-ben 1992 tavaszán végbement személyi és szervezeti átalakulások következtében az Emlékpark létrehozásáról a továbbiakban a Kárpátalja Alapítvány (*ügyvezetője Horváth Sándor*) gondoskodott. Az alapítvány megbízásából 1993-ban a Polenai Üdülőépítő Vállalat megkezdte a területrendezést és hozzálátott az emlékpark építéséhez.

1994. július 9-én Molnár Bertalan, a Területi Tanács Végrehajtó Bizottsága első elnökhelyettesének dolgozószobájában megalakult a Szolvyvai Emlékparkbizottság. Az alapítók: Tóth Mihály parlamenti képviselő, Fodó Sándor, a KMKSZ elnöke, Dupka György, a megyei tanács rehabilitációs munkabizottságának tagja, Horváth Sándor, a Kárpátalja Alapítvány ügyvezetője, Molnár Bertalan, a rehabilitáltak jogainak visszaállításával foglalkozó munkabizottság elnöke. A bizottság elnökének Tóth Mihályt, titkárának Dupka Györgyöt választották, akik mai napig betöltik ezt a tisztséget. Utóbbiaknak ezúton is megköszönjük az emlékpark történetével kapcsolatos hiteles információkat.

Ezután az emlékparkbizottság – mai hivatalosan bejegyzett megnevezése: Szolvyvai Emlékpark Jótékonyági Alapítvány – folytatta az Emlékpark

létrehozásával, fejlesztésével, gondozásával, karbantartásával kapcsolatos teendőket. Illetve folyamatosan megújuló személyi összetételben, sorai-
ban egyesítve minden jelentősebb kárpátaljai magyar (korábban német is)
társadalmi szervezet és történelmi egyház, valamint a szolyvai magyarság
képviselőit, teszi ezt napjainkban is.

A Szovjetunió felbomlása és Ukrajna függetlenedése által okozott zűr-
zavaros állapotban, a mérhetetlen gazdasági ellehetetlenülés, a pénzromlás
miatt az emlékpark építése helyi forrásokból már nem volt megvalósít-
ható. Ezért a beruházás első üteme: az emlékpark dekoratív kerítése és
a létesítmény központi elemének, az emlékfalnak a megépítése, már az
anyaországi Illyés Közalapítvány hathatós támogatásának köszönhetően
valósulhatott meg.

*Az 1990-ben felavatott emlékkő, háttérben az emlékfal még táblák nélkül.
(A szerző felvétele.)*

Asztalos Éva építész elfogadott tervei alapján az emlékpark központi
részét képezi a közel 50 m hosszúságú emlékfal és a megemlékezéseknek
teret biztosító, a pokol körtereit jelképező körszeletek alkotta fórum.

Az avatásra az 50. évfordulón, 1994. november 27-én ünnepélyes keretek
között került sor. Képviseltették magukat az ukrán és magyar állami hiva-

talok. Sajnos az emlékpark avatásával kapcsolatban az anyaországi média érthetetlen hozzáállást tanúsított. Minden további kommentár helyett idézünk a *Magyarország* című lap 1995. január 13-i számában Fodó Sándorral, a KMKSZ akkori elnökével készült interjúból:

„A kárpátaljai magyarság fájdalommal és értetlenül tapasztalja, hogy gyakorlatilag kiszorult a magyar médiából. A keserű pohár 1994. november 27-én telt be: az itt élők életében sorsdöntő esemény évfordulós megemlékezéséről mondott le a Magyar Televízió, amely esemény jelentősége pedig messze túlmutatott a térség határain. Ezen a napon volt 50 éve, hogy 1944 őszén elhurcolták Kárpátalja magyar férfilakosságát, illetve annak számottevő részét a „háromnapos málenyikij robotra”, amiből azután évek lettek. [...] Az avatáson képviseltette magát Göncz Árpád köztársasági elnök, a Határokon Túli Magyarok Hivatala, a kijevei nemzetiségi minisztérium is. A főszerkesztő ígérete ellenére távol maradt viszont a Híradó stábjá, s bár a magyarországi országos napilapok itteni tudósítói valamennyien megjelentek Szolyván, másnap e lapokban egyetlen sor sem jelent meg az avatásról.”

A HŐSÖK EMLÉKMŰVE

A Szolyvai Emlékpark 0,3 ha-os részét a fentebb már említett I. világháborús katonatemető képezi, közepén egy obeliszkkel és egy hozzá tartozó jelképes sírhanttal. A Nagy Háború idején a csatározásokban elesettek holttestét és a városi kórházban sebesülésekben elhalálozottakat egy a laktanya alatt megnyitott katonai temetőben hantolták el. Ezt a környék lakossága osztrák–magyar–német katonai temetőként tartotta számon.

A temető egy katasztrófális vasúti katonai szerencsétlenség áldozatainak is végső nyughelye lett. A világháború idején történekről a korabeli sajtó a cenzúra miatt nem számolhatott be. Azonban a nép megőrizte az eseményeket emlékezetében, és ezek alapján tudjuk rekonstruálni az eseményeket. A *Kárpáti Igaz Szó* című lap egyik olvasójuk, Szalontay Tibor levele alapján figyelt fel a szolyvai járási lapban V. Turjanica írására. Az újság 1993. április 17-i számában az ukrán nyelvű cikket magyarra átültetve közölte. Ebből idézzük fel az eseményeket, valamint a katonatemető és az ott emelt emlékmű sorsát: *„1915. március 15-én borzalmas vasúti szerencsétlenség történt Szolyván. Javában folyt az első világháború, s szinte szüntelenül gördültek a katonavonatok a keleti front felé. Az osztrák–magyar hadaknak sikerült megállítaniuk az orosz offenzíva során csaknem Szolyváig előretörő cári hadsereget, a front ismét*

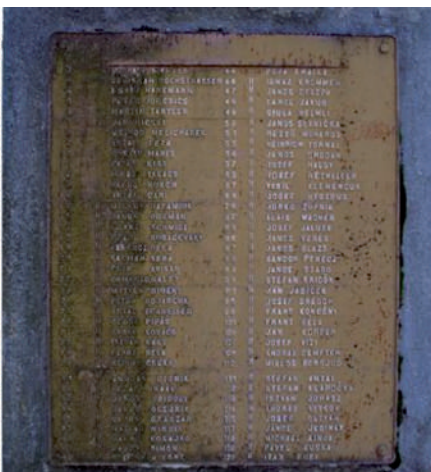
Galíciába tevődött át. És akkor is, március 15-én, éjjel Szolvyáról kiindult egy katonákkal zsúfolásig megtelt szerelvény Volóc irányába...

Hogy a katasztrófa milyen okból következett be, azt ma már pontosan senki sem tudja. A vonat még alig hagyta el Szolvát, amikor Zányki állomás közelében mintegy húsz kocsi leszakadt a vonatról, és – mivel a dolog egy lejtőn történt – egyre nagyobb sebességgel kezdett rohanni hátrafelé. Az életben maradt szemtanúk szerint sok katona megpróbált kiugrálni a szédítően ságuldó vagonokból, de persze az életben maradásra nem sok esélyük volt.

A szolvai állomáson a kocsik belerohantak egy tolató mozdonyba. Nyomban felrobbant a szerelvényhez tartozó két benzintartály és robbanni kezdtek a lőszerrek a pályaudvaron veszteglő többi katonavonaton is. Hihetetlen erejű robbanásra és pokoli tűzijátékra ébredtek a szolvaiak azon az éjjelen. Égtek a vagonok, az emberek...

A súlyos égési sérüléseket szenvedett katonákat a kórházba vitték, ahol ma a 3. sz. középiskola áll. Mivel kevés olaj állt rendelkezésre a sebek kezeléséhez, felkérték a segítségnyújtásra a lakosságot is. A háziasszonyok gyorsan összeszedték az odahaza található étolaj-készletüket és a kórházba igyekeztek.

A katasztrófa több mint száz áldozatot követelt. A halottakat egymás mellé fektették és a gyászszertartás után a Dracsinoi utcai temetőben hantolták el őket.

Az I. világháborús emlékmű és annak egyik táblája a részleges felújítás után az ezredfordulón. (A szerző felvételei.)

Később azonban földi maradványaik átkerültek a Holubine felé vezető út mellett létesített katonatemetőbe, ahová a fronton elesett szolyvai katonákat is temették. Hosszú időn át példás rendben tartották a sírkertet, a harmincas évek derekán egy hatalmas emlékművet is emeltek az itt nyugvók emlékére. Oldalain öntöttvas táblák voltak, melyek feltüntették az elhunytak nevét és sírjaik számozását; az emlékmű csúcsán mécses égett.

Hogy hová lett ma mindez? Kinek ártott? Ki pusztította el ezeket az értékeket? A negyvenes évek végén a temető mögött valamilyen építővállalat működött. A gépkocsik, traktorok, buldózerek vezetői egyszerűbbnek tartották, ha a Demjancsi dűlőbe vezető utat »lerövidítik«: keresztülvágják gépiekkel a temetőn. Ekkor vette kezdetét a vandalizmus. Kerítését ledöntötték és összetörték, a sírhantokat letaposták, az emlékműről leszaggatták a fémről készült részeket. Az idősebb szolyvaiak emlékeznek arra is, hogy az ötvenes években a sírköveket céltáblának használták a katonák a Kopasz hegy alján létesített gyakorlótéren.

Egy időben már azt fontolgatták, hogy a temetőt teljesen felszámolják. A járási műemlékvédelmi társaságnak végül nagy nehezen sikerült ezt megakadályoznia. Az úttesten rekedt emlékművet védettebb helyre, a temető belsejébe vitték. Ám a temető mindmáig nem nyerte vissza eredeti arculatát, a vandalizmus nyomait lehetetlen eltüntetni.”

Az obeliszk állításának a pontos dátumát sajnos nem tudtuk megállapítani. A szovjet korszakban talán hatósági utasításra, esetleg ösztönzésre, de

Az I. világháborús emlékmű és annak egyik táblája 2017-ben.
(A szerző felvételei.)

az is lehetséges, hogy elvakult kommunista hitbuzgalomból meggyalázták az emlékművet, eltüntették a hősokeket dicsőítő hazafias tartalmú magyar feliratokat, a nevek egy részét rongálással olvashatatlanná tették. De hál' Istennek az emlékmű megmaradt.

A Nagy Háború 100. évfordulójára az obeliszket – a Szolyvai Emlékpark-bizottság felújítási projektje és a Gulág Emlékbizottság támogatása segítségével – szépen rendbehozták, ahol lehetett, a neveket olvashatóvá tették.

2018. november 19-én avatták fel a kápolna falán elhelyezett dombormű-
ves Szurmay-emléktáblát (*a Beregszászért Alapítvány adománya*). Vitéz
uzsoki báró Szurmay Sándor tábornok, honvédelmi miniszter emlékét őrzi.
Vitézi tettként értékelhető, hogy Szurmay hadteste 1914 decemberében az
Uzsoki-hágónál megállította az orosz betörést, kiűzte az országba betörő,
nagy túlerőben lévő orosz csapatokat. A haza védelmében elesett, illetve
az 1944-es elhurcolások következtében elhunyt katonái közül többen a
Szolyvai Emlékparkban nyugszanak. Így vált a park a 20. századi tragédiák
áldozatainak közös sír- és emlékhelyévé.

2024-ben az obelisztkörül előregedett és balesetveszélyessé vált fákat
kivágták, és helyükre újakat ültettek.

A HONVÉDEK SÍRJA

Az emlékparkban 1998. november 22-én koszorúzási ünnepség keretében
szentelték fel a II. világháborús magyar honvédek sírhantját. Az ide átemetett
hat magyar honvéd tragikus sorsát először a *Sztribna Zemlja* című ukrán újság
1995 áprilisában olvasójuk levele nyomán rövid cikkben publikálta. A levelet
Anatolij Dubilevics, egy Szentmiklóson élő belorusz nemzetiségű nyugalmazott
katonatiszt írta. Beszámolt arról, amit apósa, a ruszin nemzetiségű, magyarul
kitűnően beszélő Vaszil Sztégura, a korábbi szentmiklósi erdész halála előtt mon-
dott el neki. Így derült fény annak a hat magyar sebesült honvédnek a szomorú
történetére, akiket a szovjet hadsereg egyik katonanője gyilkolt meg. Dubilevics
levelében a magyar szervezetek segítségét kérte a honvédek újratemetéséhez.
Dalmay Árpád, a Beregvidéki Magyar Kulturális Szövetség (BMKSZ) elnöke
felkereste a nyugalmazott századost. A vele készült beszélgetésből részletesen
leírta a Kishídvég (*Paszika*) délnyugati szélén, a Latorca partján (*ma az M06-os
országút és a T0726-os közút leágazása valamint a Latorca által bezárt há-
romszögben*) állt erdészházban történetet. Az esetről szóló írása később, 1997.
augusztus 30-án a nyíregyházi *Új Kelet* című lapban jelent meg.

Sztegura a magyar honvédségben szolgált, de 1944 októberében, a szovjet megszállás idején elhagyta visszavonuló magyar alakulatát, és feleségével meghúzta magát abban az erdészházban, ahol korábban is dolgozott. „Röviddel a szovjet csapatok megérkezése előtt hat sebesült kért menedéket az erdészházban. Stegura a padláson rejtette el bajtársait. Néhány nap múlva szovjet tiszteket szállásoltak be az erdészházba. Egyik dorbézolásuk során egy Ljuba nevű katonalány valamilyen okból váratlanul felment a padlásra, ahol rábukkant a sebesültekre. A részeg nő géppisztolyával öt honvédet lemészárolt, amikor a dobtárból elfogytak a töltények. A hatodik sebesült felvidéki származású lehetett, mert szlovákul könyörgött az életéért, mondván, hogy felesége és négy gyermeke várja otthon. Az emberi mivoltából kivetkezett nő azonban nem kegyelmezett: a géppisztoly tusával verte szét a sebesült honvéd fejét. Aztán leereszkedett a padlásról, és röhögve mesélte el a történeteket társainak a háziak füle hallatára. A mészárlás után az erdészház mennyezete átázott a vértől.

A szovjetek nem engedték meg Stegurának, hogy eltemessék a halottakat. Megfenyegették őket, hogy a honvédek sorsára jutnak, ha bárkinek is szólnak a történekről.

Pár nap múlva elvonult a front, s az erdész és felesége csak akkor merte az éj leple alatt lehozni a padlásról és eltemetni a honvédeket. Az erdészház kertjében korábban ásott lövészárkba hantolták el őket, gondosan elegyengetve a földet, hogy ne legyen feltűnő. Senkinek sem mertek szólni, csak a szuszkói (bányafalui – KS) görög katolikus papot kérték meg, hogy titokban szentelje fel a halottak nyugvóhelyét. A sír fölé szilvafát ültettek, hogy megjelöljék a helyet.” – olvashatjuk az Új Kelet említett számában.

Az erdészház és Vaszil Stegura. (Dalmay Árpád gyűjteménye.)

Vaszil Sztegura halála előtt mindezt elmondta vejének, és megmutatta neki a sírhelyet is. Együttal arra kérte, hogy amint a helyzet megváltozik és lehetségessé válik, hozza nyilvánosságra a történeteket, szorgalmazza a magyar katonák méltó végtisztességének megadását.

Dalmay Árpád felhívta az éppen kárpátaljai látogatáson lévő Györkei Jenő magyarországi hadtörténész figyelmét az esetre, és az újrateremtés ügyében segítséget kért. A hadtörténész javaslatára a BMKSZ 1996 augusztusában levélben fordult segítségért dr. Korsós László dandártábornokhoz, a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum akkori főigazgatójához. *„Levelükre Erdős László ezredes, a Honvéd Hagyományörző Iroda vezetője, a Szakértői Bizottság elnöke válaszolt. Támogatta a szövetség elképzelését, hogy a meggyilkolt honvédeknek megadják a minden embert megillető végtisztességet. S bár már jogerőre emelkedett a múlt év novemberében aláírt, a katonasírok sorsát rendező magyar–ukrán kormányközi megállapodás, az exhumálásra és újrateremtésre nincs pénz sem Ukrajnában, sem Magyarországon”* – olvashatjuk a fentebb említett cikkben. Úgy tűnt, az újrateremtés megvalósíthatatlan.

Időközben Györkei Jenő a *Magyar Nemzet* 1997. szeptember 23-i számában tárta a nyilvánosság elé a nem mindennapi történetet, és felháborodásának adott hangot a pénzhiány, valamint az ügyintézés elhúzóódása miatt. Mittermaier László, Svédországban élő honfitársunk valószínűleg ebből értesülhetett az eset fejleményeiről, és felajánlott 1000 svéd koronát a költségekre. De az ügy még ekkor sem vett kedvező fordulatot. *„Tizenhat hónap telt el, hogy svédországi honfitársunktól megérkezett a Kárpátaljai Szövetséghez (budapesti székhelyű – KS) 123 ezer forint. Több mint egy év a bürokrácia útvesztőiben anélkül, hogy az Erdős vezette hivatal ebben az ügyben valamit tett volna”* – írta Györkei felháborodottan a *Magyar Nemzet* 1998. november 23-i számában. A BMKSZ és a Szolyvai Magyar Kulturális Szövetség együttesen azt javasolták, hogy az exhumálás után a honvédek a Szolyvai Emlékparkban közös sírban temessék el. A tragédia színhelyén pedig, a rég lebontott erdészház elhanyagolt, gazzal benőtt kertjében a volt sírok fölé emlékkeresztet állítsanak.

Végül Dupka György, a Szolyvai Emlékparkbizottság felelős titkára és Benda István, a Kárpátaljai Szövetség társelnöke hathatós közbenjárásának köszönhetően Korsós László főigazgató és Ladányi Jenő, a Fővárosi Temetkezési Vállalat igazgatója közreműködésével, magyarországi részről dr. Ravasz István hadtörténész-muzeológus alezredes vezetésével megtörtént

A hat honvéd sírja. (A szerző felvétele.)

az exhumálás. A Szolymai Emlékparkban a hat honvéd maradványainak közös sírjára szabványos katonakeresztet állítottak. A gyászünnepeken a honvédek nemzeti színű zászlóval letakart koporsóján ott volt az adakozó Mittermaier László koszorúja is.

Tehát a tragikus sorsú hat magyar honvéd eltemetéséről egy jó érzésű ruszin házaspár a fenyegetettség ellenére az adott helyzetben méltóan gondoskodott. Újratemetésük kezdeményezője pedig egy belorusz nemzetiségű szovjet katonatiszt – az egykori ellenség katonája – volt. Azt hiszem, ezek a tények önmagukért beszélnek. A hat magyar honvéd pedig, ha kissé megkésve is, de megkapta a végső kegyeletet, immáron megfelelő környezetben, a Szolymai Emlékpark árnyas fái alatt békében alhatja örök álmát.

AZ EMLÉKPARK BŐVÜLÉSE

1995. november 19-én, a megemlékezés alkalmával a park északi része fölött, az út mentén, az egykori lágertemető központi helyén felavatták a lágertemető emlékműjelzőjét. Az obeliszket a szolymai Hevel Antal római katolikus plébános tervei alapján, Németország kiejvi nagykövetségének támogatásával a Polenai Üdüléépítő Vállalat alkotta meg.

A parkban azon a halmon, ahová a benzinkút építésénél a megbolygatótt tömegsírokból összegyűjtött foglyok csontjait újra elhantolták, 2002. november 16-án a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közösségének kezdeményezésére kopjafát avattak és előtte emléktáblát helyeztek el.

Az ártatlan magyar és más nemzetiségű áldozatok emlékének megőrzése, nyugalmanak biztosítása érdekében, a 60. évforduló alkalmából 2004 novemberében az emlékfalra felkerültek az ismertté vált áldozatok nevei. A fekete márványtáblákon 126 település 5557 áldozatának nevét településenként vészték fel. Ma már az emlékpark nem csupán a kárpátaljaiaknak állít emléket. A 2017-ig elkészült fekete márványlapok névsorai Kárpátalja 300 településének 9426 áldozata mellett megemlékeznek a vidékkel határos térség lágeráldozatairól is, mégpedig Magyarország 26 településéről 1939 fő, Szlovákia 17 településéről 199 fő és Románia 12 településéről 159 fő neve olvasható itt. Összesen 335 település 11723 áldozatának a neve került fel az emlékpark márványtábláira.

Az emlékfal központi része és egy települési tábla. Az emlékfal táblái. (A szerző felvétele.)

2008. november 22-én a park bejáratánál szentelték fel az anyaországi segítséggel felépült Mártírok kápolnáját. A lélekharangot Vásárosnamény város közössége adományozta az emlékparknak.

Időközben a Szolyvai Emlékparkbizottság magánosította az emlékpark területét, a tulajdonjogot a Szolyvai Római Katolikus Egyházközségre ruházta. Ugyanakkor ezen emlékhely fejlesztéséről, gondozásáról, állagának fenntartásáról a Munkácsi Római Katolikus Egyházmegyével 2011 áprilisában kötött megállapodás alapján továbbra is a Szolyvai Emlékparkbizottság gondoskodik.

Az emlékparkban minden év novemberének közepére eső szombati napon megemlékezést szerveznek. Általában ezeken avatják fel az emlékpark újabb létesítményeit, emlékjeleit. 2009-től pedig ezt megelőzően a pénteki napon megtartják a GULAG–GUPVI-kutatók Nemzetközi Fórumát. Kárpátalján november 26. a sztálini terror áldozatainak emléknapja.

2013-ban avatták fel a gyermekáldozatokért állított emléktáblát. 2014-ben pedig a megemlékezésen avatták fel Raul Wallenberg svéd diplomata, a kommunista diktatúra áldozatának domborművét, Magyarország Ungvári Főkonzulátusának adományát. A dombormű alkotója az ungvári Mihajlo Kolodko szobrászművész.

2016. december 7-én az emlékpark újabb emlékjellel bővült. 70 évvel azelőtt ezen a napon végezték ki Bródy András magyar országgyűlési képviselőt és társait. Ennek emlékére szentelték fel az elhurcolt és kivégzett magyar országgyűlési képviselők, felsőházi tagok emlékművét, Mihajlo Beleny alkotását.

*Az előkerült csontok sírhantja a kopjafával. Az emlékpark 2017-ben.
(A szerző felvételei.)*

Megemlékezés 2008-ban. (A szerző felvétele.)

2017-ben az emlékfal külső oldalára 14 nagyméretű molinót erősítettek fel. Ezeken három nyelven – magyarul, ukránul és németül – ismertetik a szovjetek által elkövetett szörnyűségeket, képes beszámolót olvashatunk Kárpátalja magyar lakosságának 20. századi tragikus történetéről, valamint az e téren folyó kutatásokról. Ugyancsak felkerült az emlékfal hátsó oldalára Kárpátalja szovjet terrorjának emléktérképe, melyet Dupka György adatbázisának felhasználásával jelen sorok írója szerkesztett. Ennek segítségével térben is elhelyezhetjük az eseményeket. Az azóta már három kiadást megért papíralapú térképet széles körben terjesztik az érdeklődők körében.

2020. november 21-én a Mártírok kápolnájának falán felavatták a szolvai lágerbe zárt férfiaknak ételt hordó, életet mentő asszonyok, a szovjet katonák által meggyalázott nők emléktábláját is.

Sajnos több kárpátaljai magyar emlékműhöz, emlékhelyhez hasonlóan a Szolvai Emlékpark sem került el a magyarellenés vandalizmus rongálásait.

2018-ban az emlékparkbizottság négy térfigyelő biztonsági kamerát szereltetett fel, azonban nem sokkal később ismeretlenek ellopták azok kábeleit és két kamerát. Tóth Mihály a *Kárpáti Igaz Szónak* még úgy nyilatkozott, hogy Szolyva lakossága mindig is maximálisan toleráns és együttműködő volt az emlékpark tekintetében, korábban az emlékhelyen még nem történt rongálás.

Az egykori lágertemető központi helyén felavatott emlékmű. Az emlékpark az újabban felavatott táblákkal 2024-ben. (A szerző felvételei.)

2020. június 13-án az emlékfal külső oldalán elhelyezett szabadtéri kiállítási anyag pannóit megrongálva találták. A rendőrség az ügyben úgy nyilatkozott, hogy amennyiben rongálás történt, a tetteseket kézre kerítik és elnyerik méltó büntetésüket, de nem kizárt, hogy a szélsőséges időjárás okozott kárt a pannókban.

2020. július 20-án hajnalban vették észre a második rongálást. Két nap múlva, július 22-én viszont már harmadik alkalommal tépték le a molinókat. Azonnal a helyszínre riasztották a szolvyai rendőrséget. Az ügygel kapcsolatban Dupka György nyilatkozatában megjegyezte: „Míg az első esetben csak kisebb, a helyszínen könnyen helyreállítható mértékben, második esetben már jelentősebben, harmadik alkalommal már helyrehozhatatlan mértékben károsodtak az Emlékpark létének lényegét ukrán, magyar és német nyelven bemutató eszközök. Immár kétséget kizáróan állítható, hogy nem természeti jelenség okozta sérülésről (melyben a rendvédelmi szervek első ízben vélték látni a károkozás okát), nem is véletlen, alkalom szülte csínytevással, hanem szándékos rongálással, az Emlékpark tudatos károsításával állunk szemben. És azt is állíthatjuk, ez utóbbi cselekmény azért történhetett meg, mert az erre hivatott szervek nem tudták (vagy nem is akarták) megtalálni, illetve azonosítani az elkövetőt, és e létesítmény védelméről sem gondoskodtak megfelelően. A károsodás mértékére való tekintettel, kénytelenek vagyunk a siratófal hátoldalán elhelyezett bemutató anyagot teljes egészében eltávolítani, és azokat újakra cserélni. Immár sokadik alkalommal szólítjuk fel a helyi rendvédelmi szervek vezetőit és a megyei szintű feletteseit is, az

elkövetők azonosítására, felelősségre vonására, és e létesítménynek mint a törvény védelme alatt álló emlékműnek és kegyeleti helyszínnek megfelelő védelméről való gondoskodásra.”

Sajnos a rongálások elkövetőit a rendvédelmi szervek máig nem tudták kézre keríteni és felelősségre vonni.

2020 decemberében a Kárpátaljai Szövetség anyagi támogatásával új, biztonságosabb térfigyelő kamerarendszerrel látták el az emlékpark területét, a kamerák által sugárzott felvételek láthatók a Szolyvai Emlékpark honlapján is. A szabadtéri kiállítási anyag megrongált pannói helyett Magyarország Ungvári Főkonzulátusának támogatásával újakat nyomtattak, ezeket 2021 tavaszán szerelték fel.

A három nyelvű szabadtéri kiállítás átdolgozott anyagát kiállítási tárgyakkal, levéltári és magángyűjteményből származó levéltári dokumentumokkal, GULAG–GUPVI tematikájú kiadványokkal kibővíttve pedig állandó kiállításként 2021. február 25-én, a kommunista diktatúra emléknapján avatták fel az ősi munkácsi vár egyik termében.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Szolyva a magyar nép tragikus sorsának jelképe. A park a Kárpát-medence szintjén is egyedi szimbóluma lett az emlékezésnek – a kárpátaljai és az egyetemes magyarság 20. századi Golgotája. A nyilvánosságra került levélrészleteknek talán sikerül átadni egy töredékét annak, ami kálváriájuk során ezeknek az egyszerű embereknek a lelkében lejátszódott. A kárpátaljai magyarság sors-tragédiájának megismeréséhez a dokumentumkiadványok mellett hozzájárul Nagy Zoltán Mihály *A Sátán fattya (Hatodik Síp Budapest–Ungvár, 1991)* című regénye, főleg annak Schober Ottó általi 1992-es színpadi adaptációja, amelyet a dramaturg rendezésében a Beregszászi Népszínház nagy sikerrel adott elő Kárpátalja-szerte és az anyaországban. Később elkészült a regény rádiós feldolgozása, majd pedig játékfilm született Zsigmond Dezső rendezésében és Tarpai Viktória, a beregszászi színtársulat színésznőjének főszereplésével.

Az emlékparkot mutatja be jelen sorok írója 1997-ben saját költségén kiadott *Kirándulások Kárpátalján* című képeslapsorozatának egyik lapja. Ezen lap közel 1000 példányát az emlékpark gondozóinak átadva igyekeztünk a forgalmazásából befolyt jövedelemmel segíteni a park fenntartását.

Az emlékpark felavatása óta minden év novemberében Kárpátalján és szerte a világon az áldozatokra emlékezik mindenki, az is, aki gyászol

valakit, és az is, aki elítéli az ehhez hasonló gaztetteket. Sajnos az ukrán állam hivatalosan a mai napig sem foglalt állást ebben a kérdésben, nem kért bocsánatot az áldozatoktól és hozzátartozóiktól, sem erkölcsileg, sem anyagilag nem kárpótolta őket. Egyetlen pozitívum, hogy a Kárpátaljai Megyei Tanács elismerte a történeteket, és igyekszik a maga szerény módján kis segélyben részesíteni az áldozatokat.

A szerző által 1997-ben kiadott képeslap

DUPKA GYÖRGY

MAGYAR HADIFOGLYOK A BALTIKUMBAN (1944–1953)

(LÁGEREK, NYUGHELYEK BEJÁRÁSA ÉS HELYSZÍNELÉSE)

TÖRTÉNELMI SZOCIOGRÁFIA

I. rész.

ÉBREDEZŐ EMLÉKEZET A GUPVI-GULAG BIRODALMÁRÓL

A hadifogságba és a malenkij robotra a szovjet táborokba elhurcoltak, a kollektív büntetés alá eső magyarság, németiség tragikus sorsával kapcsolatosan – a rendszerváltás utáni évtizedekben, különösen az ezredforduló után – előrehaladott kutatás tapasztalható.

Ezért is példaadónak tartjuk a Magyarországi Németek Pécs-Baranyai Nemzetiségi Körének (elnök: *Matkovits Kretz Eleonóra*, a továbbiakban pécsi Német Kör) eddig hat alkalommal megvalósított „Emlék- és kutatóút” projektjét.

Mindegyik zárandókúton szakértőként vettem részt, a változó összetételű csoporttal 2009–2022 között mintegy 60 ezer km-t tettünk meg a kelet-ukrajnai, oroszországi, azerbajdzsáni, georgiai, örményországi, kazahsztáni, üzbegisztáni, lettországi, észtországi hadifogoly-emlékhelyeken, ahol előttünk ilyen céllal magyar civil expedíció még nem járt.

A kutatással is egybekötött öt zárandok- és emlékút tapasztalatait három eddig megjelent kiadvány tartalmazza.¹ Ezekben a szovjetunióbeli

¹ BAKURA SÁNDOR–DUPKA GYÖRGY „Otthon a könny is édes” 1944–1955. Tanulmányok, riportok. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2009. <https://mek.oszk.hu/11000/11023/11023.pdf> (Megtekintések: 4000, 2025.01.17.); DUPKA GYÖRGY: „Hová tűnt a sok virág...” Időutazás az Uralba magyar és német rabok nyomában (1941–1955). Intermix Kiadó Ungvár–Budapest, 2012. <https://mek.oszk.hu/11300/11392/11392.pdf> (Megtekintések: 5365, 2025.01.17.); DUPKA GYÖRGY: Magyar GULÁG-GUPVI-rabok Euráziában. Felfedett nyomok Oroszország (Baskíria, Tatár föld, Csecsenföld), Kaukázus (Azerbajdzsán Georgia, Örményország), Ázsia (Kazahsztán, Üzbegisztán) régióiban. Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2021. <https://mek.oszk.hu/22700/22721/22721.pdf> (Megtekintések: 2303, 2025.01.17.)

kényszermunkára elhurcolt civilek, magyar hadifoglyok, valamint a GULAG-rabságra ítélt személyek tragikus sorsával is foglalkozom, hiteles adatközlők, levéltári dokumentumok segítségével bemutatom szenvedéstörténetük elfeledett helyszíneit.

A három kiadvány az OSZK Elektronikus Könyvtárában is elérhetővé vált, eddigi megtekintések száma: 11 860 a 2025. április 2-i állapot szerint. A bemutatott lágerrek, a magyar rabok témája iránt érdeklődők száma fokozatosan növekszik.

Mint elkötelezett GULAG–GUPVI-kutató, ezúttal társaimmal a Balti régióban kerestük fel és helyszínelünk az egykori fogolytáborokat, a megmaradt nyughelyeket. Továbbá felkerestük a témával foglalkozó intézményeket, szervezeteket, az ottani történészeket. Elbeszélgettünk a térség szakembereivel, diplomatákkal, közéleti személyiségekkel, anyaországi és kárpátaljai származású emberekkel, akiktől a magyar hadifoglyok kapcsán adatokat gyűjtöttünk.

Lettország és Észtország munkatáborainak magyar vonatkozású története a litvániai táborok helyzetelemzésével zárul, így válik kerekké a történet, amelynek általunk kiemelt főszereplői a magyar katona foglyok, internált civilek.

A helyszínelések alatt szerzett tapasztalatokat, élményeket, a feldolgozott magyar, orosz, lett, észt és litván adatbázisokat, információkat, levéltári forrásokat könyv alakban jelentetem meg. Egyúttal a szovjet táborokba hurcolt magyar raboknak és azóta tragikus hirtelenséggel elhunyt **dr. Havasi János** jeles lágerkutatónak kívánunk méltó emléket állítani, mert a halottjaink mindig velünk vannak: segítenek, erőt adnak az élők közösségének. Ezekkel a gondolatokkal ajánlom munkámat a hozzátartozók, az érdeklődők figyelmébe.

HOL VOLTAK FOGOLYTÁBOROK A BALTIKUMBAN?

A hadifoglyok sorsával is foglalkozó kiváló történésztársunk, **Für Lajos** szavaait idézve: „Az áldozathozók egyik hatalmas nagy tömbjét a fogoly- és kényszermunkatáborok sokasága alkotta. Ma sem tudjuk pontosan, hogy hol voltak keleten és nyugaton olyan fogolytáborok, ahol magyarok is raboskodtak. Csak azt tudjuk, hogy Franciaországtól a Szovjetunióig, Dániától Romániáig igen széles az a kontinensnyi terület, ahol ezeket és ezeket tartottak fogva. (...) Ma sem tudjuk, csak becsülni lehet: a szovjet-orosz táborokban mindösszesen 200 ezer, esetleg 300 ezerre tehető azoknak a száma, akik soha többé nem láthatták hazájukat. Csontjaik jeltelen tömegsírokban porladnak, szétszóródva a hatalmas ország beláthatatlan terén.”

A baltikumi fogolytáborok, az ott raboskodó magyarok, az odahaltak ügye, kérdésköre – egyértelműen kijelenthető – máig „fehér foltnak” számít a magyar lágerkutatókban és történétírásban, mert eddig még nem készült átfogó, részletes, tényfeltáró elemzés.

Meg kell említenem, hogy a Baltikumban raboskodott magyarokról néhány levéltári iratot találtam a 2006-ban kiadott *Magyar hadifoglyok a Szovjetunióban. Dokumentumok (1941–1953)* című gyűjteményben, amelynek **Varga Éva Mária** a főszerkesztője. Ebben a forráskiadványban a balti országok táboraiban őrzött magyar hadifoglyokra vonatkozó néhány iratot, adatot is találtunk. A *Függelék* első és második táblázatában csupán hat olyan GUPVI-láger került feltüntetésre, ahol 1943–1955 között magyar hadifoglyok is tartózkodtak.²

Balti országok	Hdf. tábor megnevezése	Hdf. tábor száma	Hdf. kórházak száma	Hdf. kórházak elhelyezkedése
Észt SZSZK	Ahtmei	135		
Észt SZSZK	Tallinni	286		
Észt SZSZK			1011	Vari-Nurmi, Erra, Virumaii járás
Litván SZSZK	Sibinói	184		
Litván SZSZK	Kaunasi	296		

² VARGA ÉVA (szerk.): 2006. 487–490., 495.

Litván SZSZK	Litván	390		
Litván SZSZK			2652	Silute
Lett SZSZK	Balti-tenger melléki	350	3338	Riga, Vadags- tes utca
Lett SZSZK			4379	Riga, Krasz- noarmejszki kerület

Egy-két dolgot azonban meg kell jegyezni, a fenti táblázatban a balti országokra vonatkozó táborok és kórházak száma hiányos. Az általam felkutatott adatok szerint a balti országokban 1944–1949 között körülbelül 22 főtábort s ezek számos alegységét az NKVD GUPVI központilag működtette.

A GUPVI-lágereket és a GULAG-büntetőtáborokat egymástól itt is elkülönítették.

A Szovjetunió többi régiójához hasonlóan a hadifoglyok, civil internáltak, munkaszolgálatosok sorsa alapvetően a baltikumi hadifoglytáborokban is azonos volt, különbséget köztük nem tettek.

A Balti országok táborai a magyar hadifoglyok, internáltak az NKVD front menti átvevő-továbbító állomásairól (SZPV, FPPL), többek között az 1., 2., 3., és 4. Ukrán Front, az 1. és 2. Balti Front, a Nyugati Front, továbbá a Belorusz Front, a Tenger melléki Különleges Hadsereg, a Karéliei és Volhovi Frontok és a volt Északnyugati Front gyűjtő-, szűrőtáboraiból érkeztek, miután az úgynevezett „háborús bűnösöket” soraikból kiemelték.

AHOL MAGYAROK IS RABOSKODTAK

A legkorábbi irat szerint **M. Sz. Krivenko** (1904–1954) altábornagy, a Szovjetunió Belügyminisztériuma Hadifogly és Internáltügyi Főparancsnokságának parancsnoka³ 1946. április 8-án kimutatást készített feletteseinek a szovjet táborokban fogva tartott magyar rabokról.⁴ A Lett, Észt és Litván SZSZK-ra vonatkozó adatok szerint 898 hadifogly került a nyilvántartásba. A balti országokban a hadifoglyok megoszlását az alábbi táblázat szemlélteti:

³ Krivenko altábornagy a SZU NKVD/MVD parancsnoka 1945.02.02. és 1947.02.18. között. 1947.02.18-án saját kívánságára elbocsájtották. VARGA ÉVA (szerk.): 2006. 354., 534.

⁴ VARGA ÉVA (szerk.): 2006.351. Forrás: RGVA f.1p. op. 12e. gy.20 l. 7-10. Géppel írt másolat.

Balti országok	Összesen	Táborokban	Hdf. kórházakban
Lett SZSZK	75	75	-
Észt SZSZK	723	721	2
Litván SZSZK	100	92	8
	898	888	10

*A magyar hadifoglyok száma a balti országokban
az 1946. április 8-i állapot szerint⁵*

Egy évvel később **Krivenko** altábornagy utódja, **T. F. Filippov**⁶ (1899–1974) altábornagy, az SZU MVD GUPVI parancsnoka a felettesének a magyar hadifoglyokról és internáltakról szintén hasonló tartalmú kimutatást állított össze az 1947. április 1-jei állapot szerint. Ebből a Balti országokra vonatkozóan megtudjuk, hogy 1978 magyar rab tartózkodott az itteni táborokban.⁷ Sajnálatos, hogy a korábban szabadultak távozásáról, az internáltakról, a meghalt magyar rabok számáról nem készült feljegyzés. Azonban az alábbi kimutatás így is tanulságos.

Balti országok	Összesen	Táborokban	Hdf. kórházakban
Lett SZSZK	1288	1276	12
Észt SZSZK	558	461	97
Litván SZSZK	132	95	37
Összesen:	1978	1832	146

*A magyar hadifoglyok száma a balti országokban
az 1947. április 1-jei állapot szerint⁸*

A SZU MVD GUPVI főparancsnoksága 1947. március 14-i, „titkosnak” minősített összefoglaló jelentésében⁹ magyar és más nemzetiségű hadifoglyok munkaerőhasznosításáról, elosztásáról, a munkahelyekről és az ágazati minisztériumokról is találtunk adatokat. A terjedelmes dokumentum¹⁰

⁵ VARGA ÉVA (szerk.): 2006.354.

⁶ Filippov Tarasz Filippovics altábornagy 1947.03.08-tól 1949.10.29-ig az SZU MVD GUPVI parancsnoka.

⁷ Forrás: RGVA f.l.p. op. 12e. gy.20 l. 64-70. Géppel írt, korabeli másolat.

⁸ VARGA ÉVA (szerk.): 2006. 368.

⁹ VARGA ÉVA (szerk.): 2006. 240–241.

¹⁰ Forrás: RGVA f.l.p. op. 5i. gy.11. l. 4-41. Géppel írt, eredeti példány.

szerzője **I. Sz. Gyenyiszov¹¹** (1899–?) hadbiztos, hadtáp alezredes, az SZU MVD GUPVI 1. számú parancsnokságának parancsnokhelyettese, az iraton saját kezű aláírása szerepel.

A balti országok területén lévő vállalatok megnevezése	Minisztérium	Összes foglalkoztatott hadifogoly	Ebből román	Ebből magyar	Összesen
Lett SZSZK román 47 fő magyar 1272 fő -1318 fő Ezek közül az alábbi munkahelyen dolgozik: Broceni cementgyár	Építőanyag-ipari	735	25	195	220
Észt SZSZK román 67 fő magyar 472 fő -539 fő Ezek közül az alábbi munkahelyen dolgozik: UVSZR - Észt vasút	Közlekedési	220	-	31	31
Litván SZSZK román 114 fő magyar 76 fő -190 fő Ezek közül az alábbi munkahelyen dolgozik: Goszsztroj tröszt 1.sz. Építőipari Főigazgatóság	Litván SZSZK Minisztertanácsa	782	84	76	160
Összesen a népgazdaságban		1737	109	308	411

Táblázat a magyar és román hadifoglyok munkaerőhasznosításáról, elosztásáról a munkahelyek és az ágazati minisztériumok megnevezésével

¹¹ Ivan Sztjepanovics Gyenyiszov hadtápezredes 1943.07.10-től az SZU NKVD GUPVI 2. ügyosztályának, majd az 1. számú parancsnokságának parancsnokhelyettese, 1951.06.25-től az SZU MVD GUPVI parancsnokhelyettese.

A hivatalos munkaerőhasznosításon kívül a nehéz fizikai munkára alkalmatlan hadifoglyokat a táborok varrodáiban, cipész-, asztalosműhelyeiben és egyéb, a táborok saját szükségleteinek kielégítését szolgáló műhelyekben, valamint a táborok javító-karbantartó munkáin és kisegítő gazdaságaiban, kiszolgáló szerveinél (konyha, mosoda, területrendezés stb.) alkalmazták. A tiszteket nem dolgoztatták. A munka alól felmentést csak a kórházi kezelésen résztvevő rabok, valamint a rokkantak, krónikus betegségben szenvedők kaptak.

Az eddig idézett, a balti országokra is vonatkozó dokumentumgyűjtemény a hadifogolytáborok és kórházak temetőinek jegyzékével zárul. A temetkezési nyilvántartó könyvekből készült kivonat szerint a Balti térség országáiban 55 magyar hadifogoly van eltemetve.¹²

Balti országok	Tábor, táborrészleg, hdf. kórház	A temető elhelyezkedése	Az eltemetettek száma (hadifoglyok /internáltak)
Lett SZSZK	350. tábor Táborparancsnokság 3338. kórház 1. temető 4379. kórház 2. temető	1) Ventspils 2) Riga, Vadagstes utca 3) Riga, Krasznor-mejszki kerület	2 1 3/1 Összesen: 6/1
Észt SZSZK	135. tábor 286. tábor Tartu részleg Valga részleg 1011. kórház 2.temető	1) Ahtme, Jihvimaai járás 2) Tartu, Alekszandrovski temető 3) Valga, fűrésztelep környéke 4) Vari-Nurmi, Erra, Virumaai járás,	7 1 27 7 Összesen: 42
Litván SZSZK	296., 390. tábor 2652. hdf. kórház és 184. tábor	1) Kaunas, Sanci peremváros 2) Silute	3 3 Összesen: 6
			Mindösszesen: 55

Temetők jegyzéke (nem korábban, mint 1949-ben)

¹² VARGA ÉVA (szerk.): 2006. 495.

A balti országok területén eltemetett magyar hadifoglyok az éhség, a fagyhalál és a pusztító betegségek okozta végelgyengülés miatt haltak meg, és napjainkban már jeltelen rabtemetőekben nyugszanak.

1945–1948 között az NKVD GUPVI illetékes vezetői a hol egyénileg, hol csoportosan szabadult magyar foglyok hazaszállítását, repatriálását vasúti szerelvényeken a romániai Foksányon (FPPL-176) és Máramarosszigeten (FPPL-36) át szervezték meg.

1949 után viszont a vasútvonalat követve, többnyire Kijeven, Lembergen, Csapon keresztül a magyar határig kitérő nélkül transzportálták a hadifoglyokat.

A magyar katonák, polgári személyek elhurcolásáról, szenvedéstörténetükről, a megbélyegzettek helyzetéről a rendszerváltozásig nyilvánosan beszélni, róluk írni, visszaemlékezéseiket közölni nem volt szabad. A téma iránt érdeklődők előtt a levéltárakat is lezárták. A történészek csak a Gorbacsov-korszaktól kezdve mertek objektív írásokat publikálni a hadifoglyokról, a munkatáborokról.

Az elmúlt harmincöt év alatt közel félezerre tehető a témában megjelent könyvek száma. Az anyaországban és a külhoni régiókban komoly kutatások zajlanak. Idős és fiatal történészek egyre elszántabban folytatják az adatgyűjtést és a korabeli dokumentációk feltárását, elemzését. A szakemberek között kemény vita zajlik arról, pontosan hány magyar embert is hurcoltak el a szovjet hadifogolytáborokba, s onnan mennyien tértek haza és hányan nem tértek vissza.

Egyre többen egybehangzóan vallják, az elhurcolt magyarok reális száma nyolcszázezer körüli lehetett, és közel tizenöt-húsz százalékuk halhatott meg a táborokban, ezzel párhuzamosan növekszik azok száma is, akiknek a hazatéréséről nincs igazolható adat, akik nyomtalanul eltűntek a hetekig tartó út során. Lassan az élő szemtanúkból is kifogytunk, így az adategyeztetésekre sem kerülhet sor. Sajnos a túlélők feje fölött eljárt az idő, és egyre kevesebben vannak köztünk azok, akik a 80 éve történt stálini meghurcoltatásokról, szenvedéstörténetükről, a vérzivataros időszakról beszélni tudnának.

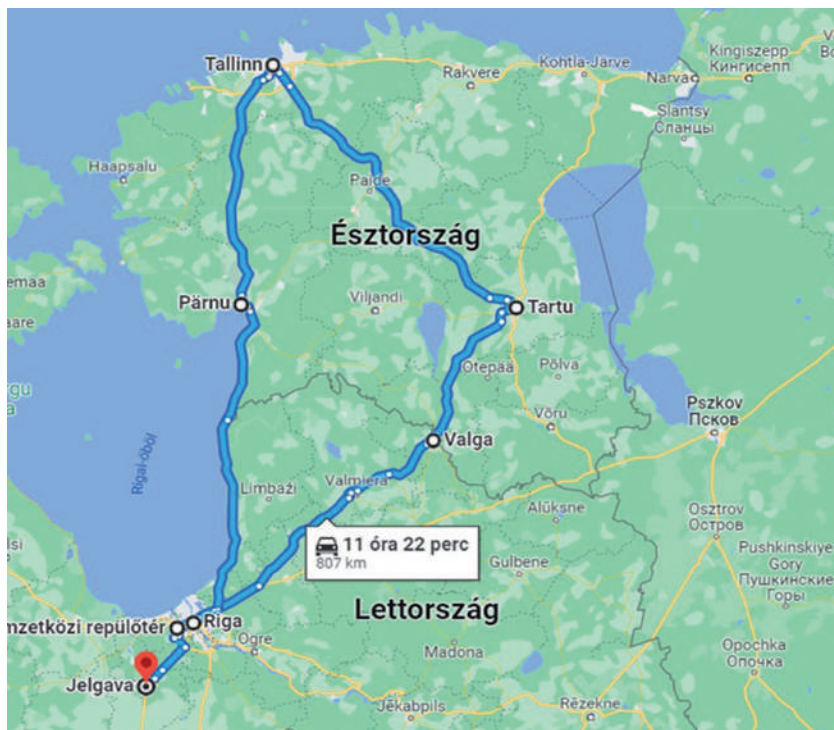
KUTATÁS, TÉNYFELTÁRÁS ÉS EMLÉKEZETKULTÚRA A BALTIKUM ORSZÁGAIBAN

Mint ismeretes, a Magyar Nemzeti Levéltár (Adatbázisok Online, Szovjet táborok magyar foglyai) netfelületére 679 339 dokumentumot, illetve orosz nyelvű kartont töltöttek fel.

A validálás folyamata során sok száz, a balti táborokban raboskodott magyar hadifogoly és civil internált nevére bukkantam. Számos esetben eltorzított személyi adataik kigyűjtése rendkívüli türelmet, figyelmet és hozzáértést igényelt.

Az Orosz Hábórus Emlékbizottság által 2005-ig a magyar hadisírgondozó irodának átadott 66 277 szovjet fogságban elhunyt magyar személy listáját is sikerült összeállítani.¹³

A fentebbi dokumentumok és az általam feldolgozott kartonok alapján jelentős számbeli eltérésekkel kellett szembesülnöm. Feltételezhető, hogy a lágerparancsnokságok hanyagul kezelték a magyar rabok pontos nyilvántartását, mert egyes lágerek esetében a megadott számok pontatlanok. Mindegyik balti lágerről kimutatást és nevesített listát készítettem azért, hogy a magyar rabok számáról megközelítőleg hiteles végeredményt kapjak.

¹³ GYÖRGY ZSOMBOR: Hazafelé. *Magyar Nemzet*, 2011.01.02. <https://magyarnemzet.hu/archivum-magyarnemzet/2011/01/hazafele>

Mindezek tudatában kijelenhetem, hogy a Baltikum GUPVI-táboraiban nem 1978, hanem közel háromezer magyar hadifogoly, magyar internált és munkaszolgálatos raboskodott, és az elhaltak száma nem 55, hanem mintegy 100 főt temettek el a három köztársaságban.

A német hadisírgondozók és a magyar diplomáciai testület együttműködésének köszönhetően – az utókor számára is – az elhanyagolt hadifogoly-temetők közül többet felújítottak *Salaspilsben, Valgában, Tartuban, Lavassaareben* és más településeken.

A közel 3 ezer kilométeres emlékúton felkerestük a Baltikumban egykor létezett hadifogolytáborok némelyikét. Rigában, Valgában, Tartuban, Tallinnban, Parnuban és más településeken adatokat gyűjtöttünk, helyszínelünk, emlékeztünk, koszorúztunk. Sokan örökre itt maradtak, kegyelettel emlékeztünk rájuk.

Találkoztunk az itt szolgáló magyar diplomatákkal, a lettországi, észtországi magyar diaszpóra szervezetek vezetőivel, az intézmények, egyetemek történészeivel, vezető szakembereivel, megtekintettük az egykori szovjet rezsim népiértését bemutató múzeumok kiállításait, levéltárak dokumentumait stb.

Előttünk ilyen céllal magyar civil expedíció még nem járt Lettországon, Észtországon és Litvániában. A leigázott balti országok is több mint 70 éven át a szovjet birodalomhoz tartoztak. 1991–1992-ben a szovjet impérium szétesését követően utódállamokként jöttek létre – napjainkban független, dinamikus fejlődő országok –, az ENSZ, az Európai Unió, az Észak-atlanti Szerződés Szervezete (NATO) tagállamai közé tartoznak.

A Baltikum államaihoz kapcsolódó történelmi szociográfia is arra figyelmeztet, hogy a *Sztálin* névvel fémjelzett GULAG vagy a GUPVI éppen úgy a gonoszság szimbólumai, mint ahogy *Hitlerék* megsemmisítő táborai *Aschwitz-Birkenau* vagy *Mauthausen* közelében.

Ezért a hitelesen cselekvő történészek fontos küldetése legyen az is, hogy a magyarság, németiség internálása ne maradjon többé az európai történetírás szégyenfoltja, a történettudomány tabuja, hogy az európai népek családjában a *malenkij robot* – a *holokauszthoz* hasonlóan – ne csak a közbeszéd témája, hanem a tanintézetekben a folyamatos oktatás tárgya is legyen.

Folytatása következik.

KÁRPÁTALJAI KULTÚRKRÓNIKA

(2025. FEBRUÁR, MÁRCIUS)

ELISMERÉSEK

* A Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei *Civil Díjjal* ismerték el **Várad Enikő**, a *Kárpátalja* hetilap munkatársának kiemelkedő közösségi tevékenységét. Az elismerést a görögkatolikus Hierotheosz Egyesület által működtetett Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Civil Községi Szolgáltató Központ ítéli oda minden évben olyan szervezeteknek és magánszemélyeknek, akik példaértékű munkát végeznek a civil szektorban, hozzájárulva közösségeik fejlődéséhez. A díjátadóra 2025. február 7-én, a civilek napján került sor.

* *Lucskay Mihály-díjat* kapott **Marosi István Katakombaszolgálat Kárpátalján** című kötetéért. A díjadományozója a Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye.

* Ukrajna Oktatási és Tudományos Minisztériumának Minősítő Bizottsága döntést hozott a tudomá-

nyos fokozatok és címek odaítéléséről 2024. december 10-én. Ennek eredményeként a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola négy oktatója – **Dr. Kohut Erzsébet**, **Dr. Andrik Éva**, **Dr. Hnatik Katalin** és **Dr. Csonka Tetjana** – docensi címet szerzett. Az oktatók a docensi oklevelüket a Rákóczi-főiskola Tudományos Tanácsának ülésén vehették át február 12-én.

* Summa cum laude minősítéssel védte meg doktori értekezését **Tóth Attila**, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Földrajz és Turizmus Tanszékének oktatója. A nyilvános vita február 24-én zajlott a Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskolájában, ahol a bírálóbizottság egyhangúlag elismerésre méltónak ítélte meg munkáját. *A vallás és a turizmus kapcsolódási pontjai Kárpátalján a turisztikai terméktérségben* című doktori értekezésében **Tóth Attila** Kárpátaljai vallási turizmusának sajátosságait

vizsgálta. A kutatás témavezetője **Dr. habil Gyuricza László** (CSc) volt.

* Esterházy János szellemiségében tevékenykedő, a magyar közösségeket kiemelkedően segítő egyházi méltóságot, illetve szervezetet díjazott a Rákóczi Szövetség. *Esterházy János-díjban* részesült a Kárpátaljai Magyar Nagycsaládok Egyesülete, amely több mint ezernégyszáz – három- vagy többgyermekes – vallásos nagycsaládot támogat. A díjat **Tarpai József**, a KMNE elnöke vette át.

* Kitüntették **Kacsó Attilát**, a 128. különálló hegyirohamdandár főtörzsőrmesterét – erről **Babják Zoltán**, Beregszász polgármestere számolt be hivatalos oldalán. A *Szülőföld védelmezője – a Beregszászi kistérség hőse* kitüntetést Babják Zoltán adta át március 3-án.

* **2025. március 13-án Pál Eszter**, a legendás *Pál István Szalonna és Bandája* remek népdalénekeke *Liszt Ferenc-díjban* részesült.

*A kiemelkedő színművészeti, színészi, rendezői, dramaturgiai és színháztudományi, színházelméleti tevékenysége elismeréseként *Jászai Mari-díjban* részesült az ungvári származású **Ivaskovics Viktor** színművész.

* Március 15-i nemzeti ünnepünk alkalmából dr. Sulyok Tamás köztársasági elnök az alábbi magyar állami kitüntetéseket adományozta:

– a **MAGYAR ÉRDEMREND** lovagkeresztje polgári tagozat:

Jakab Eleonóra biológus, tanár, a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola adjunktusa, a Beregszászi Keresztény Értelmiségiek Szövetségének elnöke részére a kárpátaljai magyar közösség érdekében végzett több évtizedes pedagógusi, oktatói, közéleti és karitatív munkája, valamint közösségépítő és evangélikációs tevékenysége elismeréseként;

– a **MAGYAR ARANYÉRDEM-KERESZT** polgári tagozat:

Svitlana Kabysh, Magyarország Kijevi Nagykövetségének üzletszervezési, külgazdasági és nagyköveti asszisztense részére fáradhatatlanul és magas színvonalon végzett szakmai tevékenysége elismeréseként;

Vízáver Magdolna nyugalmazott pedagógus részére a kárpátaljai magyar gyermekek anyanyelvi oktatását elősegítő áldozatos munkája és a szórványban élők magyarságtudatának megőrzését szolgáló elhivatott közéleti tevékenysége elismeréseként;

dr. Zékány Krisztina, az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézet Magyar Filológiai Tanszékének tanszékvezető docense részére az ukrainai magyar anyanyelvi nevelés területén végzett több évtizedes oktatói, tankönyvírói és -fordítói, illetve szerkesztői, valamint tudományos

és felsőoktatási szervezőmunkája, továbbá a kárpátaljai magyar kultúra megmaradását és továbbélését szolgáló tevékenysége elismeréseként;

– a *MAGYAR EZÜST ÉRDEMKERESZT* polgári tagozat:

Seder Ilona, a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség választmányi tagja, Borzsovai Alapszervezetének elnöke részére a kárpátaljai magyarság identitásának és hagyományainak megőrzése, valamint a nemzeti összetartozás erősítése érdekében végzett tevékenysége elismeréseként.

(Forrás: Magyar Közlöny).

* A beregszászi Rákóczi-napok keretében a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola által alapított kitüntetések adták át.

– *Tomcsányi Hűségdíjat* kapott **Kohut Erzsébet**, a Biológia és Kémia Tanszék vezetője, docense, valamint **Izsák Tibor**, a Földrajz és Turizmus Tanszék helyettes vezetője, docense.

– A *Rákóczi-főiskoláért emlékérmét* **Libák Natálka**, az Ukrán Tanszéki Csoport docense és **Pallay Dezső**, a Matematika és Informatika Tanszék adjunktusa kapta.

– A *Rákóczi-főiskola kiváló dolgozója* kitüntetést **Sass Erika** és **Illés Enikő** könyvtárosok, valamint **Pilip Tímea**, a Tanulmányi Osztály és **Gazdag István**, a gazdasági részleg munkatársai kapták.

Gratulálunk a díjazottaknak!

FONTOSABB ESEMÉNYEK, RENDEZVÉNYEK

FEBRUÁR

* *Kárpátalja népi textiliái és díszítményei* címmel szervezett workshopot a Hagyományok Háza Hálózat Kárpátalján, az ungvári várban.

* Ungváron a Paperova könyves-kávézóban megtartotta első örszejövételét a Magyar OlvasóKlub, ahol a közös beszélgetés, az irodalom szeretete és a közösségformálás a lényeg. Szervezője és vezetője a técsői származású **Balogh Renáta**, aki magyar nyelvet tanít és Ungváron él. Magánvállalkozó, 2016-ban megalapította a Live Learn nyelviskolát, amelyet azóta is sikeresen működtet.

* A megyeszékhelyen, az Uzshorod Galériában megnyílt *A kő mágija* című kiállítás, amelyen az Ukrán Művészek Országos Szövetsége kárpátaljai szervezetének több mint ötven alkotója vett részt a javasolt téma saját értelmezésével.

* A munkácsi református gyülekezet hálaadó istentisztelet keretében emlékezett egykori lelkészére, néhai **Gulácsy Lajos** püspökre születésének 100. évfordulója alkalmából. Az eseményt **Zán-Fábián Sándor** püspök nyitotta meg.

* A magyar széppróza napján. A magyar írók műveiből felolvasásokat tartottak a tanintézetekben és közkönyvtárakban.

A magyar széppróza napján tizennyolc diák vette át a mesterképzés elvégzéséről szóló oklevelét az Ungvári Nemzeti Egyetem Ukrán–Magyar Oktatási-Tudományos Intézetében. Az okleveleket **Spénik Sándor** igazgató és **Cseh Áron** vezető konzul nyújtotta át a magyar nyelv és irodalom, történelem, matematika és fizika szakokon (nappali és levelező tagozaton) végzett diákoknak. A jelenlévők közül tízen már a második oklevelüket vették át.

* Három éve a háborúban: a kárpátaljai magyarság túlélési küzdelmeiről, gondjairól és az eljövendő béke reményéről fejtette ki gondolatait **Dupka György** a hirado.hu-nak (<https://hirado.hu/kulfold/cikk/2025/02/14/minel-tovabb-tart-a-haboru-annal-kevesebb-magyar-marad-veszjoslo-helyzetjelent-es-erkezett-karpataljarol?fbclid=>).

* Kőbányán, az Újhegyi Községi Házban tartották meg az *Ari-Zóna* című programsorozat legújabb találkozóját. **Ari Fabbro** költő, a program vezetője ezúttal a kárpátaljai születésű **Dalmay Árpád** nyugalmazott tanárt, újságírókat hívta meg, aki *Adalékok Petőfi életrajzához* címmel tartott előadást.

* Felavatták a **Kassai Antal** (Bercsényifalva, 1921 – Ungvár, 1991) tájfestő, Boksay-tanítvány tiszteletére készült miniszobrot az ungvári járási Bercsényifalván (Dubrinicsi), a kultúrház előtt. Alkotója **Roman Murnik**.

* Elgondolkodtató és egyben figyelemfelkeltő cikket közölt a *Mandiner* c. hetilap *Ahol ukrán árvák magyarrá válnak* címmel. A kiadvány munkatársai ezúttal a kárpátaljai Ráton jártak, és riportot készítettek a háború árnyékában is működő Szent Mihály Gyermekotthonról. Az intézmény megszólaltatott alapítója, **Majnek Antal** nyugalmazott püspök sajnálkozva állapítja meg: az itt nevelkedett gyerekek közül egy sincs már Kárpátalján. „Mind Magyarországon, Szlovákiában, Lengyelországban és Németországban élnek. És ez nem csak a háború hozadéka.” A helyi iskolák, mint a munkácsi líceumok vagy a beregszászi főiskola, a püspök megfogalmazása szerint Magyarországnak képezik a fiatalokat s nem Kárpátaljának.

* Könyv- és folyóiratbemutatót tartottak a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Kótyuk István Filológia Campusán. **Gál Adél**, a Magyar Tanszéki Csoport docensének munkáját mutatták be. Az „*Elmulik, Istenünk...*” A temetkezés és az énekdiskálás szokása és kézira-

tos emlékei az ugoc sai református közösségekben című monográfiát **Kész Margit**, a Magyar Tanszéki Csoport docense ismertette.

* Az egykori beregvidéki festő, **Veres Péter** (1943–2004) műveit bemutató emlékkiállítás nyílt Beregszászon, a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társasága (RIT) Na’Conxpan Galériájában. **Veres Ágota** festőművész, Veres Péter lánya köszöntőjében elmondta, hogy egy 20 éve eltávozott művész életművét szemlézik jelen kiállítással.

* *A háború hatása a kárpátaljai magyar közösségre* címmel tartott konferenciát a Nemzetpolitikai Kutatóintézet (NPKI) az orosz–ukrán háború kitörésének harmadik évfordulóján. A konferencián az érdeklődők előadásokat hallhattak a háború kitörése után Magyarországra áttelepült kárpátaljaiak életéről, valamint a Kárpátalján maradtak helyzetéről. Mások mellett előadást tartott **Ferenc Viktória**, a Fidesz európai parlamenti képviselője.

* A kommunista diktatúrák áldozatainak emléknapja alkalmából a Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága (GKNT), a Iustitia Gulág- és Gupvikutató Intézete és a Magyar Nemzeti Múzeum az Alapjogokért Központ közreműködésével nemzetközi tudományos konferenciát rendezett. A téma kutatói hét szek-

cióban mutatták be a kommunista diktatúrák eszmei és jogi hátterét, a szovjet terror intézményrendszerét, továbbá a szovjet minta magyarországi és kelet-közép- és délkelet-európai (Ukrajna, Csehszlovákia, Lengyelország, Románia és a Balkán) megjelenési formáit.

Előadást tartott mások mellett **dr. Dupka György** (ügyvezető elnök, GKNT; titkár, Szolyvai Emlékpark Alapítvány; tudományos főmunkatárs, Iustitia GGKI).

* A kommunizmus áldozatainak emléknapján *Nyughelyük ismeretlen. A kommunista diktatúra idején jeltelen sírba temetettek földi maradványainak felkutatása és azonosítása* címmel szervezett nemzetközi tudományos konferenciát a Nemzeti Emlékezet Bizottsága (NEB). Az ülésen magyar, lengyel, cseh, szlovák, szlovén, moldvai, ukrán és más külföldi szakemberek számoltak be kutatási eredményeikről. Az előadók egyike volt **Dupka György**, aki *A kommunista diktatúra áldozatai földi maradványainak felkutatása, beazonosítása, emlékhelyek kialakítása Kárpátalján és a Kárpátokon túli régióban* címmel tartott vetítéses előadást.

* A Nemzeti Emlékezet Bizottsága (NEB) szervezésében került sor **Marosi István** *Katakombaszolgálat Kárpátalján; A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a kommunista egyházüldözés időszakában (1944–*

1989) című könyv bemutatójára, amely a kárpátaljai görögkatolikusok XX. századi üldöztetését dolgozza fel, s amelyet a Nemzeti Emlékezet Bizottsága jelentetett meg tavaly év végén. **Marosi István** többek között elmondta: a szovjet politika ezt a magyar világot, ezt a magyar közösséget akarta eltörölni a görögkatolikus egyház megszüntetésével.

* A Nemzeti Színházban került színpadra az „*Uram, segíts haza minket!*” című emlékműsor a kommunizmus áldozatainak emléknapja alkalmából a Kárpátaljai Megyei Magyar Drámai Színház előadásában, amely Kárpátalján is nagy sikerrel debütált. A közönség vastappsal fogadta **Fornosi D. Júlia, Gál Natália, Heczel Jázmin, Orosz Ibolya, Vass Magdolna** színésznők szívből jövő előadását. Hangfelvételen közreműködtek: **Ferenci Attila, Jakab K. Tamás, Orosz Melinda, Séra Dániel, Sótér István, Szilvási Szilárd.**

A műsorban elhangzó szövegek részletek **Dupka György és Molnár D. Erzsébet** kutatásaiból. A műsorban látható fényképek és videórészletek **Molnár D. Erzsébet** gyűjtései, illetve nyilvánosan elérhető anyagok. Színpadra alkalmazta: **Gál Natália.**

* Viskén egykori szülőházánál, a ma róla elnevezett kulturális központként működő intézmény falán található emléktáblánál csendes

koszorúzással emlékeztek meg **Fodó Sándorról**, a KMKSZ alapító elnökéről. A helyi református temetőben **Czébely Lajos** költő, helytörténész emlékezett vissza az egykori kisebbségi élharcosra. A kárpátaljai magyarság egykori polgárjogi aktivistája idén lenne 85 éves.

* Budapesten a Kárpátaljai Szövetség és a Szolyvai Emlékpark Alapítvány közös eseményén bemutatásra került *Az emlékezés és a szív kegyhelye* című film (<https://www.youtube.com/watch?v=PIu2vrJDwww&t=1s>). A kárpátaljai németek és magyarok kollektív büntetését megjelenítő dokumentumfilmhez kapcsolódóan **dr. Seremet Sándor** történész, a Kárpátaljai Szövetség főtítkára moderálásában **dr. Tóth Mihály** alkotmányjogász, a Szolyvai Emlékpark Alapítvány elnöke, **dr. Dupka György** és **Zubánics László** történész, a Szolyvai Emlékpark Alapítvány vezetőségének tagjai osztották meg gondolataikat az esemény résztvevőivel.

* Ismét Kárpátaljára látogatott **Tóth Péter Lóránt** Radnóti-, Latinovits- és Pro Cultura Hungarica díjas kunszentmiklósi versvándor. A Kárpátaljai Népfőiskolai Egyesület közreműködésével az Ungvári járási Ráton és Szürtében szavalt József Attila-verseket és mesélt történeteket a költőről.

* A Munkácsy Mihály Magyar Ház és Magyarország Ungvári

Főkonzulátusa szervezésében Munkácsy Mihály születésének 181. évfordulóját méltatták a Latorca-parti városban. Az esemény a világhírű magyar festőművész mellszobrának megkoszorúzásával vette kezdetét. Ezt követően az érdeklődők művészettörténeti előadást hallgattak **dr. Boros Judit** tolmácsolásában. A kutató arra a kérdésre adott választ, hogy miért szeretjük Munkácsy képeit.

* A Hír FM Rádió *Farkasverem* című 45 perces műsorának vendége **dr. Dupka György** történész, író, kultúrpolitikus volt. **Velkovics Vilmos** szerkesztő-műsorvezetővel a kárpátaljai múltfeltárásról, az elhunytak azonosításáról, tömegsírok feltárásról, a Szolyai Emlékparkról és a harmadik éve tartó háborúról beszélgettek.

MÁRCIUS

* A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI) és a Beregszászi Szent Kereszt Római Katolikus Plébánia szervezésében megtartották az ungvári egyetem doktorandusza, **Dupka Nándor** *Pásztor Ferenc vértanú* című könyvének bemutatóját a Pásztor Ferenc Közösségi és Zarándokházban. Az eseményt a Beregszászi Római Katolikus Egyházközség nevében **Molnár János** esperes-plébános, püspöki

helynök nyitotta meg. Köszöntőt mondott **Lucsok Péter Miklós** O.P., a Munkácsi Római Katolikus Egyházmegye püspöke és **Fülöp Andrea** beregszászi konzul. A kiadványt bemutatta: **dr. Zubánics László** történész, docens, az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció Tanszék vezetője. Egybehangzó vélemény, hogy a kárpátaljai római katolikus egyház és 19 plébánosa kegyetlen üldözést élt át a Szovjetunió területén. A kommunista egyházüldözés időszakában Pásztor Ferenc vértanú mindvégig elkötelezett volt a katolikus egyház, a Vatikán mellett, a megalkuvás helyett a halált választotta. Ebben a gondolatkörben mondott zárszót **Dupka Nándor**, az UNE Történelem és Régészet Doktori Iskolájának doktorandusza, aki a püspökségnek javasolta a hitvalló vértanú boldoggá avatásával kapcsolatos ügyintézés elindítását.

Közreműködött: **Marcsák Gergely** költő, verséneklő, aki gitárkísérettel előadta a lágerballadát, **Horváth Sándor** *Kis haza* és **Füzesi Magda** *A kis sikátor balladája* című megzenésített verseit. Az esemény a Pásztor Ferenc- emléktábla megkoszorúzásával fejeződött be.

* A Munkácsy Mihály Magyar Házban *A 20. század titkai* címmel könyvbemutatót és kötetlen beszélgetést szerveztek a történelem

rejtett igazságairól **Zolcer János** íróval, televíziós producerrel, aki személyesen találkozott a történelem meghatározó alakjaival, köztük *Mihail Gorbacsovval, George H. W. Bush-sal és II. János Pál pápával.* Az előadás során a szerző olyan kérdésekre is választ adott, amelyek a történelemkönyvekben nem találhatók meg: *Miért mondott le a trónról Habsburg Ottó? Sztálint valóban megölték? Kik álltak Kennedy meggyilkolása mögött? Léteznek földönkívüliek az 51-es körzetben? Volt-e atomrakéta Magyarországon vagy Szlovákiában?*

* **Andrij Antonyjev** kárpátaljai grafikus és festőművész munkáiból nyílt kiállítás a Munkácsy Mihály Magyar Házban.

* Az Ortutay Elemér Görögkatolikus Központban tartották meg az *Isten szolgája, Orosz Péter Pál élete és vértanúsága (1917–1953)* című konferenciát, amelyet a hitvalló pap boldoggá avatására készülve és a katolikus egyház 2025. jubileumi éve keretében szerveztek.

* Magyarország Ungvári Főkonzulátusa a Kárpátaljai Megyei Katonai Közigazgatással együttműködve 2024-ben az ungvári Kárpáti Kiadónál jelentette meg **Tarasz Sevcenko** születése 210. évfordulójának tiszteletére a költő válogatott verseit ukrán és magyar nyelven. A kétnyelvű kötet bemutatására Ungváron, a

Kárpátaljai Népi Irodalmi Múzeumban került sor. Köszöntő beszédet mondott **Vaszil Huszti** költő, az irodalmi múzeum vezetője, az Ukrán Nemzeti Írószövetség Kárpátaljai Megyei Szervezetének elnökhelyettese, **Bacsikai József**, Magyarország ungvári külképviseletének főkonzulja, **Viktor Braszlavec**, a Kárpáti Kiadó igazgatója, **Erfán Ferenc**, a szépművészeti múzeum igazgatója, akik méltatták a kétnyelvű könyvet, kitértek létrejöttének részleteire. Elhangzott, Magyarország Ungvári Főkonzulátusa a Kárpáti Kiadóval közösen két nyelven – ukránul és magyarul – már megjelentette Petőfi Sándor *Az apostol* és *János vitéz* című elbeszélő költeményeit, így ez a mostani már a harmadik könyv. A kiadványt kárpátaljai könyvtárak és iskolák mellett Magyarországra is eljuttatják majd.

* Kiállítás nyílt **Ungvári (Kubicska) Lajos** szobrászművész tiszteletére Perecsenyben, a helyi múzeumban – közölte a Perecsenyi Városi Tanács. A perecsenyi származású szobrász kiállítását születésének évfordulója apropóján nyitották meg. Az eszenyi származású, Budapesten élő **Kovács Sándor** honismereti történész által összeállított kiállítást **Meskó János**, az Ungvári Magyar Ház tárlatvezetője mutatta be. **Matl Péter** Munkácsy-díjas szobrászművész **Ungvári Lajos** szobrász munkásságával kap-

csalatosan szintén megosztotta gondolatait a jelenlévőkkel. A kiállítás **Kovács Sándor** és **Zubánics László**, a KMMI elnöke anyagi támogatása révén került Perecsenybe.

* Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc évfordulójára szervezett megemlékezést a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola és a Fodó Sándor Kulturális Központ. **Gyebnár István**, Magyarország Beregszászi Konzulátusának ügyvivője **Orbán Viktor**, Magyarország miniszterelnökének honfitársaihoz idézett szavait tolmácsolta a jelenlévők felé. Ünnepi beszédet mondott **Ferenc Viktória**, a Fidesz EP-képviselője, **Nagy-Vargha Zsófia**, a Kulturális és Innovációs Minisztérium fiatalokért felelős helyettes államtitkára. A továbbiakban a résztvevők megkoszorúzták a főiskola bejáratánál lévő Kossuth-emléktáblát, a beregszászi színház falán lévő Petőfi-emléktáblát, valamint Petőfi Sándor szobrát az Arany Páva épületénél.

* Nyolc kárpátaljai magyar sajtóorgánium döntött egy közös szervezet megalapításáról Beregszászon. A Kárpátaljai Magyar Médiaegyesület nyolc alapítója a *Kárpátalja hetilap*, a *Kárpátalja ma*, a *Kárpáti Igaz Szó*, a *Kárpát-info*, a *Karpat.in.ua*, a *Pulzus FM*, a *Rákóczi Média centrum* és a *TV21 Ungvár*. Az egyesület alapító ok-

iratában megfogalmazta fő céljait: összefogja a kárpátaljai magyar újságírókat, médiaszakembereket és a szerkesztőségek munkatársait, ösztönzi és elősegíti a kapcsolatok kialakítását és megerősítését a szakemberek között. A KMME alapító tagjainak döntése alapján **Darcsi Karolina**, a *Kárpátalja* hetilap főszerkesztője került a szervezet élére, társelnökként pedig **Dunda György**, a *Kárpáti Igaz Szó* lapigazgatója segíti munkáját.

* A Munkácsi Szent István Líceumban az 1848-49-es forradalom és szabadságharc évfordulója alkalmából könyvbemutatóval egybekötött megemlékezést tartottak a márciusi ifjak tiszteletére. Az esemény résztvevőit, díszvendégeit **Mihalovics Attila** igazgató köszöntötte. A tanintézet diákjai zenés-irodalmi összeállítás keretében elevenítették fel a dicsőséges történelmi napokat.

Az anyaországi **Hortobágyi Arnold** bencés atya imát mondott a hősökért és a túlélésért küzdő kárpátaljai magyarokért. **Dr. Dupka György** történész, felelős kiadó a katolikus hitélettel, az egyházüzldözéssel foglalkozó kárpátaljai kiadványokkal és a tematikus kiállításokkal kapcsolatosan osztotta meg gondolatait. **Dr. Zubánics László** történész, docens, az UNE UMOTI Magyar Történelem és Európai Integráció

Tanszékének vezetője felelevenítette a magyar nemzet kiemelkedő történelmi eseményeit, majd **Dupka Nándor** mutatta be *Pásztor Ferenc vértanú* – „Hitét nem tagadta meg, inkább a halált választotta” című könyvét.

Dupka Nándor, az UNE Történelem és Régészet Doktori Iskolájának PhD-hallgatója vetítéssel egybekötött előadásában szólt a Kárpátaljai Római Katolikus Egyház üldözött papjairól és hitvallóiról, köztük Pásztor Ferenc vértanú tragikus történetéről, akinek a kommunista rezsim általi meghurcoltatását az NKVD/KGB nyomozati aktája alapján dolgozta fel.

* A II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Esztergom termében a „GENIUS” Jótekonysági Alapítvány szervezésében sor került a ZeneVarázslat képzés és hangverseny soron következő alkalmára. A ZeneVarázslat-mozgalom **Várnagy Andrea** vezetésével valósul meg vidékünkön.

* A Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (KMMI), a Magyar Értelmiségiek Kárpátaljai Közössége (MÉKK), az Ukrainai Magyar Demokrata Szövetség (UMDSZ), a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség (KMKSZ) szervezésében és közreműködésével az 1848–49-es magyar forradalom és szabadságharc kitörésének évfordulóján az

orosz–ukrán háború miatt csendes koszorúzás zajlott a hagyományos emlékhelyeken – Ungváron, Munkács, Beregszászon, Nagyszőlősen, Técsőn és más településeken.

* A nemzeti ünnep alkalmából a tiszabökényi köztemetőben **Fóris István**, Kossuth hadnagya sírjánál megemlékezést tartottak a helyi Tisza Csillag kórus (művészeti vezető: **Kovály Csilla**) szervezésében a történelmi egyházak lelkipásztorainak közreműködésével. A Himnusz elhangzása után ünnepi beszédet mondott **Hunyadi Attila** Máramaros-ugocsa esperes, helyi református lelkipásztor, **Kótonovics István** görögkatolikus áldozópap, **Hernádi Balázs Lehel** ferences atya, az Árpád-házi Szent Erzsébet templom plébániai kormányzója és **dr. Dupka György** író, történész, Tiszabökény díszpolgára.

* Beregszászon a hagyományokhoz hűen a református templomban gyűltek össze nemzeti ünnepünk méltatására, ahol **Cserniga Gyula** lelkipásztor hirdette Isten ígétét. Ezután csendes koszorúzásra került sor Petőfi Sándor lánglelkű költő szobránál, aki kiemelkedő szerepet töltött be a magyarság lelki összetartozásában a szabadságharc ideje alatt és napjainkban is. Mások mellett koszorúzott **Dobsa István**, a KMKSZ ISZ elnöke, **dr. Zubánics László**, az UMSZ és a KMMI elnöke,

Dupka Nándor, a MÉKK elnökségi tagja, **Birta Zoltán**, a Pulzus Rádió főszerkesztője.

* Nagyszőlősen, a Perényi Zsigmond Középiskolában emléktáblát avattak **Keresztyén Balázs** (1949–2007) pedagógus és közéleti személyiség tiszteletére. A kezdeményezők **Margitics Ildikó**, a Szelíd Lovas Népfőiskola vezetője, valamint **Nyibilevics Mónika**, a tanintézet igazgatónője voltak.

* Az MR1 Kossuth Rádió *Határok nélkül* című műsorának adásában **Dupka György**, a Szolyvai Emlékpark Alapítvány felelős titkára, a GKNT ügyvezető elnöke nyilatkozott a GULAG/GUPVI-kutatás legújabb kárpátaljai eredményeiről. A teljes adás a Médiaklikk.hu honlapon érhető el.

* Lakitelek. A magyar kultúra hagyományait megőrkítő oázisban a Nemzeti Művelődési Intézet (NMI) *Kihívások és lehetőségek az aktív időskorért* címmel rendezte meg XXI. stratégiai konferenciáját, amelyen az anyaországi, az erdélyi, a kárpátaljai, a felvidéki, a délvidéki és a Mura-vidéki intézmények, szervezetek vezetői, szakemberei vettek részt. Az eseményen jelen volt mások mellett **dr. Dupka György** művelődéstörténész, a Kárpátaljai Magyar Művelődési Intézet (www.kmmi.org.ua) igazgatója.

A kerekasztal-beszélgetés résztvevői a szépkorúakhoz kötődő közművelődési jó gyakorlatokról fejtették ki gondolataikat.

* **Berecz András**, a Nemzet Művésze címmel kitüntetett Kossuth-díjas énekes, mesemondó, népmesegyűjtő, folklórkutató és előadóművész a Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség Ungvári Középszintű Szervezetének meghívására Kárpátaljára érkezett. Ungváron, Nagydobronyban és Csapon szerzett felejthetetlen élményt azok számára, akik készek voltak nyitott szívvel fogadni a mesét.

* Az immár 33 éve indult, 1992–2025 között Ungváron megjelenő *Kárpátaljai Magyar Könyvek* sorozat 313. kiadványa már a KMMI honlapján is elérhető: *Mozaikkockák Kárpátalja múltjából. Egy tájkutató jegyzetei (In memoriam Váradi-Sternberg János)*. Köszönet mindazoknak, akik elősegítették a tanulmánygyűjtemény kiadását, hogy méltóképpen adózzunk vidékünk nagyszerű tájkutatója, **Váradi-Sternberg János** történész professzor emlékének, aki munkái-val hozzájárult vidékünk múltjának alaposabb megismertetéséhez. A kiadvány anyagát lektorálta és jegyzetekkel ellátta: **dr. Zubánics László**.

* **Ihor Rosko**, az Ungvári Városi Gyermekkórház nyugalmazott

igazgatója tárlatmegnyitójára került sor az Ungvári Magyar Házban. Az *Orvosok ecsettel* elnevezésű sorozat részeként a tárlatot **dr. Zubánics László**, az UMDSZ és a KMMI elnöke nyitotta meg.

* A hagyományhoz híven a II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola Rákóczi-napok programsorozatán belül nyitották meg a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társaságának (RIT) *Tavaszi Tárlatát* a Na'Conxypan Galériában. A kiállítást **Kulin Ágnes**, a RIT elnöke, a galéria kurátora nyitotta meg és mutatta be. **Orosz Ildikó**, a Rákóczi-főiskola elnöke, a Rákóczi-napok házigazdaja szintén köszöntötte az alkotókat. A tárlaton a RIT 22 művésze állított ki: **Berecz Margit, Baraté Ágnes, Di-kun György, Erfán Ferenc, Gogola Zoltán, ifj. Habda László, id. Hidi Endre, Hrabár Natália, Homoki Gábor, Matl Péter, Kalitics Erika, Klisza János, Kopriva Attila, Kulin Ágnes, Kutasi Csaba, Réti János, Román János Pál, Soltész István, Szocska László, Tóth Róbert és Villasek Tibor.**

* Budapest. Lezajlott a kárpátaljai kutatókat (**Bimba Brigitta, dr. Dupka György, dr. Molnár D. Erzsébet**) is tömörítő Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága közgyűlése a Kárpátaljai Szövetség székházában. Az eseményt **dr.**

Bognár Zalán történész, a Károli Gáspár Református Egyetem docense, a Iustitia Gulág- és Gupvikutató Intézetének igazgatója, az egyesület elnöke nyitotta meg. A napirendi pontok elfogadása után **dr. Dupka György** történész, az egyesület ügyvezető elnöke szakmai beszámolót tartott a Társaság 2024. évi sokrétű tevékenységéről, a történész tagok kutatási eredményeiről.

* A Magyar Művészeti Akadémia Makovecz-termében az Élőfolyóirat est vendége ezúttal a *Bárka* folyóirat volt. Köszöntőt mondott **Vári Fábíán László**, az MMA Irodalmi Tagozatának vezetője. A lapszámok bemutatójában közreműködött: **Farkas Wellmann Éva** költő, főszerkesztő-helyettes, **Nagy Koppány Zsolt** író, az MMA levelező tagja, **Szilágyi Enikő** színművész és **Zalán Tibor** költő, az MMA levelező tagja. Zenei közreműködő: a Hangraforgó együttes. Az est házigazdaja: **Elek Tibor** irodalomtörténész, a *Bárka* folyóirat főszerkesztője volt.

* Nyomdába került az *Együtt* irodalmi folyóiratunk szerzői köréhez tartozó **Lévai Aliz Mária** (Bótrágy, 2002) versgyűjteménye és **Megyeri Edit Tünde** (Nagyszőlős, 1972) első regénye.

Lévai Aliz Mária: Mint teknős a páncélt. Versek. Előretolt Helyőrség Íróakadémia, 2025. A fülszöveg

szerint az Előretolt Helyőrség Íróakadémián tanuló, 2021-től publikáló **Lévai Aliz Mária** költő első verseskötete „*a szorongás, az erőszakba ágyazott világ, az otthontalanság érzetének lírája.*”

Megyeri Edit Tünde: *Akik gyufát árultak.* Regény. Alfabet Kiadó, 2025. Az utóbbi évtizedben prózai írásaival jelentkező földinknek, aki Rábaszentandrásen él ez az első regénye. Mit kínál a kötet? „*Három fiatal lány a felnőtté válás küszöbén, akiknek sorsát fenekestül felfordítja egy rövidesen bekövetkező történelmi fordulat. Hogyan lehet túlélni a peremvidéken egy birodalom bukását? Milyen nehézségekkel kell szembenézni nőként a farkastörvények mentén szerveződő új világban? Györgyi, Julis és Irén történetét a szomszéd kislány, Szép Zsuzsika meséli el, miközben az események sodrásában az ő élete is örökre megváltozik.*

A regény betekintést nyújt egy évtizedekig elzárt magyar kisebbség életébe – a kárpátaljai magyarok mindennapjaiba, méghozzá a rendszerváltás idején.

Ukránok, oroszok, zsidók és magyarok; kényszerű döntések, emberi gyarlóságok, a maffia és az anarchia születésének hajnala, és mindeközben a szerelem ébredése.”

Gratulálunk a szerzőknek!

KÖNYVESPOLC – 2025

Az *Együtt* című irodalmi-művészeti-kulturális-humán tudományi folyóirat 2002–2025 között megjelent számai itt tekinthetők meg:

<http://kmmi.org.ua/konyvtar/folyoiratok/egyutt>

<https://epa.oszk.hu/html/vgi/boritolapuj.phtml?id=595>

KÁRPÁTALJAI MAGYAR KÖNYVEK

(Sorozatszerkesztő és felelős kiadó: **Dupka György**)

MEGJELENT

* ***Mozaikkockák Kárpátalja múltjából. Egy tájkatató jegyzetei (in memoriam Váradi-Sternberg János).*** Kárpátaljai Magyar Könyvek 313. Lektorálta és jegyzetekkel ellátta: **dr. Zubánics László**. Felelős szerkesztő: **dr. Zékány Krisztina**. Borító, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt**. UNE UMOTI–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2024. ISBN 978-615-5757-49-5, ISSN 1022-0283. Tárolt változat: <https://kmmi.org.ua/konyvtar/konyvek/reszletes/mozaikkockak-karpatalja-multjabol-egy-tajkatato-jegyzetei-in-memoriam-varadi-sternberg-janos>

* **Dupka Nándor:** *Pásztor Ferenc vértanú.* „*Hitét nem tagadta*

*meg, inkább a halált választotta”. A Kárpátaljai Római Katolikus Egyház hitvallói (1945–1991) Kárpátaljai Magyar Könyvek 314. Lektorálta: **dr. Dupka György, dr. Zubánics László.** Szerkesztette: **Kövy Márta.** Borító, műszaki szerkesztő: **Dupka Zsolt.** A címlapon: Pásztor Ferenc portréja. KMMI–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2025. ISBN 978-615-5757-46-4, ISSN 1022-0283. Tárolt változat:*

https://kmmi.org.ua/uploads/attachments/books/books-pdf/2025/DN_Pasztor_001-281_j_compressed.pdf

ELŐKÉSZÜLETBEN

Szöllősy Tibor: *Őszi rajzás.* Tollal mentett tanulságos események, történetek (folytatás). Kárpátaljai Magyar Könyvek 306. MÉKK–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2025.

Shrek Tímea: *Kárpátaljai mesék.* Kárpátaljai Magyar Könyvek. MÉKK–Intermix Kiadó, Ungvár–Budapest, 2025.

Dupka György: *Magyar hadifogoly rabtáborok helyszínelése a Baltikumban, 1944–2022.* Szolyvai Emlékpark–MÉKK, Ungvár–Budapest, 2025.

Összeállította: Dupka György

SZERZŐINK

BALÁZS-ARTH VALÉRIA – 1956 (Szabadka)
DUPKA GYÖRGY – 1952 (Tiszaölkény–Budapest)
CSUDAY CSABA – 1944 (Budapest)
KOVÁCS SÁNDOR – 1954 (Eszeny–Budapest)
KÉSZ BARNABÁS – 1973 (Salánk–Nyíregyháza)
LÉPHAFT PÁL – 1952 (Újvidék)
MARCSÁK GERGELY – 1990 (Beregszász)
MIKLÓSSI SZABÓ ISTVÁN – 1977 (Sepsiszentgyörgy)
NAGY LÁSZLÓ (1925–1978)
SERES ATTILA – 1975 (Budapest)
SZ. KÁRPÁTHY KATA – 1999 (Beregújfalu)
VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓ – 1951 (Mezővári–Nyíregyháza)
VIOLA SZANDRA – 1987 (Budapest)
ZÁN FÁBIÁN BALÁZS – 2005 (Mezővári–Budapest)

Lapszámunkat a Kárpátaljai Magyar Képző- és Iparművészek Révész Imre Társasága tagjainak – Baráté Ágnes (borító belső), Erfán Ferenc (147. o.), Gogola Zoltán (40. o.), id. Hidi Endre (40. o.), Kopriva Attila (37. o.), Kulin Ágnes (borító belső), Kutasi Csaba (18. o.), Réti János (29. o.), Soltész István (33. o.), Tóth Róbert (borító, 39. o.), Veres Ágota (41. o.) – tavaszi tárlatán kiállított munkáival illusztráltuk.